

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Marie Eleonora Windischgrätzová.

Život šlechtičny v první polovině 19. století.

Petra Kulhánková

Vedoucí diplomové práce: prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.

České Budějovice 2005

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedené
prameny a literaturu.

Petra Kulhánková

Petra Kulhánková
.....

Děkuji paní prof. PhDr. Mileně Lenderové, CSc. za odborné vedení a cenné rady při vypracování diplomové práce.

Mé poděkování patří také pracovnícím klatovské pobočky Státního oblastního archivu v Plzni za jejich ochotu.

Anotace

V poslední době se pozornost českých historiků zaměřila na dějiny šlechty 19. století. Objevily se práce týkající se nejen jejího politického a ekonomického postavení, ale i jejího každodenního života, včetně života rodinného.

Tato diplomová práce se specializuje na osobnost Marie Eleonory z Windischgrätzu, rozené ze Schwarzenbergu (1796 – 1848), manželku politika a vojáka Alfreda Candida, knížete z Windischgrätzu (1787 – 1862). Narodila se jako první dítě zakladatele schwarzenberské primogenitury Janu Josefu II. (1769 – 1833) a Pavlíně, rozené princezně z Arenbergu (1774 – 1810).

Práce si klade za cíl přiblížit život kněžny, která patřila rodem i sňatkem k nejvýznamnějším rakouským rodům a je známa především svou tragickou smrtí. Nicméně, jak naznačuje její pozůstalost, její život stojí za pozornost.

Manželství s Alfrédem trvalo jednatřicet let. Eleonora byla matkou sedmi dětí, z toho pěti chlapců.

Při psaní diplomové práce jsem vycházela především z pozůstalosti kněžny, uložené v Rodovém archivu Windischgrätzů v SOA Plzeň, pobočce v Klatovech.

Summary

In the last time directs attention of Bohemian historians on the history of aristocracy of the 19th century. Works, that are appertaining to do not only its political and economical, but also its daily life, including familiar life, have appeared.

This thesis specializes in the personality of Marie Eleonora, princess of Windischgrätz, nee Princess of Schwarzenberg (1796 – 1848), wife of politician and soldier, Alfred Candidus, prince of Windischgrätz (1787 – 1862) She was born as first child of founder of Schwarzenberger house John Joseph II. (1769 – 1833) and his wife Pauline, nee princess of Arenberg (1774 – 1810).

It aims to shed light on life of princess which belonged with her house and marriage to most important Austrian houses. She is known as her tragical death. Nevertheless, how her inheritance implies, her life is good for attention.

The marriage with Alfred has taken for 31 years. Eleonora was mother of seven children, which were five sons.

By the writing of this theses I went first of all from inheritance, that is saved in family archive of Windischgrätz in SOA Plzeň, deposit in Klatovy.

Obsah

Úvod.....	7
Životní styl urozené ženy ve společnosti 1. poloviny 19. století.....	10
Předbřeznová doba.....	10
Urozená žena v 1. polovině 19. století.....	12
Rod Schwarzenbergů a Windischgrätzů	15
Dětství.....	19
Rodiče.....	19
Sourozenci.....	24
Výchova.....	28
Vzdělání.....	32
Cestování.....	35
Manželství.....	40
Svatba.....	40
Manžel.....	42
Rozbor svatební smlouvy.....	45
Komparace svatebních smluv Pavlíný ze Schwarzenbergu a Marie Eleonory z Windischgrätzu.....	48
Mateřství.....	51
Kněžniny zájmy a aktivity.....	58
Smrt.....	63
12. června 1848.....	63
Poslední vůle.....	65
Průběh pohřbu.....	67
Závěr.....	70
Textová příloha.....	72
Obrazové přílohy.....	85
Seznam obrazových příloh.....	101
Seznam pramenů a literatury.....	102

Úvod

Ve své diplomové práci se zabývám životem Marie Eleonory, kněžny z Windischgrätzu, rozené ze Schwarzenbergu (1796 – 1848).

V posledních letech přibývá studií, které se zabývají tématem šlechtické každodennosti 19. století. Já bych touto prací chtěla přispět k poznání životního stylu šlechty, především pak šlechticů – manželů a matek, a to v době předbřeznové v habsburské monarchii. Většina z nich upadla v zapomnění. Aby se tomu zabránilo, je třeba dále bádát v archivech a na základě nových materiálů rekonstruovat jejich životy.

Ústřední postavou této práce je kněžna Marie Eleonora, manželka tzv. „hrobaře revoluce“ Alfréda Candida, knížete z Windischgrätzu, matka sedmi dětí, která tragicky zemřela při revolučních bouřích v Praze 12. června 1848, když byla zastřelena pravděpodobně zbloudilou kulkou v budově vrchního zemského vojenského velitelství na Ovocném trhu v bytě, který obývala se svým manželem.

Ačkoliv byla vládnoucí kněžnou rodu Windischgrätzů a matkou další generace, nebyla jí doposud věnována patřičná pozornost. Její postavou se ve svých pracích částečně zabýval Hannes Stekl¹. O jejím dětství se zmiňuje také M. Lenderová v své knize o Pavlíně ze Schwarzenbergu², matce Marie Eleonory. Určité zmínky o této kněžně nalezneme v člancích o historii rodu Windischgrätzů G. Hofmanna³. Především na cestování a výchovu v dětství této šlechticny se orientovala diplomová práce Štěpána Mrázka⁴. Ačkoliv obsahuje několik nepřesností, představuje přínos pro tento směr bádání.

Základní informace o rodu Windischgrätzů a Schwarzenbergů poskytují encyklopedické či genealogické příručky⁵. Rodem knížat ze Schwarzenbergu se hlouběji zabývá A. Markus⁶, J. Zálaha⁷ a M. M. Buben⁸

¹ Hannes STEKL, *Österreichs Aristokratie im Vormärz. Herrschaftsstil und Lebensformen der Fürsthäuser Liechtenstein und Schwarzenberg*, Wien 1973; Hannes STEKL – Maria WAKOUNIG, *Windisch – Graetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert*, Wien - Köln 1992.

² Milena LENDEROVÁ, *Tragický bál. Život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu*, Praha 2004.

³ Gustav HOFMANN, *Rodinný archiv Windischgrätzů - rozbor fondu*, in: Sborník archivních prací, 43, 1993, s. 441 – 551; Gustav HOFMANN, *Rodinný archiv Windischgrätz, I. – VI. (1226 – 1945)*, Klatovy 1970 – 1975.

⁴ Štěpán MRÁZEK, *Výchova a cestování schwarzenberských šlechticů na přelomu 18. a 19. století*. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice 2000.

⁵ Ottův slovník naučný na CD-Romu; Constant von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 1. – 60., Wien 1856 - 1891; *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser auf das Jahr 1865*, Gotha; Petr MAŠEK, *Modrá krev. Minulost a přítomnost šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 1992; Jan ŽUPANIČ, František STELLNER, Michal FIALA, *Encyklopedie knížecích rodů země Koruny české*, Praha 2001.

Postavení žen v 19. století se týkají dva základní tituly, a to práce M. Lenderové⁹, která se ve své knize zabývá ženami z různých společenských vrstev, a Ch. Diemel¹⁰, která svou pozornost věnovala především ženám šlechtického původu z německé provenience, ale určité případy lze aplikovat i na šlechtičny habsburské monarchie.

Době, ve které Marie Eleonora prožila svůj život, se věnují práce J. Hanuše¹¹, která se zaměřila spíše na funkci šlechty v období národního obrození. V neposlední řadě je třeba zmínit i dílo J. Lněničkové¹². Životnímu stylu šlechty v předbřeznové době se věnují také diplomové práce M. Badalové¹³ a M. Kadlecové¹⁴.

Má diplomová práce se opírá o literaturu, ale převážně byla zpracována na základě pramenné základny, pocházející ze Státního oblastního archivu Plzeň, pobočky Klatovy, ve kterém je uložen rodinný archiv Windischgrätzů.

Hlavní složkou pro zpracování kapitoly o dětství Marie Eleonory byl její cestovní deník z roku 1806¹⁵.

Kapitolu o jejím manželství jsem podložila především rozborem svatební smlouvy¹⁶ a Alfrédovy závěti¹⁷. Kníže ovšem při sepisování ještě netušil, že svou ženu přežije o čtrnáct let. V Eleonořině pozůstalosti se zachoval také její testament¹⁸ a přesný popis pohřbu¹⁹.

Písemná pozůstalost Marie Eleonory je na rozdíl od bohaté písemné pozůstalosti jejího manžela dochována v nepatrném zlomku. Tragická a náhlá smrt kněžny

⁶ Antonín MARKUS, *Rod knížat ze Schwarzenberku, Třeboň 1936*.

⁷ Jiří ZÁLOHA, *Stručné dějiny rodu knížat ze Schwarzenberku*, Hluboká nad Vltavou, b. d.; Týž, *Schwarzenberkové – knížata česká*, Obnovená tradice 6/2/1995, s. 7-8.

⁸ Milan M. BUBEN, *Schwarzenbergové. I. část. Primogenitura*, Rodopisná revue, 2001, s. 5 – 16; Týž, *Schwarzenbergové. II. část. Sekundogenitura*, Rodopisná revue, 2001, s. 1 – 7.

⁹ Milena LENDEROVÁ, *K hříchu a k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.

¹⁰ Christa DIEMEL, *Adelige Frauen im bürgerlichen Jahrhundert. Hofdamen, Stiftdamen, Salondamen 1800 – 1870*, Frankfurt am Main 1998.

¹¹ Josef HANUŠ, *Národní museum a naše obrození*, I., II., Praha 1921, 1923.

¹² Jitka LNĚNIČKOVÁ, *České země v době předbřeznové: 1792 – 1848*, Praha 1999.

¹³ Marie BADALOVÁ, *Sestra slavných bratrů: Eleonora Žofie ze Schwarzenbergu (1783 – 1846)*. Diplomová práce. Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 2003.

¹⁴ Markéta KADLECOVÁ, *Gabriela Buquoyová, život neprovdané dámy v první polovině 19. století*. Diplomová práce. Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 2005.

¹⁵ SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1682, kart. č. 442, Deníky.

¹⁶ SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1054, sign. 1055, uložení L 439, Svatební smlouva.

¹⁷ SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1642, sign. V. – VI., kart. č. 401, Opis závěti Alfréda z Windischgrätzů z roku 1859.

¹⁸ SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1179, kart. č. 26, Jednání o rozdělení pozůstalosti Marie Eleonory z Windischgrätzů, Opis poslední vůle Marie Eleonory z Windichgrätzů.

¹⁹ SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů inv. č. 1683, kart. č. 442, Úmrtí, Ein 60jähriges Trauerjubiläum zum 10. Juni 1848, Westböhmisches Volksbalat; SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1618, sign. III./B, kart. č. 381, Úmrtí, Vormerkungen über die wegen Beerdigung des hohen Leichnam der gnägisten Durchlauchtigsten Frau Fürstin zu treffenden Vorkehrungen.

pravděpodobně zaskočila archiváře Windischgrätzů, kteří jinak věnovali rodinným písemnostem velkou pozornost.

I přes velkou péči panuje v její pozůstalosti nepořádek. Obsah kartonů se občas bohužel neshoduje s inventářem, což značně znesnadňuje bádání. Tak je tomu např. i s cestovním deníkem Eleonory Žofie ze Schwarzenbergu²⁰, tety Marie Eleonory, který je zařazen do pozůstalosti kněžny z Windischgrätzů. Patrně k tomu přispěla podobnost jmen, i fakt, že neprovdaná teta u Marie Eleonory často pobývala. Dokonce některé části deníků, které se dochovaly pouze torzovitě, jsou zařazeny špatně. Jednotlivé části jsou k nalezení se složce se školními sešity a výpisky z četby, jiné v soukromé korespondenci. Tato neuspořádanost mi také ztížila práci při bádání.

V diplomové práci ve většině případů používám počestělá křestní jména pro zjednodušení. K tomuto kroku jsem však přikročila většinou u těch šlechticů a šlechticů, které měli inkolát v českých zemích. Jsem si však vědoma, že tyto tvary jmen nepoužívali s největší pravděpodobností ani oni samotní, ani nikdo z jejich rodiny, či okolí.

Podobný problém nastal s přepisem názvu rodu, do kterého se princezna ze Schwarzenbergu provdala. Písemná varianta rodu Windischgrätzů má několik variant – Windischgraetz, Windisch – Graetz, Widischgrätz i Windisch – Grätz. Zvolila jsem proto jednotnou formu pro celou svou práci, a to Windischgrätz, neboť jsem v žádné literatuře nenašla spolehlivé, či alespoň přesvědčivé vysvětlení těchto různých variant.

²⁰ SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1682, kart. č. 442, Deníky, *Mon voyage à Paris*.

Životní styl urozené ženy ve společnosti 1. poloviny 19. století

Předbřeznová doba

Abych mohla určitým způsobem vystihnout životní styl šlechtičny v předbřeznové éře, měla bych se pokusit alespoň ve zkratce charakterizovat dobu, ve které Marie Eleonora žila.

Po osvícenských reformách císařovny Marie Terezie a jejího syna Josefa II. nastoupila konzervativní reakce za vlády Františka II. „Monarchistické a konzervativní kruhy Vídně se rozhodly nastoupit cestu omezování svobod a osvícenských reform (obnovena cenzura tisku, zesílen policejní dozor, nastoleny tvrdé tresty za politické delikty atd.)“²¹ Habsburská monarchie se finančně vyčerpala v koaličních válkách s Francií, přišla o určitá území, a dokonce došlo k oslabení autority císaře v říši. František (II) nakonec přijal titul dědičného rakouského císaře a posléze zanikla celá Svatá říše římská národa německého. Vše dohromady vedlo ke zvýšení daní a početnějšímu odvodu mužů do armády, což vyvolávalo v řadách obyčejného obyvatelstva nesouhlas.

Synonymem pro předbřeznovou dobu v habsburské monarchii bylo formování novodobého českého státu a přeměna starých stavovských struktur. Tuto etapu odstartovalo národní obrození, kterému daly vzniknout osvícenské reformy. Téměř všechny země v Evropě se otřásaly v základech, neboť byly zasaženy novými liberálními myšlenkami. V Čechách to vedlo k velkému vlastenectví a k všestrannému povznesení všech složek českého národa.

Tyto snahy ale narážely na konzervatismus, kterým se vyznačovala vnitřní politika habsburské monarchie a který nedůvěřoval jakýmkoliv změnám. Byl zpátečnický, a dokonce se snažil restituovat staré předreformní poměry, ačkoliv to bylo již v tehdejší době vyloučené. Hlavním reprezentantem tohoto směru byl kancléř kníže Metternich.

Politický konzervatismus a absolutismus byly hlavními a společnými jmenovateli, které spojovaly jinak dva celkem znesvářené tábory, bojující za zavedení ústavního systému. Prvním z nich byla šlechta, která počítala s přeměnou monarchie na konstituční. Druhý tábor byl zastáncem demokratického směru. Požadoval nejen

²¹ František ČAPKA, *Dějiny země Koruny české v datech*, Praha 1999, s. 375.

občanskou, nýbrž i politickou rovnost. Toto úsilí o posílení země v rámci rakouskouherské monarchie spojovalo šlechtu i měšťanstvo společným cílem.

Postupně se vytvořilo české národní hnutí, které zasáhlo lidi nejen ve městech, nýbrž i na venkově. Ovšem české požadavky konstitučního a federativního státu, v němž by Čechy byly rovnocenným partnerem Rakouska, ztroskotaly na nesouhlasu vlády. Poměry zneklidněly a u lidu rostla revoluční nálada.

Nepokoje vyvrcholily roku 1848 téměř v celé Evropě. Tento letopočet je také podle toho v mnoha učebnicích dějepisu nazýván rokem revolučním. Klíčovými problémy bylo řešení národnostních otázek, či sjednocování státu. V Praze nepokoje přerostly v ozbrojené potyčky, při kterých tragicky zahynula Marie Eleonora z Windischgrätzu, rozená ze Schwarzenbergu, hlavní postava této diplomové práce.

Urozená žena v 1. polovině 19. století

V úvodu této kapitoly bych chtěla zdůraznit, že ve své práci používám slova „šlechta“ a „aristokracie“ jako synonyma. Výraz „aristokracie“ vystihoval spíše úzkou část šlechtické společnosti, jakýsi sociálně prominentní segment. Zdá se však, že v 19. století se však obě slova ztotožnila. Slovo „aristokracie“ pak spíše pojmenovávalo společenskou vrstvu, skupinu urozených. Ve 20. století se od sebe výrazy opět odlišily a slovu „aristokracie“ byl vtisknut nový význam. Označoval prominentní část šlechty²².

Historická šlechta v českých zemích tvořila prakticky neprodyšně uzavřenou skupinu lidí. V 19. století vznikaly i nově nobilitované rody, které si šlechtický titul jednoduše zakoupily nebo ho získaly za své zásluhy. Proto mezi nimi byly především důstojníci a úředníci, či průmyslníci a obchodníci. Tito noví členové se snažili zapadnout mezi starou šlechtu tím, že přejímali její životní styl.

To bylo ovšem trnem oku šlechticů, jejichž rod vlastnil titul už po několik staletí. Mezi oběma skupinami se vytvořila časem překážka, která zabraňovala prakticky jakékoliv komunikaci mezi nimi.

K historické šlechtě patřila Marie Eleonora nejen rodem, ale také i sňatkem. Oba rody sice nebyly původně české, ale žily tu už po staletí. „Z hlediska starobylosti rodů patřilo 27 k historické šlechtě a pouze 9 jich bylo povýšeno v 19. století.“²³ K nim patřily i oba rody, které byly úzce spjaty s životem této šlechtičny.

Odlišnosti v životě šlechty a měšťanstva či obyčejných poddaných lze sledovat po celý životní cyklus šlechtického jedince. Hned po narození je svěřen do rukou chův a vychovatelek, které dbají na jeho výchovu v předškolním věku. Rodiče hrají roli spíše dohlížitelů nad řádnou výchovou a vzdělání svých dětí, než roli vychovatelů samých. Šlechtické děti si proto vytvářely citové pouto spíše ke svým chůvám a vychovatelkám, které s nimi trávily většinu dne.

Znakem příslušnosti a uznání ve šlechtické společnosti bylo také oslovování křestním jménem, zdrobnělinou nebo přezdívkou. Protože jako děti dostávali hned několik jmen najednou, používali jen druhé nebo třetí z nich.

Ovšem i vybírání jmen neprobíhalo nahodile. Určovala jej tradice. Většinou se hledávalo v rodině. V úvahu přicházela jména prarodičů, rodičů či oblíbených

²² Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 11–17.

²³ Zdeněk BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. století a na počátku 20. století*, České Budějovice 2005, s. 29.

příbuzných. Manželka knížete z Windischgrätzu dostala do vínku jména Marie Eleonora Filipína Luisa, oslovoována byla především svým druhým jménem – Eleonora a její blízcí ji nazývali Lori.

Také pojetí „školní docházky“ odlišuje šlechtické potomky od obyčejných dětí. Protože úroveň školství nebyla v předbřeznové době na dobré úrovni, byli mladí aristokraté vzděláváni doma. Docházeli k nim privátní učitelé. Vzdělání bylo dopřáno i dívkám, ale bylo zpravidla menšího rozsahu a důraz se kladl spíše na praktickou stránku. Mladé šlechtičny byly vychovávány spíše k vedení domácnosti.

200
1713
tradice

Na plnění domácích úkolů a na opakování dohlížely vychovatelky, které byly vybírány především ze svobodných slečen, pocházejících z dobrých měšťanských rodin, a s náležitým vzděláním. Nezapomínalo se však ani na dobré způsoby, a tak součástí výuky bylo i estetické vzdělání, jako byl tanec, zpěv i kreslení.

Dalším elementem výuky bylo cestování. Tvořilo velkou část vzdělání dětí ve šlechtických domech. Rozšiřovalo jim obzory a pomáhalo při učení se cizím jazykům. V 19. století přitahovala aristokratické cestovatele svou rozvinutou kulturou a etiketou především Francie, jež se mohla v té době pochlubit také dobrou infrastrukturou a fungující organizací dopravy. Malá Lori navštívila Francii celkem třikrát. Hlavní pozornost byla vždy věnována především hlavnímu městu, které pod vlivem doby a okolností měnilo svou tvář.

Když dosáhli šlechtičtí potomci určitého věku, čekal je sňatek. Hlavním aspektem při výběru vhodného partnera bylo zachování rovnorodosti. Např. knížata hledala ve stejných kruzích, maximálně „klesla“ k hraběcímu stavu. Toto pravidlo lze aplikovat na partnera Marie Eleonory, která pocházela z knížecího rodu a také se do knížecího rodu provdala.

Při hledání partnerů se nebral ohled na city, nýbrž na již výše zmíněnou rovnost rodů. Potenciálnímu sňatku předcházela pravděpodobně dlouhá jednání, při kterých bylo v popředí sepsání a následné podepsání předsvatební smlouvy, která zajišťovala postavení nastávajících manželů. „Krátce po námluvách následovaly zasnuby, a nedlouho poté i sňatek.“²⁴ → první sňatek?

²⁴ BEZECNÝ, Zdeněk, *Sňatky české šlechty ve druhé polovině 19. století*, in: Václav Petrbok (ed.), *Sex a tabu v české kultuře 19. století*, Praha 1999, s. 88 – 93.

škola

Hlavní rolí manželky aristokrata bylo přivést na svět následníka rodu a samozřejmě zajištění chodu domácnosti. Správná šlechtična musela ještě reprezentovat svého muže při různých příležitostech, jako byly např. plesy.

Poslání matky splnila Eleonora více než dobře. Svému muži porodila sedm dětí, ze kterých bylo pět chlapců. K ní se tedy nemusel obávat, že by jeho rod vymřel po meči.

Cestování provázelo celý život šlechty. Nebylo pouze záležitostí dětství. Šlechtici se jezdili navštěvovat, podnikali diplomatické cesty či válečná tažení. Nezřídka navštěvovali lázeňská města, nebo jen střídali svá sídla podle ročních období, jak tomu bylo zvykem u šlechty této etapy.

Šlechtičny se kromě dohledu nad výchovou dětí a péčí o dům, věnovali také například dobročinnosti. Byly k tomu vychovávány již od dětství. Charita byla především doménou žen. Mohly zde uplatnit své mateřské city i dobré srdce. Pomáhat potřebným, nemocným či opuštěným dětem bylo součástí života snad každé dospělé ženy nejen ve šlechtických, ale i v měšťanských kruzích.

Rod Schwarzenbergů a Windischgrätzů

V postavě Marie Eleonory Windischgrätzové, rozené Schwarzenbergové se spojují dva v Čechách významné, byť původem nečeské rody. Rod Schwarzenbergů pochází z Dolních Frank, tedy ze současného Německa a rod Windischgrätzů má své kořeny ve Štýrsku, tzn. v Rakousku.

Oba rody jsou prastaré, oba patří mezi tzv. historickou šlechtu s dlouhou tradicí. Schwarzenbergové²⁵ se připomínají dříve. První písemná zmínka o tomto rodu pochází z roku 1155 díky Sigfrídovi ze Seinsheimu. Tak se původně Schwarzenbergové jmenovali. Nejvýznamnějším představitelem rodu ze Seinsheimu byl Erkinger (1362 – 1437). Ten v letech 1405 – 1411 skoupil postupně hrad a panství Schwarzenberg. Po vypuštění původního rodového jména se jeho potomci dále nazývali jen ze Schwarzenbergu.

Postupem doby Schwarzenbergů přibývalo, vznikaly nové větve: bavorská, lutyšská, stefanberská, hohenlandberská, západofríská a nizozemská. Některé po čase vymřely, některé se naopak rozrůstaly. Čeští Schwarzenbergové náleží k větvi stefanberské.

Za vlády již zmiňovaného Erkingera se schwarzenberský rod dostal do Čech poté, co se účastnil tažení proti husitům v letech 1420 - 1421 po boku císaře Zikmunda. Od něj pak získal do zástavy Žatec, Kadaň, Beroun, Točnick, Žebrák a Bečov. Tentýž panovník ho za zásluhy povýšil roku 1429 na svobodného říšského pána.

Roku 1599 získal Adolf (1551 – 1600) od císaře Rudolfa II. titul říšského hraběte pro sebe i své potomky za dobytí uherského Raabu (dnes Györu), který byl obsazen Turky.

Za služby u císařského dvoru byl Jan Adolf I. (1615 – 1683) roku 1670 povýšen císařem Leopoldem I. dědičně do stavu říšských knížat podle práva prvorozenství.

²⁵ Erb schwarzenberské primogenitury tvoří čtvrcený štít se středním štítkem. Střední štítek je polcený, vpravo je v červeném poli na černém trojvrší stříbrná věž (Schwarzenberg), vlevo v modrém poli jsou (2 + 1) zlaté snopy (Kleggau). 1. pole hlavního štítu je sedmkrát stříbrno – modře polceno (Seisheim). 2. pole je stříbrno – červeně děleno řezem o třech hrotech (Sulz). 3. pole je stříbrné s kosmo ležící hořící černou ostrvící o třech sucích (Brandis). 4. pole je zlaté s hlavou Turka přirozené barvy s černým copem a knírem, na které sedí černý krkavec se zlatým obojkem, který spárem drásá oči (polepšení z roku 1599). Nad štítem je pět přileb s klenoty, z nichž krajní jsou na hlavách štítonošů. Klenoty tvoří (zprava) : 1. biskupská mitra stříbrno – červeně dělená řezem. 2. pole; pokryvadla červeno – stříbrná. 2. rostoucí trup divého mužika v šatu barev 1. pole, na hlavě špičatý klobouk ve shodných barvách zakončený třemi pavími pery; pokryvadla modro – stříbrná. 3. na přilbě korunované knížecím kloboukem leží hlava Turka s krkavcem jako ve 4. poli, za níž je šest (3 + 3) černo – zlatých praporečů; pokryvadla černo – zlatá. 4. buvolí rohy sedmkrát modro – stříbrně dělené postrkané pavími pery; pokryvadla modro – stříbrná. 5. černá hořící ostrev jako ve 3. poli; pokryvadla černo – stříbrná. Štítonoši jsou dva zlatí lvi. Erb nese heslo : NIL NISI RECTUM. (Srov.: Vladimír POUZAR, *Almanach českých šlechtických rodů*, Praha 2001, s. 389.)

Témuž muži se podařilo roku 1654 získat český inkolát. Roku 1671 k tomu přidal i velký palatinát, kterým nabyl např. práva povyšovat jiné do šlechtického stavu či razit vlastní mince.

V roce 1746 rozšířila Marie Terezie knížecí hodnost na všechny členy schwarzenberského rodu, kteří pak byli podle francouzského termínu nazýváni s výjimkou právě vládnoucího knížete a kněžny/princi a princeznami.

Podle závěti Ferdinanda Viléma Eusebia (1652 – 1703) měl být pro jeho potomky ustanoven fideikomis a v případě, že se narodí dva synové, měl být zřízen druhý majorát, což se splnilo takřka o sto let později. Jeho pravnuci Josef II. Jan Nepomuk (1769 – 1833) a Karel I. Filip (1771 – 1820) podepsali smlouvu o dělení majetku 13. prosince 1802. Josef II. Jan se stal zakladatelem primogenitury, tzv. hlubocko – krumlovské větve, ze které pocházela ústřední osobnost této diplomové práce, Marie Eleonora, kněžna z Windischgrätzu, rozená ze Schwarzenbergu, jeho dcera. Karel I. Filip pak založil sekundogenituru, tzv. orlickou větev.

V Čechách rozmnožovali Schwarzenbergové svůj majetek koupěmi, sňatky či dědictvími. O své rodové vlastnictví se dobře starali. Byli výbornými hospodáři. Proto se jim podařilo překonat mnohá složitá období.

Všichni členové rodu emigrovali z Čech před fašistickou okupací. Veškerý majetek jim byl roku 1940 zkonfiskován nacisty, protože byli označeni jako nebezpečí Říše. Po válce se dostali k moci komunisté, kteří roku 1947 vyvlastnili zvláštním zákonem, zvaným Lex Schwarzenberg, majetek primogenitury. Državy sekundogenitury roku 1948 zmenšili na přípustných 50 ha, o dva roky později jim sebrali vše. Po sametové revoluci roku 1992 byl Schwarzenbergům vrácen pouze majetek sekundogenitury, tzn. zámek Orlík, zámeček v Čimelicích, Schwarzenberský palác ve Voršilské ulici a několik menších nemovitostí.

Nejstarší písemná zmínka o rodu Windischgrätzů²⁶ pochází z roku 1279 a týká se Otta z Windischgrätzu. Podle rodinné tradice odvozuje tento rod svůj původ od Werianda z Grätzu ve vindišské marce, syna markraběte Oldřicha z Korutan²⁷.

²⁶ Windischgrätzský erb tvoří čtvrcený štít se čtvrceným středním štítkem. V červeném srdečním štítku je našikmo položená zlatá kostra (Graden). V 1. a 4. je červeném poli stříbrná kostelní korouhev (Pfannstetten). Ve 2. a 3. stříbrném poli je černé šikmé břevno (Schalleg). V 1. a 4. poli hlavního štítu je dovnitř obrácená stříbrná vlčí hlava s krkem a červeným jazykem (Windisch – Grätz). Ve 2. červeném poli jsou tři (2 + 1) zlaté kruhy (Waldstein im Thal). Ve 3. černém poli je pod stříbrnou hlavou stříbrná krokev (Wohlstahl). Klenoty tvoří (zprava): 1. stříbrná vlčí hlava s červeným jazykem; pokrývadla červeno – stříbrná. 2. pět červených pštrosích per, přeložených zlatou kostrou ryby; pokrývadla červeno – zlatá. 3. černý kruhový terč po obvodu se šesti zlatými kruhy; pokrývadla černo – zlatá. Štítonoši jsou dva

Během 15. – 16. století se tento rod rozdělil na několik linií. Ty ale během 17. a 18. století vymřely. Do současnosti přežily pouze dvě větve rodu, a to linie alfrédovská, kterou založil Afréd Candidus Ferdinand Windischgrätz (1787 – 1862), manžel Marie Eleonory, rozené ze Schwarzenbergu, a linie veriandská, kterou založil Alfrédův bratr Veriand Alois (1790 – 1867).

Roku 1551 byl Šebestián z Windischgrätzu se svými bratry povýšen do stavu svobodných říšských pánů s titulem „zu Waldstein und im Thal.“ Tíž bratři získali o šest let později i hraběcí titul. Toto povýšení ale nebylo používáno a časem se na něj úplně zapomnělo, proto bylo Windischgrätzům roku 1658 uděleno privilegium opětovně.

14. února 1730 byl Leopoldu Janu Viktorínovi (1686 – 1746) udělen velký palatinát, a to dědičně. Je zvláštní, že tentýž palatinát byl opětovně udělen jeho pravnučkám, tedy Alfrédu Candidovi. Windischgrätzové tímto získali mimo jiné vyšší i nižší soudní pravomoc, právo myslivosti a rybolovu, důlní a mincovní regál, právo ochrany židů, právo povyšovat do šlechtického stavu atd.

Díky snahám Josefa Mikuláše z Windischgrätzu²⁸ a jeho druhé manželky Františky Leopoldiny, roz. z Arenbergu²⁹ byl tento rod roku 1804 povýšen na říšská knížata v prvorozenecké linii. Roku 1822 byl tento titul rozšířen na všechny členy rodu.

Český inkolát získali Windischgrätzové roku 1574, ačkoliv v Čechách zatím nevladnili žádný pozemkový majetek. Rozsáhlá území v Čechách získal roku 1781.

24. ledna 1781 zemřel Adam Filip Losy bez potomků. Své majetky, tedy především panství Tachov, Štýřetice a Vintířov, odkázal své manželce Ernestině, od níž je získal za částku 250000 zlatých a vdovský roční důchod 36000 zlatých Josef Mikuláš Windischgrätz. Musel ale řešit soudní spor se vzdálenými příbuznými Losyů, kteří si činili na panství nároky. Vlady nad tachovským panstvím se ujal až v roce 1784.

Tato panství spravovali členové tohoto rodu až do roku 1945, kdy museli opustit Čechy na základě Benešových dekretů a přesídlit do Německa. Po druhé světové válce v roce 1945 veškerý majetek rodu Windischgrätzů zabavil stát. Restituční nároky na tachovské panství uplatnil syn Ludvíka Adalára, Ludvík Antonín Windischgrätz

odvrácení stříbrní vlci s červenými jazyky. Vše je pak vloženo na knížecí plášť. (Srov. : V. POUZAR, *Almanach českých šlechtických rodů*, Praha 2001, s. 451.)

²⁷ susi.e-technik.uni-ulm.de:8080/meyers/servlet/showSeite?ID=10223511410127&Band Nr=16.

²⁸ Josef Mikuláš z Windischgrätzu (6. 12. 1744 ve Vídni – 24. ledna 1802 v Tachově).

²⁹ Františka Leopoldina Windischgrätzová, roz.z Arenbergu (30. 7. 1751 v Bruselu – 26.8.1812 v Praze).

(1908 – 1990). V roce 1993 podal žaloby u Okresního soudu v Tachově na současné majitele objektů. z

Oba rody se staraly o svůj majetek a snažily se ho rozšiřovat, a to jak v Čechách, tak v celé Evropě. Mnoho členů těchto rodů bylo znamenitými státníky, vojevůdci, vědátory a samozřejmě mecenáši věd a umění.

Členové obou rodů žijí prokazatelně i v současnosti.

Dětství

Rodiče

Marie Eleonora, celým jménem Marie Eleonora Filipína Luisa, se narodila 21. září roku 1796 ve Vídni jako první dítě manželům Josefu a Pavlíně ze Schwarzenbergu. Svě jméno dostala po otcově matce.

Její otec Josef II. Jan Nepomuk, kníže ze Schwarzenbergu, se narodil 26. června 1769 rovněž ve Vídni. Byl prvním potomkem Jana I. Nepomuka ze Schwarzenbergu³⁰ a Marie Eleonory, rozené hraběnky z Öttingen – Wallersteinu³¹. Josef měl ještě sedm bratrů a pět sester.

Jak jsem již zmínila v předminulé kapitole, Josef se stal zakladatelem schwarzenberské primogenitury, tzv. hlubocko – krumlovské větve. Podle závěti jeho pradědečka, Adama Františka, třetího knížete ze Schwarzenbergu, který přikázal vytvořit druhý majorát v případě dalšího syna, se musel Josef o vládu nad schwarzenberským panstvím rozdělit s bratrem Karlem I. Filipem³², který se stal hlavou sekundogenitury, tzv. orlické větve.

Roku 1789 se ujal vlády nad jemu svěřeným panstvím³³. Jen zřídka přijímal diplomatická jednání. Převážně se však věnoval správě a rozmnožování majetku. Díky dobrému vedení získal pověst dovedného hospodáře. Během své vlády zakoupil panství Prášily a statky Dobrá Voda, Dlouhá Ves, Budašice a Stupná, Libějovice, Čichtice, Boreč a Vchynice, dále panství Citoliby, Divice a Solopysky, Lenešice a Domoušice. Zakoupil také statek zrušeného kláštera klarisek v Českém Krumlově, statek Nečemice a dům v Praze³⁴.

³⁰ Jan I. Nepomuk, kníže ze Schwarzenbergu (3. července 1742 v Postoloprtech – 5. listopadu 1789 na Hluboké).

³¹ Marie Eleonora ze Schwarzenbergu, rozená hraběnka z Öttingen – Wallersteinu (22. května 1747 ve Wallersteinu – 25. prosince 1797 ve Vídni).

³² Karel I. Filip, kníže Schwarzenberg (15. dubna 1771 ve Vídni - 15. října 1820 v Lipsku).

³³ Vévodství Český Krumlov, panství Chýnov, Protivín, Třeboň, Vimperk, pražské statky a pražský majetek, panství v severních a severozápadních Čechách – Lovosice, Postoloprty, atd., dále panství a majetek v Německu a Rakousku (Srov.: J. ZÁLOHA, *Stručné dějiny rodu knížat ze Schwarzenbergu*, Hluboká nad Vltavou, b. d., s. 6.)

³⁴ J. ZÁLOHA, c. d., s. 6.

Během správy svého dominia se podílel, a to zejména finančně, na zlepšování komunikací. V popředí těchto aktivit stál plavební kanál, později nazývaný Schwarzenberský, který byl dlouhý více než 50 km³⁵.

Dále založil Ekonomický ústav pro výchovu panských úředníků v Českém Krumlově a lesnickou školu ve Zlaté Koruně, kde bylo poskytováno vzdělání budoucím úředníkům jak pro schwarzenberská, tak i pro jiná panství. Zároveň dal uspořádat rodový archiv a zpřístupnil ho.

Díky svému diplomatickému vystupování a rozvážnosti provedl svůj majetek i celý rod napoleonskými válkami i zrušením Svaté říše římské celkem bez větších ztrát.

Byl nositelem Řádu zlatého rouna i velkokříže Řádu sv. Štěpána a bavorského Řádu sv. Huberta. U dvora vykonával funkci tajného rady od roku 1809.

Kníže Josef zemřel na Hluboké 19. prosince 1833 v 9 hodin a 15 minut dopoledne po delší nemoci na selhání plic³⁶.

25. května 1794 se oženil s Pavlínou Karolínou Iris, princeznou z Arenbergu, která se narodila 2. září 1774 v Bruselu jako první dítě Louise Engelberta, šestého vévody z Arenbergu³⁷ a jeho ženy Louisy Antonie, rozené vévodkyně de Brancas – Villars, hraběnky z Lauragais³⁸. Během šestnáctiletého manželství porodila Pavlína deset dětí. Když čekala jedenácté, zastihla ji smrt.

Kněžně se dostalo velmi dobré výchovy a vzdělání, jak se na starý aristokratický rod sluší a patří. V Pavlíně bylo objeveno malířské nadání. Proto v něm byla soustavně školená. Jejím domácím učitelem byl krajinář J. B. Waghemans³⁹. V malování pokračovala i po svatbě na schwarzenberském panství, a to pod dohledem Ferdinanda Runka⁴⁰. K tomu všemu samozřejmě pařilo i cestování, poznávání nových věcí a lidí, jiných mentalit.

³⁵ Kanál byl budován ve dvou etapách. Cílem první etapy (1789 - 93) bylo postavit zařízení, které by napomohlo lepšímu zásobování Vídně palivovým dřevem. Autorem projektu byl lesní inženýr Josef Rosenauer, kterému se podařilo mistrně propojit několik šumavských potoků pomocí umělého koryta v případě potřeby zásobovaného vodou z pomocných rybníčků a z Plešného jezera. Stavba splnila svůj účel - dřevo bylo možné dopravit vodní cestou ze Šumavy do Vídně za 8 dní. Druhá etapa výstavby proběhla v letech 1821-22 pod vedením inženýrů Falty a Krause.

³⁶ M. BADALOVÁ, *Sestra slavných bratrů*, s.15.

³⁷ Louis Engelbert, šestý vévoda z Arenbergu (3. srpna 1750 v Bruselu - 7. března 1820 v Bruselu).

³⁸ Louisa Antonie z Arenbergu, roz. vévodkyně de Brancas – Villars, hraběnka z Laurigais (23. listopadu 1755 v Paříži - 10. srpna 1812 v Paříži).

³⁹ Milada URBANOVÁ, *Pavlína a Eleonora ze Schwarzenbergu. Život šlechtičny v první polovině 19. století*. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice 1996, s. 23.

⁴⁰ Ferdinand Runk (1764 – 1834) – malíř a krajinář ve službách knížete ze Schwarzenbergu, učitel Pavlín a jejích dětí.

Obdobnou péčí, jakou v dětství dostala, věnovala také svým dětem. Sama se podílela na jejich výchově podle výchovných zásad Jeana Jacquesa Rousseaua i Johanna Heinricha Pestalozziho. Pavlína své děti milovala a darovala jim tolik lásky a péče, kolik jí její postavení dovolovalo. S výchovou a péčí o děti jí pomáhaly chůvy a vychovatelky, především Tereza Warischlochnerová a sestry Hossnerovy. *f u o l k e*

Pro svých prvních pět dětí najala podle tehdejších zvyků a společenských imperativů kojné, další už kojila sama.

Třebaže byly na vzdělání chlapců a dívek kladeny odlišné požadavky, museli zástupci obou pohlaví projít domácí školou. Pavlína samotná vyučovala své děti francouzštině. Hlavním důvodem byl fakt, že to byl kněžnin mateřský jazyk. Zároveň osobně dohlížela na výuku svých dětí.

Ačkoliv byla kněžna velkou mírou zaměstnána výchovou svých ratolestí, našla si přesto čas na koníčky. Byla vášnivou čtenářkou. Velice ráda korespondovala, protože to byl jediný způsob, jak udržet kontakt s rodinou a přáteli z domova, když byla svatbou vytržena ze svého prostředí. Ráda trávila čas na venkově. Pokud nebyla těhotná, ráda se účastnila honů. Ruční práce a návštěvy divadel a plesů byly samozřejmou aktivitou žen jejího postavení.

Na jednom z plesů našla i svou smrt. Byl to ten, který byl pořádán na počest svatby Napoleona I. a rakouské arcivévodkyně Marie Luisy rakouským vyslancem a švagrem kněžny Karlem Filipem, knížetem ze Schwarzenbergu, v paláci de Montesson, budově tehdejšího rakouského vyslanectví, 1. července 1810. Slavnost to měla být pompézní, přípravy trvaly dlouho. Během slavnosti Pavlína hovořila se samotným Napoleonem, a dokonce mu představila své dcery, čtrnáctiletou Marii Eleonoru a dvanáctiletou Marii Pavlínu.

V nestřeženém okamžiku vznikl v paláci požár, který se velmi rychle šířil. Hosty zachvátila panika a vznikl nepřehledný zmatek, ve kterém Pavlína ztratila své dvě dcery z dohledu. Nevěděla, jestli jsou v bezpečí, proto se do hořícího domu vrátila. Její děti byly zachráněny a jen lehce zraněny, ale kněžna se už nevrátila. Uhořela. Její tělo bylo možné identifikovat podle šperků a zbytků oblečení, které plameny nestačily pohltit⁴¹. *123*

Protože jsem zde nastínila alespoň okrajově životy rodičů, tedy lidí, kteří se hlavní měrou podíleli na výchově Marie Eleonory, musím zde zmínit i osobu, která jak nad ní, tak nad jejími sourozenci, převzala patronát po smrti matky. Jedná se o neprovdanou

⁴¹ M. LENDEROVÁ, *Tragický bál*, s. 27 – 59.

sestru Josefa II. ze Schwarzenbergu, Žofii Eleonoru, která se narodila 11. července 1783 jako poslední, tedy třinácté dítě. Zřejmě i to přispělo k tomu, že zůstala svobodná, protože ve většině aristokratických rodin s mnoha děvčaty docházelo k tomu, že již nezbyvaly dostatečné peníze na věno pro nejmladší.

Jako neprovdaná žena byla podporována nadacemi, které ji vyplácely roční rentu, aby mohla žít podle měřítek stavu, ke kterému náležela bez příspěvku rodiny. Eleonora Žofie byla nadační dámou v Essenu a čestnou nadační dámou Savojského ústavu šlechtičen ve Vídni. Tyto nadace jí také zajišťovaly určité vyšší společenské postavení.

Eleonora Žofie se stala náhradní matkou pro všechny děti Pavlína a Josefa. Nejstarší Marii Eleonoře bylo tehdy čtrnáct let, nejmladšímu Bedřichovi patnáct měsíců. K nim pak ještě přibýly děti⁴² Eleonořiny starší sestry Marie Karolíny Lobkowiczové⁴³. Ve výchově jí byly nápomocny vychovatelky, jmenovitě slečny Le Pageová, sestry Hossnerovy a Anna Krempová⁴⁴.

I jako teta milovala jí svěřené děti jako své vlastní. Pečovala o ně s láskou. Snažila se pokračovat ve stopách výchovných zásad své zesnulé švagrové a vedla si znamenitě. Tomu nasvědčuje i fakt, že o ní synovec, pozdější kardinál Bedřich ze Schwarzenbergu⁴⁵, ve svých vzpomínkách mluvil jako o „Engelstante“⁴⁶.

Kromě výchovy dětí také ráda cestovala. Jako důkaz může sloužit její cestovní deník⁴⁷, ve kterém popsala cestu do Paříže, jež podnikla v roce 1808 spolu se svými švagrovými a neteřemi.

Kněžna Eleonora byla velmi pobožná, pravidelně navštěvovala mše. Měla obvyklý denní rituál, kterého se jen málokdy zřekla⁴⁸.

Když jí skončily povinnosti vychovatelky po té, co se její svěřenci a svěřenkyně oženili a vdaly, začala je navštěvovat u jejich rodin. I u jejich dětí byla velmi oblíbená. Pomáhala s výchovou nebo s ošetřováním v případě onemocnění některého z nich.

⁴² Marie Gabriela z Auerspergu, roz. z Lobkowicz (19. července 1793 ve Vídni - 11. května 1863 ve Vídni) a Eleonora, kněžna z Windischgrätzu, roz. z Lobkowicz (28. října 1795 ve Vídni - 10. března 1876 ve Štýrském Hradci).

⁴³ Marie Karolína, kněžna z Lobkowicz, roz. ze Schwarzenbergu (7. září 1775 ve Vídni - 24. ledna 1816 v Praze).

⁴⁴ *Hochfürstlich Schwarzenbergischer Schematismus auf das Jahr 1822*, Wien, b. d., s. 11.

⁴⁵ Bedřich ze Schwarzenbergu (6. dubna 1809 – 27. března 1885) – arcibiskup salcburský.

⁴⁶ H. STEKL, *Österreichs Aristokratie im Vormärz*, s. 113.

⁴⁷ Podrobnosti: M. LENDEROVÁ, *Paříž, rok 1808. Deník Eleonory ze Schwarzenbergu*, *Minulosti Západočeského kraje* 33, 1998, s. 161-197. Deník je zde zpřístupněn formou edice.

⁴⁸ M. BADALOVÁ, *Sestra slavných bratrů*, s. 32 – 33.

Zemřela 6. listopadu 1846 ve Vídni po delší nemoci, která s velkou pravděpodobností souvisela s jejími problémy s nohama. Její tělo bylo pohřbeno do rodinné hrobky v Třeboni.

Sourozenci

Jak jsem již zmínila, Marie Eleonora byla nejstarší dcerou. Měla ještě osm mladších sourozenců. V této kapitole bych chtěla alespoň náznakově nastínit jejich životní dráhy.

O děvčatech se moc informací nedochovalo. Znamé jsou jejich údaje o narození a smrti, popřípadě ještě datum jejich svatby a jméno manžela. Pokud o nich nevíme nic bližšího, lze předpokládat, že se na ně dají aplikovat všechny poučky z knih o ženách v těchto časech, to znamená, že se především věnovaly výchově dětí a reprezentaci jejich manžela a rodu. Z

Druhou nejstarší dcerou Josefa a Pavlína byla Marie Pavlína, která se narodila 20. března 1798 ve Vídni. Vdávala se ve stejný den jako Marie Eleonora, tedy 16. června 1816. Jejím mužem se stal Heinrich Eduard, kníže ze Schönburg – Hartesteinu⁴⁹ Manželství bylo bezdětné a trvalo poměrně krátkou dobu, protože Marie Pavlína zemřela 18. června 1821 ve Vídni.

Jako třetí dítě přišel na svět Jan Adolf II., budoucí sedmý kníže, který spatřil světlo světa 22. května 1799 ve Vídni. Protože byl prvním mužským potomkem, stal se z něj dědic schwarzenberské primogenitury. Na toto poslání byl náležitě připravován už od malička. Dostalo se mu dobrého vzdělání v zemědělských a lesnických oborech. Podnikl studijní cestu do Británie, a to dokonce dvakrát, kde převzal i několik reforem pro svá panství. Díky tomu všemu se z něho stal výborný hospodář, který podporoval i průmysl. Nevěnoval se politice, pouze příležitostně přijímal reprezentativní poslání. Výjimkou byla hodnost komořího, kterou získal roku 1820.

Za své vlády prováděl meliorace, zavedl používání umělých hnojiv a technických vynálezů v zemědělství. Díky těmto opatřením se vcelku dobře vyrovnal se zrušením roboty 7. září 1848. A to vše za porozumění svých zaměstnanců. Nadané studenty posílal na vlastní náklady studovat do zahraničí a založil několik odborných škol.

Josef Adolf II. také inicioval na popud své manželky⁵⁰ zásadní přestavbu zámku Hluboká, která probíhala v letech 1840 – 1871. Zámek tak získal současnou podobu. Založil také schwarzenberskou hrobku pro primogenituru v Třeboni na břehu rybníka Svět.

⁴⁹ Heinrich Eduard, kníže ze Schönburg – Hartesteinu (11. října 1787 – 16. listopadu 1872).

⁵⁰ Eleonora, kněžna ze Schwarzenbergu, roz. princezna z Liechtensteinu (25. prosince 1812 ve Vídni – 27. července 1873 v Třeboni).

Se svou ženou se oženil 23. května 1830 ve Vídni. Z manželství vzešly tři děti. Kníže zemřel 15. září 1888 na Hluboké a byl pochován po boku své ženy do nové rodinné hrobky. *↓ dat převést na písky*

V pořadí čtvrtým dítětem Josefa II. a Pavliny byl Felix, celým jménem Felix Ludvík Jan Nepomuk Bedřich, který se narodil v Českém Krumlově 2. října roku 1800. Jako druhorozený syn se vydal na vojenskou, diplomatickou a politickou dráhu. V osmnácti letech vstoupil jako kadet do vojska. O pár let později ho kníže Metternich povolal do diplomatických služeb. Působil jako rakouský vyslanec v Petrohradě. Další diplomatická jednání ho zavedla do Brazílie, Portugalska, Francie, Německa i Anglie a Neapole.

Vojenskou kariéru ale neopustil. Postupoval, až nakonec dosáhl hodnosti podmaršálka. I díky vojenským zásluhám se stal rakouským ministerským předsedou a byl pověřen sestavením nové vlády. Právě on je autorem doktríny, která říká, že jednotné Rakousko je evropskou nezbytností. Jeho zdraví, podlomené také překonáním zákeřné nemoci, zvané tyfus, nebylo nejlepší, proto mu nedovolilo zastávat tuto funkci po dlouhou dobu. Zemřel 5. dubna 1852, když ho ranila mrtvice. Ačkoliv nebyl ženat, zanechal po sobě jedno dítě, které pocházelo z jeho milostného románu s lady Ellenboroughovou.

Pátým dítětem byla Luisa Eleonora, narozená ve Vídni 8. března 1803. Ve svých dvaceti letech se provdala za svého ovdovělého švagra Heinrich Eduarda, knížete ze Schönburg – Hartensteinu. Porodila mu dva syny a jednu dceru.

O nemanželské dítě bratra Felixe a lady Ellenboroughové se starala jeho tělesně postižená a tím pádem i neprovdaná sestra Marie Matylda, jež se narodila 1. dubna 1804 ve Vídni. Přišla na svět jako zdravé dítě, ale kolem jednoho roku se začaly objevovat první obtíže. „V září 1805 se však objevily potíže, jakýsi novotvar na páteři, který způsobil její vybočení a částečné ochrnutí Matyldy. Většinu času se nedokázala postavit na nohy.“⁵¹ Dítě se pokoušelo léčit několik doktorů, dokonce i francouzských odborníků. Ti doporučili léčení v teplých krajích, proto Matylda trávila od roku 1807 sychravé a studené dny na jihu. Nakonec princezna stejně ochrnula. I přes svůj handicap ráda cestovala. Byla to velmi vzdělaná žena, která později vedla domácnost svého svobodného bratra Felixe a postarala se také o výchovu jeho dcery.

⁵¹ M. LENDEROVÁ, *Tragický bál*, s. 139.

15. ledna 1806 v Českém Krumlově porodila Pavlína své sedmé dítě, dceru Marii Karolínu, která se provdala 27. června 1831 ve Vídni za Ferdinanda, knížete z Bretzenheim – Regetzu⁵². Manželství bylo bohužel bezdětné. Marie Karolína doprovázela svou sestru Marii Eleonoru do Prahy, kde byla svědkem její vraždy.

Nejmladší dcerou byla Marie Anna Berta, která spatřila světlo světa 2. září 1807 opět ve Vídni. Její svatba se konala na Hluboké 10. listopadu o dvacet let později. Manželem se stal August, kníže z Lobkowicz⁵³. Z jejich manželství vzešlo pět děvčat a jeden chlapec. Berta přežila svého manžela o pětatřicet let. Zemřela 12. října 1883 v Salzburgu.

Posledním dítětem, které se narodilo, se stal Bedřich Jan Josef Celestýn, narozený 6. dubna 1809 rovněž ve Vídni. Tento syn zvolil duchovní dráhu, ačkoliv původně začal studovat práva a filozofii. Roku 1833 byl vysvěcen na kněze. Na doktora teologie promoval v roce 1836. Dne 24. ledna 1842 byl zvolen salzburským arcibiskupem. Téhož roku byl papežem Řehořem XVI. jmenován kardinálem. O osm let později se stal kardinál Bedřich pražským arcibiskupem na přání papeže i českého obyvatelstva.

Takovou kariéru mohl dělat jen příslušník vysoké aristokracie. Proto si jej také bratr Felix v roce 1849 vybral, aby spolu postavili základy jednoty církve a státu. Církev byla integrována do státního organismu jako nástroj školské, ideové a kulturní politiky. Měla se stát a skutečně se i stala nositelkou některých kompetencí státu, což popudilo i řadu církevních činitelů na nižších místech.

Jako duchovní věnoval svůj čas mnoha aktivitám. Založil chlapecký seminář, na jeho podnět byly založeny kostely v Karlíně, na Smíchově, Žižkově a na Vinohradech. Oživil Jednotu na dostavění svatovítského velechrámu. Podílel se i na českém politickém životě, i když se před tím musel v češtině zdokonalit. Podporoval názor, že by se panovník měl nechat zvolit i českým králem. Zemřel 27. března 1885 ve Vídni. Jeho tělo bylo pohřbeno v katedrále sv. Víta.

Kněžna Pavlína a její muž mohli mít ještě jednoho syna. Ten se ale narodil mrtvý 22. března 1802 v Třeboni. Další dítě zemřelo spolu s matkou Pavlínou, ještě nenarozené, na tragickém plese v Paříži.

Kníže Josef se už neoženil. Neměl k tomu ani důvod. Pokračování jeho dynastie bylo dostatečně zajištěno. Svým dětem nemusel obstarávat macechu, protože o ně

⁵² Ferdinand, kníže z Bretzenheim – Regeczu (10. února 1801 – 1. srpna 1855).

⁵³ August Longin, kníže z Lobkowicz (15. března 1797 – 17. března 1848).

pečovala jeho neprovdaná sestra. Nesmíme ale opomenout ani ten fakt, že kníže svou ženu velmi miloval.

Výchova

O dětství Marie Eleonory je poměrně hodně informací, protože její matka Pavlína vedla čilou korespondenci. Se starostmi i pokroky své první ratolesti se svěřovala především své tchýni, zřejmě proto, aby tchýni dokázala, že je dobrou matkou a že se dobře stará o své prvorozené dítě. O pokrocích svých dětí informovala nejen svého otce, ale i další příbuzné. odkazy

Díky Pavlíniným dopisům víme, že Eleonoře vylezl první zoubek v deseti měsících. To byl signál pro odstavení dětí, které proběhlo nejpozději do dvou měsíců poté. Ještě před odstavením byly děti přikrmovány chlebovými střídkami. Po odstavení děti snídaly kakao nebo slabou čokoládu. Obědvaly zeleninovou polévku a vařené brambory, popřípadě kuře. K večeři dostávaly polévku nebo kaši. Kolem čtvrté hodiny odpolední jim byla podávána přesnídávka, většinou mléko a pečivo⁵⁴. Když přestali Eleonoru kojit, odmítala normálně jíst. Pavlína se strachovala, že dítě zhubne.⁵⁵ C

Děti neměly v 18. století prakticky žádný emocionální vztah ke svým rodičům. Šlechtické rodiny byly založeny patriarchálně. Otec byl pánem domu, popřípadě hlavou celého rodu a měl neomezenou autoritu. Od svých dětí očekával pouze poslušnost a podřízenost.

Žena zase musela především reprezentovat svého muže a porodit mu dědice. V praxi to znamenalo, že docházelo k rozporům mezi těmito dogmaty. Ženy – šlechtičny nemohly stíhat obě úlohy. Svěřovaly tedy výchovu svých ratolestí do rukou chův a vychovatelek. Proto děti si chodily pro pohlazení a pochopení spíše k chůvám a vychovatelkám, než k rodičům.

Na přelomu 18. a 19. století začala šlechta postupně přejímat rodinný model měšťanstva, ve kterém se výchova stala intimnější a více se v ní projevovaly city. Otec si sice zachoval svou autoritu, ale neprosazoval ji tak drasticky. Pro své děti byl spíše starším rádcem. Matky se začaly více podílet na výchově svých ratolestí a snažily se ji usměrňovat.

Přesto se pro urozenou ženu nehodilo, aby své děti vychovávala a zaopatřovala sama. Stále byly najímány kojné a chůvy.

⁵⁴M. LENDEROVÁ, *Tragický bál*, s 148.

⁵⁵M. LENDEROVÁ, *Tragický bál*, 148 – 149; Š. MRÁZEK, *Výchova a cestování schwarzenberských šlechtičen na přelomu 18. a 19. století*, s 18 – 21.

Pavlína nebyla výjimkou. Pro prvorozenou dceru najala Pavlína již výše zmíněnou chůvu Terezu Warischlochnerovou, která se jí zalíbila a zůstala v jejích službách.

Děti a jejich svět byl striktně oddělen od světa dospělých. Bydlely se svými chůvami a kojnými v pokojích, které se zpravidla nacházely v jiném podlaží než byly pokoje rodičů⁵⁶.

Jak jsem již zmínila, Pavlína dbala nových pedagogických zásad. Snažila se své děti vychovávat moderně. Velice své děti milovala. Je známo, že s nimi trávila mnoho času a věnovala jim hodně péče. Dokonce si s nimi i hrála.

Velmi ráda pobývala na venkově. Proto se zdržovala s Marií Eleonorou v prvním roce jejího života na jaře na Hluboké, v létě na Červeném Dvoře, v září v Třeboni a pak znovu na Hluboké⁵⁷.

Také Eleonořin otec Josef věnoval svým dětem volné chvílky. Povídal a hrál si s nimi. Jak to pravděpodobně vypadalo, když měl otec čas, zachytila malá Lori na své kresbě⁵⁸.

První měsíce ležela Marie Eleonora v postýlce v rodových barvách po tatínkovi. Pavlína pro ní dala vyrobit i čalouněný kočárek, aby již jako kojeneček mohla pobývat na čerstvém vzduchu, kterému byl v této době připisován blahodárny účinek. Pobyty venku děti provázely i celou školní výuku. Údobí mezi dvanáctou a druhou hodinou bylo vymezeno procházkám, ať děti pobývaly ve městě či na venkově. To potvrzují i tři Eleonořiny rozvrhy, které se dochovaly.

Ve výchově dívek hrála hlavní roli příprava na každodenní soužití rodiny a společnosti. Dávala jim pocit, že jsou výše než ostatní lidé nešlechtického původu. Zároveň je ale vedla k poznání, že mají i určité povinnosti, které jsou spjaty s jejich postavením.

Podle Wildnera měly být dívky vychovávány s ohledem na roli manželky, matky a dobré hospodyně, proto se důraz měl klást na estetickou výchovu a na přípravu péče o dítě.

V rozsahu výuky se neměly dělat žádné rozdíly mezi chlapci a děvčaty. Dívčí „školní docházka“ zpravidla končila mezi čtrnáctým a patnáctým rokem života, tedy konfirmací.

⁵⁶ H. STEKL, *Österreichs Aristokratie im Vormärz*, s. 164.

⁵⁷ M. LENDEROVÁ, *Tragický bál*, s. 138.

⁵⁸ Viz: Obrazová příloha č. 9.

Dívky byly především připravovány na vstup do společnosti a jejich funkci v ní. Musely se naučit vybranému chování, reprezentativnímu vystupování a ovládnutí emocí, aby pak mohly dobře zvládat své postavení „paní domu“. Hlavním jménem dívek byl však převážně jejich půvab, krása a vkus. 22

Už od útlého dětství byly taneční hodiny zařazeny do rozvrhu děvčat, aby si vštípily například správné držení těla, sezení, stání, či jak se chovat při příchodu do společnosti nebo odchodu z ní a zdravení hostů. Nejinak tomu bylo i u Eleonory. Taneční hodiny byly součástí jejích denních povinností. Kupříkladu v roce 1807 věnovala tanci dvě hodiny třikrát v týdnu. I na cestách ji navštěvoval taneční mistr. Hodiny probíhaly většinou po obědě i za jejího pobytu v Paříži v roce 1806.

Další součástí dětství šlechtických ratolestí byly dětské bály, tzv. kindrbály, které často trvaly až do půlnoci. Účastnily se jich děti již od věku pěti až šesti let. Měly si tak nacvičit reprezentativní vystupování.

Byly to vlastně první kontakty se společností dospělých, kteří je sem doprovázeli. Děti se zde měly pokusit aplikovat poznatky z tanečních hodin. Dětské bály byly výborným prostředkem pro jejich socializaci. Zároveň měly plnit ale i jinou funkci. Rodiče zde hledali vhodné budoucí partnery pro své děti. Eleonora matka je pořádala pravidelně. Kidrbály byly vlastně předchůdci tanečních, jak je známe my dnes.

Další složkou výchovy mladé šlechtičny bylo hudební vzdělání. Přednes, zpěv nebo hraní na hudební nástroj byl kulturním kapitálem šlechty. Marie Eleonora hrála na klavír. O tom se zmiňuje opět ve svém cestovním deníku. Hodiny klavíru brala i na cestách. Stejně na tom byla i její mladší sestra Pavlína. Na rozdíl od tanečních hodin probíhala výuka v hraní na klavír dopoledne.

Přestože byla malá Lori velmi zaměstnaná, našla si čas na hraní. To bylo součástí prakticky každého dne jejího dětství. Hrála si se svými sourozenci i s dětmi z jejího okolí. Při již výše zmiňovaném pobytu v Paříži se kamarádila s děvčetem, se kterým ji seznámila její matka. S Fany trávila čas věnovaný hrám. Hrály spolu karty, domino a samozřejmě nemohly chybět ani panenky.

V zimních měsících se oddávala se svými sourozenci takovým radovánkám, jako bylo bruslení, nebo sáňkování, v létě pak plavání a jízda na koni či akrobatické jízdy na koni, zvané voltiger. Děti tak mohly demonstrovat svou odvahu a zručnost a současně se tak naučit pravidlům šlechtického chování.

Ke společenské zábavě patřilo také střelení na terč. Svou zdatnost a přesnost prokazovali nejen mladí šlechticové, ale i mladé dámy. Takové střelbě se věnovala i Eleonora, kterou její bratrance Bedřich⁵⁹ pochválil, že je dobrá⁶⁰.

⁵⁹ Bedřich, kníže ze Schwarzenbergu (30. září 1799 ve Vídni – 6. března 1870 ve Vídni), prvorozený syn Karla I. ze Schwarzenbergu.

⁶⁰ Alena BUDÍKOVÁ, *Výchova šlechtice v první polovině 19. století*. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice 2001, s. 71.

Vzdělání

Protože se na vzdělání urozených dětí kladl velký nárok, musely s učením začínat ve velmi útlém věku. Dívky začínaly s vyučováním obvykle od šestého roku svého života.

Nároky na vzdělání chlapců a dívek byly odlišné. Chlapci musely mít větší všeobecný přehled. Vyplyvalo to z celkového postavení mužů a žen v aristokratických kruzích tehdejší společnosti. Vzdělání chlapců bylo obširnější. Vychovávali se z nich budoucí hlavy rodů nebo se připravovali na povolání, které bylo pro tuto vrstvu přijatelné, tzn. pro vojenskou, diplomatickou nebo duchovní kariéru.

Hlubší vzdělání u dívek bylo odmítáno. Nepovažovalo se za nutné. Do konce 18. století byla výuka dívek omezena jen na čtení, psaní v německém a francouzském jazyce, na základy počtů, psaní dopisů krasopisem, tanec, kreslení a hudbu.

S nástupem 19. století se situace zlepšovala. Souvisela se změnou úhlu pohledu na úlohu manželky a matky. Vyučování bylo rozšířeno i o ruční práce. Dívky se pak učily němčině a francouzštině, náboženství, dějepisu a zeměpisu, přírodovědě. Estetická výchova (hudba, kreslení a tanec) zůstala zachována.

Vyučování probíhalo v domácím prostředí. Tato forma vyučování byla v této době nejčastější, poněvadž úroveň rakouského školství byla nedostačující pro výchovu mladých šlechticů a mladých šlechtičen.

Děti vyučovaly zpočátku vychovatelky, později domácí učitel, u dětí Josefa a Pavlíny to byl především Emerich Thomas Hohler⁶¹. Ten se věnoval především chlapcům. Dívky vyučoval čtení, psaní, počítání i prvouce. Na výuce Lori a jejích sourozenců se podílel také Norbert, rytíř z Feldegg⁶², který zastával funkci „praeceptora elegantiarum“. Staral se nejen o vzdělání, ale i o správné chování a Ferdinand Runk, který vyučoval kreslení a malování, a řada dalších⁶³. To vedlo k sociální distanci a podpoře stavovského sebevědomí⁶⁴. Vychovatelky pak dohlížely na to, aby si děti učivo zopakovaly a udělaly domácí úkoly.

Velký důraz, jak vyplývá z předchozích odstavců, se kladl na jazyky. Prvním jazykem Eleonory a jejích sourozenců byla němčina. Psaly v ní své první dopisy

⁶¹ Emerich Thomas Hohler (1781 – 1845) – učitel a vychovatel u Schwarzenbergů, člen Akademie věd a umění v Praze, literát a dramatik, autor učebnic, později u téhož rodu zaměstnán jako knihovník.

⁶² Norbert Feldegg – správně Fellner z Feldegg - vychovatel u Schwarzenbergů.

⁶³ Bohužel se mi nepodařilo všechny učitele identifikovat. Přesto se domnívám, že to nebrání vytvoření plastického obrázku o vyučování.

⁶⁴ H. STEKL, *Österreichs Aristokratie im Vormärz*, s. 106.

i deníky. Děti Pavlína měly výhodu, že je jejich matka sama učila francouzštině a jejich vychovatelky byly najímány převážně z frankofonních oblastí, tzn. že byly prakticky odmalička bilingvní. Dalším jazykem, kterému se Eleonora se svými sourozenci učila, byla angličtina. Dochovaly se její sešity s anglickou gramatikou a slovíčky⁶⁵.

Jak probíhala výuka malé Eleonory, lze rekonstruovat z jejích třech dochovaných rozvrhů. Její hodiny byly prakticky shodné s rozvrhem její o dva roky mladší sestry Marie Pavlína. Lišily se pouze v několika málo drobnostech. Hodiny probíhaly většinou v odlišném pořadí, aby se nepřekrývaly. Některé předměty, jako byly hodiny u Feldegga, Runka, ale absolvovaly dívky společně. Také náboženství a hodiny tance probíhaly v tutéž dobu.

Podle následujícího rozvrhu se Lori učila na přelomu let 1807/1808. Usuzuji tak podle datace rozvrhu, která říká, že rozpis hodin vznikl v listopadu 1807⁶⁶.

Vyučování začínalo v osm hodin ráno. Poslední hodina začínala v šest hodin večer. O dva roky později přibyla ještě mineralogie, která začínala v sedm hodin. Výuka byla přerušena dvouhodinou procházkou po dvanácté hodině a hodinovým obědem. Hodiny trvaly většinou šedesát minut, maximální délka vyučovací jednotky byla hodina a půl.

	Pondělí	Úterý	Středa	Čtvrtek	Pátek	Sobota
8h	Lischka ⁶⁷	Lischka	Lischka	Lischka	Lischka	Lischka
9,5h	Claveim	M ^{elle} Hossner ⁶⁸	Claveim	M ^{elle} Hossner	Claveim	M ^{elle} Hossner
10,5h	Francouzština	Francouzština	Francouzština	Francouzština	Francouzština	Francouzština
12h	Procházka	Procházka	Procházka	Procházka	Procházka	Procházka
2h	Oběd	Oběd	Oběd	Oběd	Oběd	Oběd
3h	Abbé ⁶⁹	Tanec	Runk	Tanec	Abbé	Tanec
5h	Učení z paměti	Feldegg	M. Hossner	Feldegg	M. Hossner	Feldegg
6h	Feldegg	Dehim	Feldegg	Danse	Feldegg	Runk

Jak je vidět, jedenáctiletá princezna se každý den věnovala francouzštině, které ji vyučovala sama matka. Najdeme zde také předmět zvaný učení z paměti. Pod tímto názvem se s největší pravděpodobností ukrývá dějepis se zeměpisem. V dějepisu malá

⁶⁵ SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1680, kart. č. 441, Školní sešity, studijní poznámky.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ Inženýr Johann Lischka – učitel krasopisu, inženýr.

⁶⁸ Jedna ze sester Hossnerových, které byly vychovatelkami Marie Eleonory a jejích sourozenců.

⁶⁹ Abbé Laurenz Greif – staral se o vzdělání dětí v náboženské nauce.

Lori probírala látku od antiky až do své současnosti. V jednom sešitu je možno najít dokonce dějiny Číny.

Podle dalšího rozvrhu probíhala výuka Eleonory o dva roky později, tedy roku 1809. Výuka už je rozšířena o ruční práce, jmenovitě o šití, dále o mineralogii a hodiny s panem Huberem.

	Pondělí	Úterý	Středa	Čtvrtek	Pátek	Sobota
8	Psaní	Psaní	Psaní	Psaní	Psaní	Psaní
9,5	Claveim	Němčina	Claveim	Němčina	Claveim	Němčina
10,5	Mamam	Claveim	Mamam	Claveim	Mamam	Claveim
12	Procházka	Angličtina	Procházka	Angličtina	Procházka	Angličtina
2	Oběd	Oběd	Oběd	Oběd	Oběd	Oběd
3	Angličtina	Tanec	Angličtina	Tanec	Angličtina	Tanec
4	Šití a učení	Učení	Šití a učení	Učení	Šití a učení	Učení
5	z paměti	z paměti a šití	z paměti	z paměti a šití	z paměti	z paměti a šití
6	Feldegg	Runk	Feldegg	Tanec	Feldegg	Runk
7	Huber ⁷⁰	Mineralogie	Huber		Huber	Mineralogie

V posledním rozvrhu, který není datovaný, se dá najít jen několik málo odlišností. Dvouhodinová procházka před obědem se střídala s angličtinou. Nelze ale vyloučit, že výuka anglického jazyka probíhala během procházky formou konverzace. V tomto „školním roce“ byla Lori ochuzena o hodiny s panem Huberem. Jinak je pořadí hodin prakticky identické.

Pokud tedy porovnám rozvrh Marie Eleonory s dobovým územ, o kterém jsem se zmínila na počátku této kapitoly, musím konstatovat, že se její vyučující při sestavování rozvrhů drželi dobových modelů a rozsah probírané látky nijak nevybočoval z průměru.

odtud ke škole?

⁷⁰ Pravděpodobně Andreas Huber, od roku 1803 píšá u Schwarzenbergů. Členové rodiny Huberů od konce 18. století často úředníky u tohoto šlechtického rodu.

Cestování

Cestování představovalo završení výchovného procesu a uvedení šlechtické mládeže do kosmopolitní společnosti za doprovodu svých rodičů a vychovatelů. Výjimkami nebyly ani schwarzenberské princezny.

Se životem šlechty bylo cestování spjata velmi úzce. Jejich společenský život se změn a přesunů dožadoval. „Život šlechtičny si i na prahu „občanského“ století udržel své pravidelné rituály: společenskou sezónu se patřilo strávit v některém hlavním městě (pobyt ve Vídni byl nákladnější než pobyt v Praze), pozdní jaro a léto na venkovském panství, případně v lázeňském městě, podzim patřil opět venkovu a loveckým radovánkám.“⁷¹

Kolem poloviny května se šlechta stěhovala na svá venkovská panství a nejdéle kolem poloviny září zas zpět do měst. Schwarzenbergové nebyly výjimkou. Ale ani na svých venkovských sídlech se neuzavírali před společností. Léto bylo dobou návštěv spřízněných rodů a známých, které bylo nutno oplácet. Hlubočtí Schwarzenbergové se vzájemně navštěvovali se svými orlickými příbuznými, dále s Windischgrätzii, Lobkowiczii a Fürstenbergii. Se všemi třemi rodinami byli Schwarzenbergové spjati rodinnými pouty⁷².

Šlechtické rodiny podnikaly také delší výpravy. Vydávaly se do jiných zemí, především do Francie, Belgie, Itálie, ale i do sousedního Německa, aby poznali nové lidi a mentality, nebo pouze na návštěvu svých příbuzných.

Ani děti Pavlína a Josefa nezůstaly pozadu. Ve svých dětských letech se také vypravily do cizích zemí.

Marie Eleonora podnikla svou první cestu do zahraničí, která znamenala iniciační rituál do velké společnosti, spolu se svými rodiči, sourozenci a dalším doprovodem roku 1806. Z této výpravy se dochoval cestovní deník⁷³, který začíná 19. září téhož roku v Bruselu. Poslední záznam byl zapsán 13. října opět v Bruselu. Podrobným prozkoumáním Eleonořiny pozůstalosti jsem ale zjistila, že deník tímto nekončil. Část deníku se totiž „zatoulala“ do složky s školními sešity a korespondencí. Jedná se

⁷¹ M. LENDEROVÁ, *Dny všední a sváteční Filipiny Ludmily hraběnky Schlikové a Pauliny kněžny ze Schwarzenbergu*, in: M. Lenderová - Z. Bezcený - J. Kubeš (edd.), *Proměny elit v moderní době. Sborník k narozeninám docenta Roberta Saka*, České Budějovice 2003, s. 116.

⁷² Josefovy sestry Marie Karolína (1775 – 1816) a Marie Terezie (1780 – 1870) byly provdány za knížete Františka Josefa z Lobkowicz (1772 – 1816) a Bedřicha Egona z Fürstenbergu (1774 – 1856). O příbuzenství s Windischgrätzii: viz. kapitola Rod Schwarzenbergů a Windischgrätzů.

⁷³ Cestovní deník zpřístupněn v textové příloze formou edice.

o pouhé zlomky, o jednotlivé archy papíru, které sloužily k psaní deníku nanečisto, z období od 14. října 1806 do 11. května roku 1807. Nejsou nijak svázané, či jinak dané dohromady. K přepsání do deníku buďto nedošlo, nebo byl deník s přepsanými poznámkami z cesty časem ztracen.

Z deníku Eleonořiny matky Pavlíny je známo, že na cestu vyrazili už 28. srpna z Vídně. Jeli do Bruselu přes Řezno, Norimberk a Frankfurt, Mohuč, Koblenz, Bonn, Kolín, Cáchy, Lutych, Tienen, kam dorazili 12. září⁷⁴. Jedním z důvodů této cesty byla svatba Pavlínina bratra Prospera⁷⁵ s princeznou Tascher de La Pagerie⁷⁶. Se slečnou Tacher se Marie Eleonora setkala 20. listopadu v Paříži. Nic bližšího si o ní ale nezaznamenala, jen že se setkala se svou budoucí tetou.

Při plánování cesty pro své děti se Pavlína zřejmě inspirovala cestami, které podnikla jako dítě. Roku 1789 procestovala se svou matkou Ostende, Antverpy, Gent i Bruggy⁷⁷. Táž města navštívila malá Eleonora při své první cestě po jiných zemích.

Psaní deníku⁷⁸, ať už cestovního nebo osobního, bylo v období dětství bráno spíše jako procvičování písma, tříbení myšlenek a vyjadřování se. Přesto Eleonora zanechala zajímavé postřehy.

Cestování popisuje očima desetileté dívky, která se nezajímá o politiku. Velice ji zaujalo moře při návštěvě města Blakenbergu. Doslova píše: „Zde se splnilo naše přání, které jme měly už dlouho : vidět moře. Při prvním pohledu na něj jsme byli všichni ohromeni. Každý z nás ho chtěl vidět jako první, a proto jsme skoro všichni najednou vystoupili nahoru na duny.“⁷⁹

Samozřejmostí na takovýchto cestách byly návštěvy muzeí, obrazových galerií a dalších atrakcí měst, kterými projížděli.

⁷⁴ M. LENDEROVÁ, *Tragický bál*, s. 270.

⁷⁵ Prosper Louis, 7. vévoda z Arenbergu (28. dubna 1785 v Enghieniu - 27. února 1861 v Bruselu) – bratr Pavlíny ze Schwarzenbergu.

⁷⁶ Stéphanie Tascher de la Pagerie (4. srpna 1788 ve Fort Royal - 26. října 1832 v Paříži).

⁷⁷ M. LENDEROVÁ, *Dny všední a sváteční Filipiny Ludmily hraběnky Schlikové a Pauliny kněžny ze Schwarzenbergu*, s. 111.

⁷⁸ Tématikou deníků se více zabývají následující práce: M. LENDEROVÁ, *Dívčí a ženské deníky 19. století*, *Studia Historica Nitriesia* 10, 2002, s. 61-77; M. LENDEROVÁ, *Chvála deníků a dopisů*, in: Milena Lenderová - Jiří Kubeš (edd.), *Osobní deník a korespondence - snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?*, Pardubice 2004 (= Scientific Papers of the University of Pardubice, Seriec C, Faculty of Humanities Supplement 9), s. 21-31; M. LENDEROVÁ, *Ženské deníky jako pramen k poznání mentality elit*. Studie k sociálním dějinám 3, Ústav sociálních a hospodářských dějin UK Praha, 1999, s. 39-54; atd.

⁷⁹ „Hier wurde nun unser Wunsch erfüllt, denn wir schon so lange hatten das Meer zu sehen, wir waren alle in der größten Bewunderung beym ersten Anblick jeder von uns wollte es zuerst sehen und dieß machte daß wir beynoch alle zugleich die Dünnen hinauf stiegen.“, inv. č. 1862, kart. č. 442, Deníky, Cestovní deník, fol.12.

Při návštěvě Paříže, ve které bydleli v senátorském domě Pavlínina otce, doporučovaly itineráře návštěvu luxusní čtvrti Faubourg Saint Germain s aristokratickými sídly, katedrálu Notre-Dame, Palais Royal⁸⁰, Invalidovnu, Louvre, Jardin des Plantes se zvěřincem⁸¹ a další významné památky tohoto hlavního města.

Jednu listopadovou neděli navštívila šlechtická výprava zvěřinec v Jardin des Plantes, ve kterém viděli „nádherné lvy, lvice i malá lvíčata, několik opic a dvě zebry. Všechna zvířata jsme viděli, když žrala.“⁸² 2. ledna 1807 svou návštěvu opakovali a podívali se i do přírodovědného muzea.

V jednom blíže neurčeném muzeu obdivovala malá Eleonora tři sály, které byly plné soch od nejstarších až po současné. Jednalo se pravděpodobně o Louvre, protože se z jeho návštěvy vracela domů přes Tuilerské zahrady⁸³. V dalším muzeu ji zas zaujaly nádherné obrazy.

14. listopadu navštívila palác Tuileries⁸⁴, „který patří císaři Buonapartemu. V prvním poschodí jsou pokoje císařovny, které jsou opravdu krásné. A nahoře jsou pokoje císaře.“⁸⁵ Během prohlídky se podívala i do kaple zámku a obdivovala obrazy a stříbrné sochy.

S Feldeggem, bratry či dalšími členy rodiny často navštěvovala Palais Royal. Pochvalovala si zde zejména oplatky. Také zde koupili náhrdelník a nějaké hry.

Jak jsem již zmínila, procházky byly velmi důležitou součástí každodenního života mladých šlechticů. Lori se jim nevyhnula ani na cestách. V Paříži nejčastěji chodila do již zmiňovaných Tuilerských zahrad

Ačkoliv nejsou její poznámky dochovány celé, lze předpokládat, že navštívila všechny památky, které předepisoval tehdejší úzus.

⁸⁰ Palais Royal – královský palác, který dal postavit kardinál Richelieu roku 1632. Ten ho pak odkázal Ludvíku XIII. Později byly v přízemí vybudovány malé krámký, kavárny a restaurace.

⁸¹ Botanická zahrada a park, které náleží Národnímu přírodovědeckému muzeu. Založena jako královská zahrada. Velká francouzská revoluce zrušila zvěřinec v zahradě Versailles, a proto byla některá zvířata roku 1793 přemístěna sem.

⁸² „... prächtige Löwen, Löwin und junge Löwen, einige Affen und zwey Zebras. Wir sahen alle diese Tiere fressen.“ SOA Plzeň, pracoviště Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1680, kart. č. 441, Školní sešity, studijní poznámky, torzo deníku.

⁸³ Tuilerské zahrady – klasický francouzský park, založený v 17. století. Rozkládá se mezi Louvrem a Náměstím svornosti.

⁸⁴ Palác Tuileries – zámek, postavený 500m od Louveru Kateřinou Medicejskou v polovině 16. století. Tento palác se stal počínaje císařem Napoleonem rezidencí francouzských králů a císařů. Za bojů Komuny roku 1870 vyhořel.

⁸⁵ „... , welches dem Kaiser Buonaparte gehört. Im ersten Stock sind der Kaiserin ihre Zimmer, welche recht schön sind, und oben des Kaisers seine Zimmer.“ SOA Plzeň, pracoviště Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1680, kart. č. 441, Školní sešity, studijní poznámky, torzo deníku.

zaznamenáno v deníku

Téměř každý večer trávila v divadle. Někdy zanechala i hodnocení, jako tomu bylo např. 4. října v Gentu: „Poněvadž už byla skoro tma, šli jsme ihned do divadla, kde dávali malou operu *le Medicin Turc*, která byla opravdu dobrá. Ženy byly stejně krásné, jako dobře zpívaly.“⁸⁶ Jindy se spokojuje pouze s oznámením, jakou hru či operu navštívila a hodnocením se nezabývala.

Z pedagogických důvodů měla tehdejší šlechtická mládež učinit návštěvu, či alespoň prohlídku nejchudších nemocnic, chudinců apod. Výsledkem měl být pocit soucitu a snahy pomáhat nejpotřebnějším. V rámci takovéto pedagogické výchovy navštívila Marie Eleonora při své cestě káznici v St. Nikola „...“, okolo které se nacházelo několik stovek nešťastných lidí, kteří byli podle svého zločinu rozděleni do tříd a byli nuceni k více či méně přísné práci. Někteří z těžkých zločinců měli dokonce železné koule, které měly připevněné řetězem na noze a vlekly je za sebou.“⁸⁷

V tomtéž městě navštívila také kožedělnou dílnu. Na další zastávce obdivovala spřádací stroj. Zde si učila poznámku: „Mnoho stovek vláken bavlny je spředeno za čtvrt hodiny, jsou rovnější než z rukou té nejlepší švadleny.“⁸⁸

Eleonora si však nezaznamenávala pouze postřehy, týkající se památek, ale obyčejné události z běžného života. Díky tomu je známo, že Feldegg vytrhl zub její sestře Pavlíně a že si Eleonora i Pavlína nechaly na cestách propíchnout uši.

Během cestování navštívili hned několik příbuzných. Samozřejmě pobýli nějaký čas u rodiny Arenbergů, odkud pocházela její matka. Od babičky⁸⁹ dostala hned několik dárků. K 1. lednu jí babička darovala zlatou kamej či drahý řetízek.

7. května se vydala celá výprava z Paříže zpět do Vídně přes Nancy a Strasbourg. Kdy dorazila do Vídně ale není známo. Poslední dochovaný zlomek deníku je datován 13. května 1807, a to se Eleonora s doprovodem nacházela ve Freiburgu.

Toto ale nebyla poslední cesta do cizích zemí. Do Paříže se podívala ještě dvakrát během svého dětství. Roku 1808 se svou matkou Pavlínou, tetami Eleonorou Žofií

⁸⁶ „Da es schon ganz dunkel war giengen wir sogleich ins Theater *le Medicin turc* eine kleine Opera wurde recht gut aufgeführt; die Weiber waren aber so hübsch als sie gut sangen.“ SOA Plzeň, pracoviště Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1682, kart. č. 441, Deníky, Cestovní deník, fol. 10.

⁸⁷ „... worinn sich mehrere hundert unglückliche Menschen befinden, welche in verschieden Klassen eingetheilt nach ihrem Verbrechen mehr oder weniger zu strenger Arbeit angehalten werden; Einige der schwern Verbrecher hatten sogar eiserne Kugeln welche sie an einer Kette an ihren Füßen befestigt, nachschleppen.“ SOA Plzeň, pracoviště Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1682, kart. č. 441, Deníky, Cestovní deník, fol. 17.

⁸⁸ „Viele hundert Fäden Baumwolle werden hier in einer Viertelstunde gesponnen, gleicher und schöner als von der Hand der besten Spinnerin.“ SOA Plzeň, pracoviště Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1682, kart. č. 441, Deníky, Cestovní deník, fol. 17.

⁸⁹ Louise Pauline d'Arenberg, roz. de Brancas – Villars (23.11.1755 – 10.8.1812).

a Marií Annou ze Schwarzenbergu⁹⁰ a mladší setrou Pavlínou. Na této cestě si ale téměř dvanáctiletá dívka nevedla žádný deník, či jakékoliv poznámky, nebo jsou ztraceny. Více podrobností se o této výpravě poskytuje cestovní deník její tety Eleonory Žofie, jehož autorství jí bylo mylně připsáno.

Třetí výprava do Francie proběhla roku 1810 u příležitosti svatby Napoleona s Marií Luisou, dcerou císaře Františka II. 1. července 1810, tedy v den konání plesu u příležitosti sňatku na rakouském velvyslanectví, byla čtrnáctiletá Marie Eleonora se svou o dva roky mladší Marií Pavlínou představena samotnému Napoleonovi. Při oslavách vznikl požár, který zachvátil celé velvyslanectví. Při něm přišla o život jejich matka Pavlína a obě sestry vyvázly jako zázrakem pouze s menšími poraněními⁹¹.

⁹⁰ Marie Anna ze Schwarzenbergu, roz. hraběnka z Hohenfeldu (20. května 1767 - 2. dubna 1848 ve Vídni) – žena Karla I. ze Schwarzenbergu, zakladatele sekundogenitury.

⁹¹ M. LENDEROVÁ, *Tragický bál*, s. 276 – 283.

Manželství

Svatba

16. června 1817 se konala na zámku Hluboká v jižních Čechách hned dvojitá svatba. Josef ze Schwarzenbergu provdával své dvě nejstarší dcery, Marii Eleonoru, která si brala Alfréda Candida, knížete z Windischgrätzu⁹², a Marii Pavlínu, jejíž nastávajícím mužem byl Eduard, kníže ze Schönburg – Hartesteinu.

Vystrojení takovéto dvojité svatby přišlo otce nevěst, Josefa ze Schwarzenbergu, na 122 tisíc zlatých konvenční měny⁹³, což byla v té době poměrně vysoká suma. Schwarzenbergové ale náleželi ke staré šlechtě a zaujímali vysoké pozice, tudíž museli mít svatby úměrné svému postavení.

Uzavření sňatku u šlechty bylo záležitostí uzavřené skupiny lidí. Ve světě historické rodové šlechty sloužilo manželství především k zajištění pokračování rodu a zároveň k rozmnožení rodového majetku.⁹⁴ Sňatek přicházel v úvahu pouze v tom případě, že si oba nastávající manželé byli rovni rodově. Proto „při pohledu na genealogii české historické šlechty lze zjistit, že byla propojena nepřehledným předivem příbuzenských vztahů posilujících její uzavřenost.“⁹⁵

Dohody o manželství se často uzavíraly, aniž by se v některých případech snoubenci předtím viděli. Stavět manželství na lásce se nepovažovalo za dobrý předpoklad. Upřednostňovalo se spíše hledisko zajištění rodu, než štěstí novomanželů. Často se však i v takto uzavřených manželství objevila láska. Tak tomu bylo například u Eleonořiných rodičů.

Eleonora znala svého snoubence ještě před svatbou. Jednak byl její otec, Josef ze Schwarzenbergu, Alfrédovým spoluporučníkem, a jednak budoucí tchýně byla tetou její matky Pavlíny ze Schwarzenbergu. Obě rodiny se prokazatelně stýkaly ještě před svatbou. Marie Eleonora si ve svém cestovním deníku z roku 1806⁹⁶ poznamenala, že se 23. září setkala s tetou z Windischgrätzu⁹⁷ a její dcerou Eulálií⁹⁸ při obědě⁹⁹.

⁹² Alfréd Candidus Ferdinand, kníže z Windischgrätzu (11. května 1787 v Bruselu – 21. března 1862 ve Vídni).

⁹³ H. STEKL, *Österreichs Aristokratie im Vormärz*, s. 38.

⁹⁴ Ch. DIEMEL, *Adelige Damen im bürgerlichen Jahrhundert.*, s. 37.

⁹⁵ Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, s. 95.

⁹⁶ SOA Plzeň, pracoviště Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1682, kart. č. 442, Deníky, Cestovní deník.

⁹⁷ Františka Leopoldína z Windischgrätzu, roz. z Arenbergu (30. července. 1751 v Bruselu – 26. srpna 1812 v Praze) – matka Eleonořina budoucího manžela Alfréda.

Svatba Eleonory s Alfrédem byla pravděpodobně předmětem jednání obou rodů již mnohem dříve.

Oba partneři ale museli dosáhnout určitého věku, aby mohli uzavřít manželství. U šlechtických rodin devatenáctého století v rakouskouherské monarchii byl obvyklý věk dívek vstupujících do manželství v průměru 22 – 24 let, u mužů pak 31 – 33 let¹⁰⁰. Alfrédu Candidu bylo 31 let¹⁰¹, Marii Eleonoře necelých jednadvacet let, když se vdávala, takže se prakticky neodlišovali od průměru v monarchii.

Podle opisu oddacího listu z 31. května 1865¹⁰² víme, že svědky této svatby byli Antonín Isidor, kníže z Lobkovic¹⁰³ a Veriand, kníže z Windischgrätzu¹⁰⁴, bratr Alfréda.

Snoubence oddával strýc nevěst, biskup Arnošt ze Schwarzenbergu¹⁰⁵, který pronesl svatební řeč¹⁰⁶. Zdůraznil, že manželství je blahodárnou božskou institucí, nejužším spojením dvou lidí, kteří jsou si zcela oddáni. Snoubenci mají své manželství obdařit potomky, kteří budou vychováni s láskou, protože jsou podle Písma svatého ten největší dar z nebe.

⁹⁸ Eulalie Flora z Windischgrätzu (28. března 1786 – 26. června 1812) – sestra Eleonořina budoucího manžela Alfréda.

⁹⁹ „Beym Speisen aber machte ich die Bekanntschaft meiner Tante Windischgrätz und ihrer Tochter Eulalia.“ SOA Plzeň, pracoviště Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1682, kart. č. 442, Deník, y, Cestovní deník, fol. 4.

¹⁰⁰ H. STEKL, M. WAKOUNIG, *Windisch – Grätz*, s.75.

¹⁰¹ Tento věk je uveden v oddacím listu, ale ve skutečnosti mu bylo třicet let.

¹⁰² SOA Plzeň, pracoviště Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1055, sign. 1081, kart. č. 18, č. obálky 1051, Oddací list.

¹⁰³ Antonín Isidor, kníže z Lobkovic (15. března 1773 v Madridu – 12. června 1819 v Praze).

¹⁰⁴ Veriand Alois, kníže z Windischgrätzu (23.května 1790 ve Strassburgu – 27. října 1867 na zámku Haasbergu).

¹⁰⁵ Arnošt ze Schwarzenbergu (29. května 1773 ve Vídni – 14. března ve Vídni), rábský biskup.

¹⁰⁶ SOA Plzeň, pracoviště Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1668, kart. č. 436, Svatební řeč.

Manžel

Protože píše práci, která se zabývá životem Marie Eleonory, kněžny z Windschgrätzu, považují za nezbytné trochu přiblížit i život jejího manžela.

Alfréd Candidus Ferdinand, kníže z Windischgrätzu se narodil 11. května 1787 v Bruselu jako osmý syn Josefa Mikuláše z Windischgrätzu¹⁰⁷ a jeho druhé manželky, Františky Leopoldiny, roz. z Arenbergu.

Alfréd měl celkem 9 sourozenců, z toho byli čtyři bratři. Dospělosti se ale dožil jen on a jeho mladší bratr Veriand Alois. Každý z nich založil pak svou odnož rodu Windischgrätzů.

Otec mu zemřel nečekaně v roce 1802, Alfrédu bylo tehdy 15 let. Jako nejstarší syn zdědil fideikomisní panství Tachov a Štěkeň, jeho bratr Veriand pak alodní panství Vintířov. V době jejich nezletilosti spravovala celý majetek Marie Františka jako poručnice. Spoluporučníkem byl ustanoven Josef ze Schwarzenbergu, otec Alfrédovy budoucí nevěsty.

Jeho matka pokračovala v manželově zájmu získat knížecí hodnost pro své potomky. Proto požádala císaře Františka I. o prodej některého panství, nezávislého na říši, a zároveň o povýšení Alfréda Candida alespoň do hraběcího stavu. Roku 1804 se jí to podařilo, zakoupila říšské panství Egloff s rytířským statkem Siggen a Alfrédu pak byla propůjčena hodnost říšského knížete 24. května téhož roku.

Na rozdíl od svých předků se Alfréd rozhodl pro vojenskou kariéru. Politikou a diplomacií se zabýval až ke konci svého života. Zřejmě v tom sehrál velkou roli i fakt, že jeho švagr Felix ze Schwarzenbergu byl v té době rakouskouherským ministerským předsedou.

Po krátkém vojenském vzdělání se stal roku 1804, tedy ve svých sedmnácti letech, nadporučíkem u druhého hulánského pluku knížete Schwarzenberga. Už v osmnácti letech se účastnil bitvy u Ulmu, ve které byl zajat. Díky tomu se setkal se samotným Napoleonem, ale nakonec byl propuštěn na přímlovu své babičky z matčiny strany¹⁰⁸. Poté pokračoval ve vzdělávání a získával vyšší a vyšší vojenské hodnosti. Při svém postupu se účastnil mnoha bitev a musel překonat mnoho překážek. V roce 1814, tedy za deset let po svém vstupu do armády, dosáhl hodnosti plukovníka. Po roce 1815

¹⁰⁷ Josef Mikuláš z Windischgrätzu (6. 12. 1744 ve Vídni – 24. ledna 1802 v Tachově).

¹⁰⁸ Louise Maragueritte z Arenbergu, roz. de la Mark (10. července 1730 v Paříži – 18. srpna 1820 v Heverlé).

působil většinou v Čechách. Postupně se vypracoval do funkce velícího zemského generála v roce 1840, a roku 1848 na polního maršála.

Za svůj život získal početná vyznamenání a řády, např.: velkokříž Řádu sv. Huberta od bavorského krále Maxmiliána, titul nejvyšší zemský štolba od císařů Františka II. i Ferdinanda V., vojenský Řád Marie Terezie, udělený Františkem II., carem Alexandrem udělený Řád sv. Jiří a velkokříž Řádu sv. Vladimíra, Řád zlatého rouna od císaře Františka II. a mnohé další¹⁰⁹.

S princeznou Marií Eleonorou ze Schwarzenbergu se oženil 16. června 1817 na zámku Hluboká. Jednatřicetileté manželství přerušila Eleonořina smrt, když byla zastřelena při povstání v Praze 12. června 1848 za neznámých okolností. Měli spolu pět synů a dvě dcery. Všechny děti se dožily dospělosti.

Alfréd za svého života ještě rozšířil windischgrátské panství. Roku 1825 koupil klášterní panství Kladruby, pak panství Rogatec na území dnešního Slovinska a panství Jablonica v Uhrách, tedy na území dnešního Slovenska. Jeho panství spravovali převážně úředníci, protože on sám byl zaměstnán vojenskými záležitostmi.

Svou stavovskou nadřazenost dával najevo velmi okázale. „Říkalo se o něm, že pro něj člověk začíná baronem.“¹¹⁰ Teta jeho ženy Eleonora Žofie ze Schwarzenbergu¹¹¹ ho ale na rozdíl od jiných za arogantního nepovažovala¹¹².

Bezvýhradně obhajoval metternichovský princip neslučitelnosti monarchismu a konstitucionalismu. V letech 1848 – 1849 potlačoval všechna revoluční hnutí v rakouskouherské monarchii. Proti povstáním vojensky zasáhl úspěšně ve Vídni a Praze, v Uhrách už byl méně úspěšný, proto byl odvolán. Císař ho vyznamenal, ale znemožnil mu přístup k další vojenské či politické moci. „Uražený a hrdý Windischgrätz se na dlouho stáhl do ústraní a pak patřil až do konce života k vedoucím osobnostem konzervativní aristokratické opozice proti vládě.“¹¹³

Alfréd Candidus Ferdinand, kníže Windischgrätz, zemřel 21. března roku 1862¹¹⁴ ve Vídni, ve svém paláci v Renngasse na selhání plic.

26. března proběhla zádušní mše v zámecké kapli ve Vídni. Následně bylo tělo převezeno do Tachova a pohřbeno v rodinné hrobce.

¹⁰⁹ Přesný výpis řádů a vyznamenání je vypsán na svatební smlouvě, uložené v SOA Plzeň, pracoviště Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1054, sing. 1055, uložení L 439, Svatební smlouva.

¹¹⁰ Otto URBAN, *Česká společnost 1848 – 1918*, Praha 1982, s. 45.

¹¹¹ Eleonora Žofie ze Schwarzenbergu (11. července 1783 ve Vídni – 6. listopadu 1846 v Vídni).

¹¹² M. BADALOVÁ, *Sestra slavných bratrů*, s. 9.

¹¹³ <http://js.svoboda.cz/batalion/osobnost/os2103.htm>.

¹¹⁴ Úmrtní list (uložený v SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1225, sign. 1222, kart. č. 27, Úmrtní list Alfréda z Windischgrätzů) uvádí jako datum úmrtí již 20. března 1862.

Alfréd po sobě zanechal závěť z 9. srpna 1831, ze které se dochoval její opis z roku 1859, doplněný dvěma kodicily.¹¹⁵ V testamentu soustřeďuje kníže pozornost spíše na své děti. Nejstaršího syna stanovil svým nástupcem. Ostatním dětem vyměřil určité peněžní částky. Myslel také na své zaměstnance, např. doktora Eltze, který byl jeho právníkem. *El.*
im

V původním testamentu zmiňuje svou ženu Marii Eleonoru pouze v souvislosti s výchovou jejich dětí. Ustanovil jí poručníci pro případ, že by z tohoto světa odešel dříve. Marie Eleonora si mohla zvolit spoluporučníka, pokud by se na to sama necítila. Jestliže by zemřela ještě před dovršením plnoletosti nejstaršího syna, stal by se dalším poručníkem Alfrédových dětí jeho bratr Veriand Alois. *Wind.*

Až druhý dodatek k závěti z 5. ledna 1847 hovoří o závazcích vůči manželce. Alfréd jí zvýšil roční vdovský důchod z dvanácti tisíc zlatých, které ji přislíbil ve svatební smlouvě, na patnáct tisíc zlatých konvenční měny, aby ji tak zajistil slušnou existenci.

Je velmi pravděpodobné, že kníže nepodnikl další opatření pro zabezpečení své ženy v případě jeho dřívějšího úmrtí, protože tato varianta je dosti podrobně řešena v předmanželské smlouvě.

¹¹⁵ SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1642, sign. V. – VI., kart. č. 401, Opis závěti Alfréda z Windischgrätzů.

Rozbor svatební smlouvy

Zhruba 14 dní před svatbou, tedy 27. května 1817, byla podepsána svatební smlouva¹¹⁶ mezi Alfrédem Candidem a jeho nastávající manželkou Marií Eleonorou.

Postavení a práva Marie Eleonory jako budoucí manželky Alfréda Candida i práva a povinnosti jeho samého jsou shrnuty v deseti člancích.

První odstavec obsahuje obvyklou otevírací formuli: "Ve jménu Svaté trojice, Otce, Syna i Ducha svatého. Amen"¹¹⁷. Druhý odstavec pak definuje postavení ženicha a otce nevěsty. Jsou zde uvedeny celé titulatury a vypsána prakticky všechna panství obou mužů.

Je logické, že postavě nevěsty nebyla věnována pozornost, protože jako svobodná žena v patriarchální společnosti neměla prakticky žádný majetek, ani práva. Otec v tomto paragrafu dává souhlas ke sňatku své dcery s Alfrédem Candidem v přítomnosti svědků.

První článek smlouvy samotné říká, že si nevěsta Marie Eleonora a ženich Alfréd Candidus vzájemně slíbili vstoupit do manželství, které stvrdí církevní obřad.

Ve druhém článku se píše, že kníže Schwarzenberg jako otec nevěsty předal při podpisu smlouvy jejímu nastávajícímu muži sto tisíc zlatých vídeňské měny jako věno, jehož příjem bude ještě dále potvrzen vystavením zvláštní stvrzenky.

Následující paragraf upravuje, jak zacházet s věnem v případě, že zemře jeden z nastávajících manželů. Po dobu trvání manželství má věno zůstat ve volném vlastnictví knížete z Windischgrätzu, který s ním může libovolně disponovat. Za předpokladu, že kníže zemře bezdětný, zdědí celé věno Marie Eleonora. Jestliže ale zemře a zanechá následníky, zdědí věno i všechen jeho majetek děti, až na majetek, který patří výlučně jeho ženě. V případě, že jako první zemře princezna ze Schwarzenbergu, zdědí její majetek, včetně věna, její potomci, ale kníže ho bude moci užívat až do jejich plnoletosti (u chlapců) nebo sňatku (u dívek). Pokud zemře kněžna bezdětná, zůstane celý její majetek, včetně věna, výhradně jejímu muži.

Ve čtvrtém odstavci se hovoří o tom, jakým způsobem se má kněžně samotné nebo jejím dětem vyplácet věno v případech, které byly již výše popsány. Věno nesmí být

¹¹⁶ SOA Plzeň, pracoviště Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1054, sing. 1055, uložení L 439, svatební smlouva.

¹¹⁷ Tamtéž.

vypláceno v bankocetlích¹¹⁸, nýbrž v konvenčních zlatých¹¹⁹ ve tříletých splátkách, aby dosáhlo konečné sumy sto tisíc zlatých v obnosech dělených po zhruba 30 tisících zlatých konvenční měny, počítáno 3 kusy na jeden zlatý.

Dále je ve smlouvě zakotveno, že kníže Windischgrätz předal své nastávající jako svatební dar šperky, šaty a stříbrné mince v hodnotě třiceti tisíc zlatých a slíbil, že kněžna dostane jako tzv. Morgengabe, jitřní dar¹²⁰ šest tisíc zlatých vídeňské měny. Dále jí pak bude vyplácet Spenadlgeld¹²¹ šest tisíc zlatých vídeňské měny v měsíčních splátkách po 500 zlatých. Tyto peníze měla kněžna pro svou vlastní potřebu (šaty, šperky atd.), nebyly tedy určeny pro chod domácnosti nebo pro placení služebnictva.

Článek sedmý zajišťuje Marii Eleonoru v případě ovdovění. Jako vdova by dostávala ročně dvanáct tisíc zlatých ve stříbrných dvacetnících, tzn. v konvenční měně, a to ve čtvrtletních splátkách vždy předem. Zároveň má nárok na bydlení v některém ze zámků nebo domů svého manžela. Pokud by se ale rozhodla tohoto práva nevyužít, má nárok na tři sta dukátů ve zlatě, tzn. šest set zlatých konvenční měny, v pololetních splátkách jako náhradu za vdovské sídlo.

Dále kněžna získá v případě úmrtí svého manžela čtyři kočárové koně, veškeré nádobí, dva vozy dle vlastního výběru a veškerý nábytek z vídeňských apartmá, nebo jeho peněžitou náhradu. K tomu všemu obdrží ještě 500 dukátů, tedy 1000 zlatých konvenční měny, k obstarání nejdůležitějšího, a to v obou případech.

Aby byla budoucí manželce zaručena všechna práva a zvýhodnění, která nabude touto smlouvou, zaručuje se kníže Windischgrätz svým panstvím Štěkeň. Zároveň přislíbil, že dá tuto smlouvu zapsat do královských desk zemských v Praze na vlastní náklady.

Až v posledním paragrafu se mluví o právech knížete Alfréda. Otec princezny Marie Eleonory, Josef ze Schwarzenbergu, slibuje nastávajícímu manželovi své dcery, že již obdržené peníze z věna nebudou započítány do budoucího dědického podílu jeho nastávající manželky, který bude čítat 40 tisíc zlatých vídeňské měny vyplacených ve stříbrných dvacetnících, tedy v konvenční měně. Zároveň je zde ale zdůrazněno, že princezně zůstává volná dispozice s majetkem, který zdédila, nebo zdědí po své matce a babičce.

¹¹⁸ Bankocetle po státním měnovém bankrotu v roce 1811 postupně ztrácely svou hodnotu, a proto byly nahrazovány stabilnějšími měnami.

¹¹⁹ 5 zlatých konvenční měny = 1 zlatý vídeňské měny.

¹²⁰ Morgengabe - svatební dar manžela manželce, který dostala po svatební noci.

¹²¹ Peníze na garderóbu.

Pravost této svatební smlouvy byla potvrzena podpisy a pečetěmi knížete Windischgrätze jako ženicha, princezny Marie Eleonory jako nevěsty a knížete Schwarzenberga jako otce nevěsty. Dále tuto smlouvu podepsalo ještě deset svědků, které přizvaly obě strany. Mezi nimi byl například mladší bratr Alfréda Candida Veriand z Windischgrätzu, František Ferdinand, kníže Trauttmansdorff¹²² a Franz Georg, kníže Metternich-Winneburg¹²³.

Smlouva byla vyhotovena ve třech exemplářích. Jeden z nich náležel nevěstě, druhý ženichu a poslední byl vypracován pro otce nevěsty. Ve složce se svatební smlouvou se dochoval ještě jeden její opis, který byl pravděpodobně konspektem, protože neobsahoval titulatury obou knížat, ale soustředil se hlavně na věcnou stránku tohoto právního dokumentu.

¹²² František Ferdinand, kníže z Trauttmansdorffu (12. ledna 1749 ve Vídni – 27. srpen 1827 ve Vídni) – komorník Marie Antoinetty, doprovázel ji do Francie. Od roku 1787 ministr a předseda gubernia v Nizozemí.

¹²³ Franz Georg, kníže Metternich-Winneburg (9. března 1746 v Koblenzi – 11. srpna 1818 ve Vídni) – říšský hrabě, otec budoucího rakouského kancléře Klementa Václava Lothara Metternicha.

Komparace svatebních smluv Pavlíny ze Schwarzenbergu a Marie Eleonory z Windischgrätzu

Jak jsem již zmínila v předcházející kapitole, podepisování svatebních smluv bylo na přelomu 18. a 19. století u šlechty běžnou praxí. Zajišťovaly se tak složité právníkové vztahy mezi spřízněnými rody, hlavně mezi samotnými nastávajícími manželi. Předcházelo se tak nedorozuměním, či případným sporům o dědictví apod.

Také Eleonořini rodiče podepsali předmanželskou smlouvu¹²⁴, a to 24. května 1794 na zámku Heverlé, na kterém o den později proběhla také jejich svatba. Dokument obsahoval patnáct článků.

Protože jde o matku a dceru, můžeme vysledovat, která z nich měla komplikovanější podmínky a zda se vůbec podmínky předmanželských smluv za 23 let změnily.

První patrný rozdíl mezi smlouvami je v délce. Smlouva Pavlíny ze Schwarzenbergu měla, jak jsem již zmínila, 15 článků. Smlouva její dcery obsahovala paragrafů deset. Proto ještě není dokument Marie Eleonory méně propracovaný či více napadnutelný. Některé body, které jsou u Paulíny rozvedeny do 2 – 3 paragrafů, jsou u Marie Eleonory popsány v jednom článku.

Porovnání peněžních sum znesnadňují převody jednotlivých měn. V obou smlouvách se vyskytují celkem čtyři měny: brabantský zlatý¹²⁵, dukát, zlatý konvenční měny a zlatý vídeňské měny.

Starší smlouva obsahuje všechny, v mladší smlouvě figurují tři měny posledně jmenované.

Považuji proto za důležité vysvětlit vztahy mezi nimi. Konvenční měna byla používána v letech 1750 – 1857 a vycházela z marky kolínské. Deset tolarů představovalo dvacet zlatníků. Kvůli válkám a dluhům z nich byly vydány také státní dluhopisy a peníze papírové, tzv. bankocetle. Postupně narůstalo množství oběživa, proto byla vláda nucena 20. února 1811 vyhlásit znehodnocení bankocetlí a vedle konvenční měny byla zřízena ještě měna vnitrostátní, tzv. vídeňská. Státem stanovený poměr těchto měn zněl: 5 zlatých konvenční měny se rovnalo jednomu zlatému vídeňské měny.¹²⁶

¹²⁴ Více: M. LENDEROVÁ, *Tragický bál*, s.108 – 111.

¹²⁵ 1 konvenční zlatý = 1,4 brabantského zlatého.

¹²⁶ Ivan HLAVÁČEK, Jaroslav KAŠPAR, Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 1997, s. 391 – 392.

Pavčina dostala vĕnem od svĕch rodiĉŭ patnĕct tisic zlatĕch konvenĉnĕ mĕny, Marie Eleonora byla obvĕnĕna sto tisic zlatĕch vĕdeŕskĕ mĕny. Pŕi pŕepoĉtu na jednotnou mĕnu dostala Pavčina jako vĕno pouze tŕi sta zlatĕch vĕdeŕskĕ mĕny. To je oproti vĕnu její dcery ĉĕstka zanedbatelnĕ.

Rodiĉe Pavĕiny jí ale navíc pŕislĕbili roĉnĕ rentu pĕt tisic brabantskĕ mĕny. Tato renta byla vyplĕcena od uzavŕĕnĕ sŕĕtka aŕ do smŕti obou manŕelŭ¹²⁷. Marie Eleonora ŕĕdnou rentu od rodiĉŭ nepobĕrala.

Svatebnĕ dary dostaly obĕ dvĕ. Pavčina dostala od svĕho manŕela tŕicet tisic zlatĕch konvenĉnĕ mĕny a k tomu jeŝtĕ tisic dukĕtŭ, tedy dva tisice zlatĕch konvenĉnĕ mĕny jako tzv. Morgengabe. Marie Eleonora obdrŕela takĕ tŕicet tisic zlatĕch, jenŕe ve vĕdeŕskĕ mĕnĕ. K tomu nĕleŕel takĕ jitŕnĕ dar ve vĕŝi ŝesti tisic zlatĕch v tĕŕe mĕnĕ. Marie Eleonora dostala od svĕho muŕe v pŕepoĉtu o 14 tisic zlatĕch vĕce neŕ její matka od otce. Jitŕnĕ dar matky tvoŕĕ pŕi pŕevodu na vĕdeŕskou mĕnu celkem malou ĉĕstku, 400 zlatĕch.

Obĕ ŝlechtiĉny dostĕvaly tzv. Spenadlgeld, „penĕze na parĕdu“. Pavĕinĕ bylo vyplĕceno ŝest tisic zlatĕch vĕdeŕskĕ mĕny. Tyto penĕze jí byly vyplĕceny ĉtvrtletnĕ. Její dcera musela hospodaŕit se stejnou sumou. Penĕze dostĕvala mĕsĕĉnĕ.

Vdovskĕ dŭchod mohla Pavčina pŕijmout buď jednorĕzovĕ v ĉĕstce pĕtadvaceti tisic zlatĕch vĕdeŕskĕ mĕny, nebo mĕla, pokud by to nebylo moŕnĕ z finanĉnĕch dŭvodŭ, dostat 40% z ĉĕstky a zbytek bĕhem pŭl roku. Marii Eleonoŕe se mĕl vdovskĕ dŭchod vyplĕcet ĉtvrtletnĕ dopŕedu, a to v celkovĕ ĉĕstce dvanĕcti tisic zlatĕch konvenĉnĕ mĕny za rok. Její matka by po smŕti manŕela mĕla zĕskat stŕĕbrnĕ jĕdelnĕ servis s rodovĕm znakem, kterĕ by ale musel bĕt po její smŕti vrĕcen, dĕle by obdrŕela osm konĕ a jeden vŭz. Eleonora by v pŕĕpadĕ dŕĕvĕŝĕ smŕti muŕe dostala veŝkerĕ nĕdobĕ, ĉtyŕi konĕ a dva vozy, vŝechen nĕbytek, nebo finanĉnĕ nĕhradu za nĕj.

Obĕ by si mohly takĕ vybrat svĕ vdovskĕ sĕdlo. Pokud by se toho Pavčina zŕekla, mĕly jí bĕt roĉnĕ vyplĕceny tŕi tisice zlatĕch vĕdeŕskĕ mĕny ve dvou roĉnĕch splĕtkĕch. K tomu by v obou pŕĕpadech dostĕvala dvanĕct tisic zlatĕch ĉtvrtletnĕ a pŕedem jako vdovskĕ plat. Její dcera mohla mĕsto svĕho sĕdla dostĕvat tŕi sta dukĕtŭ, tedy ŝest set zlatĕch konvenĉnĕ mĕny ve zlatĕ roĉnĕ v pololetnĕch splĕtkĕch, a to vŕdy pŕedem. V obou pŕĕpadech jí mĕlo bĕt vyplĕceno pĕt set dukĕtŭ, tzn. tisic zlatĕch konvenĉnĕ mĕny.

¹²⁷ M. LENDEROVĀ, *Tragickĕ bĕl*, s. 109.

Pavčina navíc obdržela jako protivěno od svého manžela třicet tisíc zlatých konvenční měny. A k tomu měla dostávat pravidelnou roční rentu deset tisíc zlatých brabanstské měny od své babičky, hraběnky Lauragais. Pokud by ale tuto částku vypláceli Pavčině rodiče, mohli ji snížit, ale nesměla klesnout než 3500 zlatých v téže měně. Dispoziční právo by po její smrti přešlo na jejího manžela, který by jej držel až do dospělosti dětí.

Důvod, proč rodiče Pavčiny při sepisování smlouvy, která měla zajistit budoucnost jejich dcery, postupovali tak opatrně, zodpovědět nemohu. Buď v té době neměli dostatečný kapitál, nebo mnoho peněz prostě vydat nechtěli. Josef ze Schwarzenbergu se choval velkoryseji, a to jak ke své budoucí manželce, tak ke své dceři, když jí vydával. Svou manželku i svou dceru dobře zajistil pro všechny případy, které je v životě mohly potkat.

Mateřství

Jak jsem již předeslala v minulých kapitolách, na ženu šlechtického původu byly v 19. století kladeny vysoké nároky. Musela perfektně zvládat úlohu paní domu a reprezentovat svého muže ve společnosti, ale především měla dát manželovi dědice.

Jsem přesvědčena, že Marie Eleonora ovládala prvně zmíněnou roli znamenitě, a to především díky své výchově z dětství.

Také druhou roli, tedy poslání matky a dárkyně dědice, zvládla na výbornou. Během svého jednatřicetiletého manželství přivedla na svět sedm dětí. Pět z nich bylo mužského rodu.

Deset měsíců po svatbě, 27. března 1818, se manželům Marii Eleonoře a Alfrédovi narodila první dcera Aglája, celým jménem Aglája Leopoldýna Pavlína Eleonora Ruperta.

Děvčátko bylo prakticky odmalička nemocné. Zda se jedná o podobnou, či dokonce dědičnou nemoc, jakou trpěla její teta Matylda¹²⁸, se mi bohužel nepodařilo zjistit. Jisté je, že v dětství hodně marodila. Marie Eleonora ve svém deníku z roku 1821¹²⁹ zapsala, že malá Aglája onemocněla 23. února. Měla vysoké horečky a velmi trpěla. Matka o ní měla velký strach. Pokud neměla jiné povinnosti, trávila Eleonora u malé dcerky celé dny. Jinak jí chodila kontrolovat každé ráno a večer. Záznamy v deníku končí 20. března, ale v té době ještě Eleonořina dcerka zdráva nebyla.

Nemoc Aglāju pravděpodobně provázela celým jejím životem, ale ke zhoršení došlo roku 1841. Z deníku Eleonory Žofie¹³⁰ vysvítá, že v těchto letech už byla Aglája upoutána na lůžko po celý den. Často upadala do bezvědomí. Eleonora Žofie pomáhala své neteři s nemocnou dcerou. Předčítala jí různé knihy. Díky deníku této obětavé neprovdané příbuzné víme, že třiaadvacetiletá Aglája strávila i Štědrý den v posteli, ze které sledovala ruch kolem vánočního stromu v druhé místnosti. O nemocnou se staral rodinný lékař Todesco.

¹²⁸ Marie Matylda (1. dubna 1804 ve Vídni – 3. listopadu 1886 ve Vídni) – nemoc způsobilo ochrnutí, více v podkapitole Sourozenci.

¹²⁹ SOA Plzeň, pracoviště Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1682, kart. č. 441, deníky, torzo deníku. Jedná se pouze o jednu folii osmerkového formátu, která není datovaná. Jsou zde uvedeny jen dny v týdnu s datem, ale bez udání měsíce. Deník se mi podařilo zařadit na základě zmínky o úmrtí Eleonořina strýce Arnošta, který zemřel 14. dubna 1821 ve Vídni. Protože jsou zde zmínky o dvorních bálech a Arnošt zemřel ve Vídni, vyvozují z toho, že v tu dobu Eleonora pobývala s manželem a dětmi ve Vídni.

¹³⁰ Formou edice zpřístupněna část z období 21. 11. 1841 – 2 .1. 1842 v diplomové práci M. BADALOVÉ, *Sestra slavných bratrů*, s. 46 – 56.

Nepodařilo se mi zjistit, zda se Aglájá účastnila normálního vyučování jako její sourozenci. Rozhodně se ale věnovala literární činnosti. Vedla si modrý sešit, nazvaný *Básnické pokusy*¹³¹, do kterého si zapisovala svá vlastní dílka. První báseň, která nemá název, pochází ze září 1827. Svými básněmi popsala 207 stran.

K uzdravení své matky připravila a přepsala hru od Ernsta von Houwalda¹³² *Narozeniny matky*¹³³.

V říjnu 1842 se Aglájá vydala na cestu do Vídně, aby ji tam prohlédli prominentní doktoři, kteří slibovali zlepšení. Vedla živou korespondenci se svými nejbližšími, aby si tak nahradila osobní kontakt s nimi. Její stav se navzdory lékařské péči rapidně zhoršoval.

Aglájá zemřela po dlouhém boji a bolestném utrpení 6. července. Existují však dvě alternativy letopočtu, kdy měla opustit pozemský svět. H. Stekl s M. Wakounig¹³⁴ ve své knize uvádí, že se tak stalo roku 1843. Tentýž názor zastává také gothajský almanach¹³⁵. Wurzbach¹³⁶ ale uvádí rok 1845.

Já se přikláním spíše k názoru Wurzbacha. V její básnické sbírce je báseň s názvem *Báseň o smrti Lotti Kinské*¹³⁷, která je datována rokem 1844, což potvrzuje posledně zmiňovanou dataci.

Oporou takto zkoušené rodině byla Eleonořina sestra Karolína, teta Eleonora Žofie a páter Gebhard, zpovědník a vychovatel v této rodině. Eleonora Žofie také pomáhala při organizaci posmrtných záležitostí.

Jako druhé dítě přišel na svět syn. Jmenoval se Alfréd a narodil se ve Vídni 28. března roku 1819. Jako prvorozený syn se stal dědicem knížecího titulu a celého rodového majetku. Zároveň založil tzv. českou větev rodu Windischgrätzů.

Jako další bratři využil Alfréd vlivu svého otce a zvolil vojenskou dráhu, ale nedosáhl v ní takové kariéry. V roce 1838 nastoupil ke kyrysníkům. Roku 1848 se účastnil operací v Praze a byl těžce raněn. O dvacet let později byl jmenován polním podmaršálem a rok nato získal post vojenského velitele v Bratislavě.

¹³¹ SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1685, kart. č. 442, Poetische Versuche.

¹³² Ernst, svobodný pán z Hauwaldu (28. listopadu 1778 – 28. ledna 1845) – německý dramatik.

¹³³ SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1686, kart. č. 442, Zur Feyer der Genesung Ihrer hochfürstlichen Durchlaucht der regierenden Frau Frau Fürstin Eleonore zu Windisch – Grätz wird aufgeführt Der Geburtstag der Mutter. Schauspiel in 3 Akten von Houwald. Bohužel není datováno.

¹³⁴ H. STEKL, M. WAKOUNIG, *Windisch – Graetz*, s. 242.

¹³⁵ <http://pages.prodigy.net/ptheroff/gotha/windischgratz.html>.

¹³⁶ C. von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, LVII., s. 29.

¹³⁷ Gedicht über Lotti Kinsky's Tod.

naše křivo? kolo mu bylo?

V letech 1869 až 1871 podnikl cestu po zahraničních univerzitách za doprovodu hofmistra, kterým byl v této době páter Schmidt. Při cestování navázal kontakty s příbuznými, především Arenbergy v Belgii.

19. října 1850 pojal za manželku Hedviku, princeznu z Lobkowicz¹³⁸, se kterou zplodil jediného syna Alfréda, toho jména již třetího, jenž se stal dědicem. Ten bohužel neměl mužských potomků, a tak rozdělil své panství na poloviny. Jednu odkázal svým třem dcerám a druhou nastávající hlavě uherské větve rodu.

Alfréd II. zemřel 28. dubna 1852 v Tachově.

Jako třetí dítě porodila Marie Eleonora 24. července 1824 syna Viktorína. Rovněž zvolil vojenskou dráhu, roku 1844 nastoupil u dělostřelectva. Účastnil se tažení do Itálie v letech 1848 – 1849. V roce 1862 opustil armádu v hodnosti plukovníka, ale za rakousko – pruské války se do vojenské služby vrátil a byl raněn. Zemřel 3. října 1869 svobodný a bezdětný.

Když byl Viktorín malý, vydával pro svou matku rukopisné literární noviny. To bylo také ovlivněno tím, že v rodině polního maršála bylo zdůrazňováno literární vzdělání a byly podporovány literární ambice dětí.

24. července 1828 se narodil třetí syn Marie Eleonory a Alfréda, který dostal jméno August. Také on se účastnil tažení do Itálie. V armádě dosáhl titulu generálmajora a stal se generálním a křídelním poručíkem císaře Františka Josefa I. Později, roku 1862, se stal prvním štolbou. Zastával mnoho úřadů u císařského dvora a vladař s ním byl zcela spokojen.

2. června 1853 se oženil s Vilhelmínou, hraběnkou Nostitz - Rieneck¹³⁹. Narodila se jim dcera a syn Ferdinand Alfréd Jan, který ale zemřel ve dvaceti letech svobodný.

August Josef Mikuláš Jakub zemřel 29. srpna 1910.

Jako páté dítě spatřil světlo světa 13. května 1830 ve Vídni další syn, pojmenovaný Ludvík. Ten se stal zakladatelem tzv. uherské větve Windischgrätzů poté, co zdědil po tetě Karolíně, kněžně z Bretzenheim - Regeczu, sestře Marie Eleonory, panství Šarišský potok v Uhrách.

Už ve třinácti letech vyjádřil své přání, aby se mohl přihlásit k námořnictvu. Otec byl ale proti. Přesto se stal ve svých sedmnácti letech kadetem námořního loďstva, které ale o rok později opustil a přešel k pěchotě. U té získal hodnost poručíka. Účastnil se

¹³⁸ Hedvika z Windischgrätzu, roz. princezna z Lobkowicz (15. září v Lemberu – 19. října 1852 v Tachově).

¹³⁹ Vilhelmína z Windischgrätzu, roz. hraběnka Nostitz – Rieneck (23. dubna 1827 – 25. dubna 1897).

bitev v Itálii (Custoza a Miláno). Za statečnost byl pak vyznamenán samotným maršálem Radeckým. Bojoval i ve Vídni a v Uhrách. Roku 1866 byl velitelem druhého dragounského pluku knížete Windischgrätze v rakousko - pruské válce. Na konci sedmdesátých let velel v Krakově. Roku 1877 získal hodnost polního podmaršála.

Po ukončení „školní docházky“ také cestoval. V patnácti letech se podíval do Itálie, v roce 1857 navštívil dalekou Anglii.

Ludvík byl vyznamenán mnoha řády. Roku 1877 mu byl propůjčen Řád zlatého rouna. Za pobytu u carského dvora získal Řád bílého orla a Řád Alexandra Něvského.

Už od šestnácti let obdivoval ženy, především jejich krásu a chytrost. V sedmnácti letech se zamiloval do o mnohem starší hraběnky Kristýny Nostitzové, ale láska skončila s jeho nástupem k námořnictvu. Po revolučních bojích se vrhnul střemhlav do společenského života.

Uklidnil se, až když potkal svou budoucí ženu Valerii, rozenou hraběnku Dessewffy¹⁴⁰, která byla kamarádkou z dětství jeho sestry Matyldy. Nabídka ji překvapila. Svého potenciálního manžela znala pouze povrchně jako staršího bratra své přítelkyně z dětství. Přesto mezi nimi vznikla opravdová láska.

Přechodně u Dessewffů bydlel Ludvíkův starší bratr Alfréd, když zastával místo vojenského velitele v Bratislavě. Tím se vztahy mezi oběma rodinami zintenzívněly. 4. prosince 1869 požádal Ludvík Valerii o ruku. Ani ne za dva měsíce se konala svatba.

Valerie mu porodila čtyři děti. Prvorozený zemřel v pěti letech. Až čtvrté dítě byl syn, který dostal jméno Ludvík. Ten se stal nejen dědicem majetku po svém otci, ale získal i polovinu panství po Alfrédu III. z Windischgrätzu.

Ludvík Josef Mikuláš Kristián zemřel 14. března 1904 ve Vídni.

22. června 1831 se v Praze narodilo předposlední dítě, Josef, celým jménem Josef Alois Mikuláš Pavel Jan Baptista. I on se vydal na vojenskou dráhu. Po krátké kadetní škole se stal poručíkem u husarů. Roku 1848 se účastnil tažení do Uher a v Praze bojoval po boku svého otce. Bojoval v bitvě u Hradce Králové roku 1866. V sedmdesátých letech byl vojenským velitelem v Haliči. Od roku 1890 zastával funkci kapitána císařské gardy.

¹⁴⁰ Valerie, kněžna z Windischgrätzu, roz. hraběnka Dessewffy z Cserneku a Tárkö (8. října 1843 v Budapešti – 11. července 1912 v Sárospataku).

24. září 1866 se oženil s Marií Taglioni¹⁴¹. Svatby se nezúčastnil nikdo z jeho rodiny. Rodina zpočátku brala jeho vztah s tanečnicí jako poblouznění. Nepodnikala žádné kroky, aby je rozdělila. Josef věděl, že pro otce je společensky nerovnoměrný sňatek nepřipustný, proto se za jeho života choval diskrétně. Avšak nejen pro jeho otce, nýbrž pro celou historickou šlechtu všeobecně byl nerovnorodý sňatek nepřijatelný.

Proto Josef požádal o ruku Marie až roku 1866, když v létě navštívil sídlo rodiny Taglioniů.

Jelikož se jednalo o mesalianční sňatek, musela si jeho žena ponechat své jméno a děti z tohoto manželství byly počítány pouze k rodině jeho ženy.

Josef věděl, že hodně ztratí. Pro svou lásku mnoho obětoval. Ještě před svatbou musel podepsat dokumenty, ve kterých se za sebe i za své potomky zřekl jakéhokoliv nároku na rodinný majetek Windischgrätzů. Jeho sourozenci i příbuzní se od jeho ženy zcela distancovali.

Josef zastával mnoho reprezentativních funkcí. Díky tomuto poslání získal mnoho kontaktů s hlavami mnohých států v Evropě a rozšiřoval si tak své konexe.

Josef přežil svou manželku o sedm let. Zemřel 18. října 1906 ve Vídni.

Jako poslední dítě porodila Marie Eleonora 5. prosince 1835 dceru, která dostala jméno Matylda Eleonora Aglája Leopoldina Pavlína Judita.

Jako manžel jí byl vybrán bratranec Karel¹⁴². Jednalo se tedy o sňatek mezi příbuznými druhého stupně, kterému ale nestálo nic v cestě. Karel byl o třináct let starší než jeho budoucí nevěsta.

V tomto vztahu se setkali dva svobodní lidé, kteří měli nejen rozdílnou mentální zralost, ale i odlišné představy o partnerství a lásce. Jako každá dívka měla i Matylda své představy o budoucím muži, které se zřejmě neshodovaly s podobou jejího bratrance.

Bohužel v rodině Windischgrätzů byl muž uznáván za hlavní autoritu a měl tím pádem také poslední slovo. Matylda proto musela uposlechnout svého otce a provdat se. Vyrovnávala se s tím velmi těžce a bolestně.

¹⁴¹ Marie Taglioni (27. října 1830 v Berlíně – 27. srpna 1891 v Neu Aigenu) – dcera vážené berlínské umělecké rodiny. Jako tanečnice debutovala v Londýně. Roku 1853 podepsala smlouvu s berlínskou Hofbühne. O rok později účinkovala ve Vídni a získala zde mnoho obdivovatelů, mezi kterými byl i Josef.

¹⁴² Karel, princ z Windischgrätzů (19. října 1821 – 24. června 1859) – syn Verianda, bratra Alfréda Windischgrätze.

Svatba se konala 12. září. Měli spolu pouze jednu dceru, Marii Eleonoru¹⁴³. Karel totiž zemřel zcela nečekaně 24. června 1859 v bitvě u Solferina. Zanechal po sobě svou ženu s dcerou, které nebyl ještě ani týden.

Po smrti svého manžela svěřila Matylda výchovu své dcery bratru Alfrédu II. a přijala velmi delikátní úkol u dvora. Krátce po jejím jmenování palácovou dámou odcestovala s celou družinou císařovny Alžběty na zimní měsíce na přelomu let 1860 a 1861 do Madeiry. „Císařovna chtěla v mladé a osudem těžce zkoušené princezně vidět společnici ve smutku.“¹⁴⁴ Nahradila jí vrchní hofmistryni hraběnku Esterházyovou, která byla důvěrníci arcivévodkyně Sofie¹⁴⁵. Vídeňská vysoká společnost nešetřila kritikou, protože císařovna zvolila velmi mladou a nezkušenou šlechtičnu místo zkušené hraběnky. V neposlední řadě pomluvám a kritice nahrával i fakt, že se mladá vdova zřekla výchovy svého jediného dítěte.

Matylda zemřela 30. června 1907 ve dvaasedmdesáti letech.

Marie Eleonora všechny své děti bezpochyby milovala. Bohužel většinu své péče musela věnovat své nejstarší dceři Aglájě kvůli její nemoci. Ostatní děti byly matce spíše důležitou psychickou podporou.

Když nečekaně zemřela, byla již nejstarší dcera mrtvá. Druhorozenému Alfrédu bylo devětadvacet, nejmladší dceři Matyldě třináct let.

Nejmladší děti tedy přišly o matku ve věku, kdy jí ještě potřebovaly. To platilo především pro dceru. Je logické, že po smrti matky hledaly děti oporu a útočiště u svého druhého rodiče a nabízely mu na oplátku svou lásku. Matylda to vyjádřila v dopisu otci těmito slovy: „Od té doby, co mi Bůh uloupil matku, tu nejpřirozenější a tak drahou oporu děvčete, stavím na Tvé laskavosti a na Tvém přání, abys mě viděl šťastnou... Už také delší dobu víš, jak ráda bych Ti, svému váženému a zbožňovanému otci, chtěla věnovat celý svůj život a přispět tak svými malými silami alespoň trošku ke zkrášlení Tvého bytí.“¹⁴⁶

V rodině Marie Eleonory a Alfréda byl na dobrou výchovu dětí kladen velký důraz. Protože kněžna musela zvládat mnohé další aktivity, o kterých jsem se již zmiňovala, pomáhaly i jí chůvy a vychovatelky.

¹⁴³ Marie Eleonora, princezna z Windischgrätzu (15. března 1859 – 13. dubna 1869).

¹⁴⁴ Citováno dle: H. STEKL, *Windisch – Graetz*, s. 199.

¹⁴⁵ Arcivévodkyně Sofie, roz. princezna bavorská (27. ledna 1805 v Mnichově – 28. května 1872 ve Vídni) – matka císaře Františka Josefa I.

¹⁴⁶ Citováno dle: H. STEKL, *Windisch – Graetz*, s. 29.

Dívky byly, jak bylo zvykem, svěřovány do rukou francouzských vychovatelek, které měly dobrá doporučení a kvalifikaci. U Windischgrätzů to byla slečna Babette. Byly vychovávány k poslušnosti, pokoře a sebekontrolě.

S chůvou Juditou Spindler musela být kněžna velmi spokojená, protože na ni myslela i ve své závěti a odkázala jí dvě stě zlatých. Dále ve službách Windischgrätzů byla slečna Roša Kaudelka, jež byla také vychovatelkou. 2

Výuka všech dětí byla detailně propracovaná. U potomků Alfréda Windischgrätze byla hodně akcentována náboženská výuka. Zřejmě proto se na výchově dětí podílelo tolik církevních činitelů, mezi kterými byl například páter Gebhard, který byl zpovědníkem a vychovatelem, či páter Schmidt, který byl u rodiny Windischgrätzů hofmistrem. Pátera Gebharda si vážila i samotná Marie Eleonora, když napsala, že doufá, že společně s ním dokončí pěkné dílo výchovy¹⁴⁷.

Potřeba znalosti cizích jazyků nepominula. Děti maršála vyrůstaly, stejně jako jejich matka, dvojjazyčně. Němčinu měly jako jazyk mateřský, druhým jazykem byla jim francouzština, což je logické, vzhledem k původu vychovatelek a vzhledem k tehdejším potřebám. Všechny děti se v této době musely učit třem živým jazykům, které pak měly zvládat slovem i písmem. Ratolesti Alfréda a Marie Eleonory nebyly výjimkou. Další cizí řeči se stala angličtina, která se dostávala do popředí na úkor italštiny.

Také péče o fyzickou kondici byla stavěna do popředí při výchově šlechtických dítek. Všichni synové Marie Eleonory cvičili gymnastiku. Matylida už v předškolním věku zvládala lehká cvičení a začala rovněž s gymnastikou. Také plavání a jízda na koni byly samozřejmou součástí výchovy.

Jejich matka dbala na to, aby děti pobývaly na čerstvém vzduchu. Procházky za každého počasí se staly denní rutinou. Měly ovšem i další význam, děti se tím otužovaly. Matylida si procvičovala pohyby a držení těla také bruslením.

Děti Marie Eleonory ale nestrávily své dětství pouze učením. Hry byly součástí jejich života jako každého jiného dítěte. Hrály si na slepou bábu nebo v zahradě. Samozřejmě nejvíce času na zábavu jim zbývalo na venkovských panstvích v letních měsících, když byly dále od společnosti stejně jako jejich matka.

¹⁴⁷ H. STEKL, *Windisch – Graetz*, s. 34.

Kněžniny zájmy a aktivity

Přestože měla Marie Eleonora sedm dětí, z nichž bylo jedno těžce nemocné a vyžadovalo její péči, našla si čas i na své koníčky a zájmy.

Jejich rekonstrukce byla ale velmi obtížná, protože se zachovalo málo archivního materiálu k této problematice. Již v úvodu této diplomové práce jsem zmínila, že se ztratila značná část pozůstalosti. Pravděpodobně to bylo způsobeno tím, že kněžna zemřela nečekaně. Zachovalo se pouze torzo. Složka, zvaná Majetkové záležitosti¹⁴⁸, obsahuje pouze několik málo účtenek a dokladů o zaplacení za poslední tři roky jejího života.

Kněžna si nevedla své "účetnictví" sama. Správou peněz byla pověřena její komorná Natalie Scharpk, která vyřizovala pohledávky obchodníků. Občas se setkáme s podpisem Babette Wittich, jež byla Eleonořinou pokojskou.

Marie Eleonora byla vášnivou čtenářkou stejně jako její matka. Do windischgrätzovské knihovny přispěla menším souborem francouzských románů¹⁴⁹. Za rok 1846 nakoupila Eleonora knihy celkem za 217,15 zlatých¹⁵⁰ v Císařském a královském dvorním knihkupectví Petra Rohrmanna ve Vídni¹⁵¹. 11. ledna 1848 jí přišel soupis a účet za 23 zakoupených knih u knihkupce Ehrlicha v Praze ve Starém městě¹⁵² za 93,36 zlatých. Knihy byly převážně francouzské provenience. České tituly se mezi nimi nenacházely.

Jako každá žena, zabývala se i manželka polního maršála módou a utrácela peníze za módní doplňky i za šaty. Jako palácová dáma a žena tak důležitého muže jako byl Alfréd Windischgrätz musela držet krok s tehdejšími stylem oblékání a odívat sebe i své ratolesti podle tehdejších módních imperativů.

22. června 1847 nechala ušít u vdovy Babenekové hned několik šatů najednou, ale ani jedny nebyly pro její osobu. Šaty věnovala své dceři Matyldě, vychovatelce Kaudelkové, své komorné Natálii, pokojské Babett a Anně¹⁵³. Těsně před svou smrtí si koupila slaměný klobouk a čepeček na spaní.

¹⁴⁸ Uloženo v SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätz, inv. č. 1684, kart. č. 442, Majetkové záležitosti.

¹⁴⁹ Petr MAŠEK, *Knihovna rodu Windischgrätzů*, Sborník archivních prací 2, Praha 1993, s. 559.

¹⁵⁰ Všechny peněžní údaje jsou uváděny v konvenční měně.

¹⁵¹ Die k. k. Hof-Buchhandlung des Peter Rohrmanns, Nachfolger von P. J. Schalbach, Wien, Wallnerstraße Nr. 265.

¹⁵² Buchhandlung für deutsche, slawische und ausländische Literatur, Altstadt, Kleiner Ring 459.

¹⁵³ Anna Hollmannová – komorná jejího nejstaršího syna Alfréda.

Součástí výdajů za „parádu“ byly také nákupy látek, především mušelínu, hedvábí, bavlny, a také vlny. V rozmezí od října 1846 do listopadu 1847 nakoupila v Praze u Josepha Schmiedta¹⁵⁴ především vlnu za 60,33 zlatých. Z barevného spektra vybírala především tmavě šedou, černou a žlutou vlnu. Z toho lze usuzovat, že se kněžna věnovala i ručním pracím. Ostatně pletení a vyšívání bylo součástí každodennosti každé šlechtičny. 22
u rak
upřesnění

Marie Eleonora nezanevřela na cestování ani v dospělosti. Změnila se pouze jeho povaha. Cesty za poznáním byly nahrazeny spíše společenským, reprezentativním charakterem.

Změny místa pobytu šlechty byly ovlivňovány především roční dobou. Jak už jsem zmínila dříve, zimu trávila naše šlechta především ve Vídni, sídelním městě, kde probíhala společenská sezóna. Windischgrätzové tam vlastnili palác v Renngasse. Z neúplného deníku z roku 1821, o kterém jsem se zmínila v předchozí kapitole, vysvítá, že se kněžna navzdory nemoci své dcery Aglájí účastnila společenského života. 22. února a 5. března se byla na dvorním bálu. Jednou dokonce navštívila i dětský bál, ačkoliv jejím dětem byly tři a dva roky, tudíž se ho ještě neúčastnily. 3. března 1821 byla pozvána k arcivévodkyni. Celou návštěvu shrnula slovy: „Sobota – já u arcivévodkyně. Jinak nic.“¹⁵⁵

Ačkoliv měla Praha celkem malý kulturní a politický význam, pobývala kněžna občas i zde, v paláci na Malé straně, zvaném též palác Kagerů ze Štampachu¹⁵⁶ či v budově vrchního velitelství na Ovocném trhu¹⁵⁷, ve kterém se nacházel byt, jenž rodina knížete Alfréda také občas obývala, když ho vojenské povinnosti přinutily pobývat v Praze.

Léto trávila kněžna podle tehdejšího úzu na rodových panstvích svého muže, a to ve Štětkni, Tachově, Kladrubech či na zámku Liesko v Maďarsku.

¹⁵⁴ Rechnung von der Seiden, Wollen und Spielwaren. Handlung des Joseph Schmiedt, Prag.

¹⁵⁵ „Samstag – ich bei Erzherzogin. Sondern nichts.“ SOA Plzeň, pracoviště Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1682, kart. č. 442, Deníky, Torzo deníku.

¹⁵⁶ Letenská 3, Malá Strana, Praha 1. V roce 1805 přešel objekt do majetku Windischgrätzů. Kpauellen!

¹⁵⁷ Pachtovský palác na rohu Celetné ulice a Ovocného trhu, je jedním ze tří pražských Pachtovských paláců. Stavba nevznikla jako šlechtická rezidence, nýbrž už od středověku sloužila k potřebám státu. V husitské době zde Staré Město zřídilo mincovnu, která byla definitivně zrušena až v roce 1857. V objektu se usídlilo vrchní vojenské velitelství a po ní kancelář. Roku 1849 se majitelem stalo ministerstvo spravedlnosti a zemský soud a vrchní velitelství bylo přestěhováno do Liechtenštejského paláce.

Šlechtické dámy také jezdily do lázní na ozdravné pobyty, ať už kvůli sobě nebo kvůli svým dětem. U Marie Eleonory není ale žádný takový pobyt zaznamenán, přesto se nedá vyloučit.

Se svým manželem podnikla v období od září roku 1834 do února roku 1835 cestu do Itálie. Navštívili spolu Řím, Neapol a Miláno. Vyúčtování této cesty sepsal komorník Brosch. Kněžna s knížetem za tuto výpravu zaplatili přes dvacet tři tisíc zlatých. Bohužel opět chybí jakýkoliv deník či postřehy kněžny z celé cesty.

Kněžna Eleonora při svém cestování používala vlaky i služeb pošty. 31. dubna 1848 vyjela vlakem z Prahy do Vídně. Objednala si dvě místa v druhé třídě a zaplatila za ně 28 zlatých 38 grošů. 7. dubna 1848 cestovala poštovním vozem z Prahy do Strakonice. Vyjížděla s úderem půl sedmé večer z Prahy. Ve Strakonici následujícího dne přestoupila a vydala se směrem na štětkeňské panství. Cestovala za doprovodu dvou osob. Za cestu z Prahy do Strakonice zaplatila 12 zlatých, cesta ze Strakonice do Štětkně jí vyšla na 2 zlaté a 8 grošů. 18. dubna zakoupila jízdenku opět z Prahy do Vídně pro tři osoby a zaplatila 32 zlatých a 51 grošů.

Pravděpodobně se chystala i na delší cestu, protože si u mistra Augusta Linkeho objednala jednu velkou cestovní tašku včetně zámku¹⁵⁸ na začátku března a zaplatila za ni 16 zlatých 36 grošů.

Roku 1833 pobývala v listopadu a prosinci se svým mužem a dětmi (Matylda ještě nebyla na světě) na Hluboké. Důvodem byla nemoc jejího otce Josefa.

„Už od října měl kníže potíže s nohama. Měl v nich bolesti, začal ztrácet cit (nepoznal, má-li punčochy nebo ne) a tvořily se mu vředy na prstech. Z toho důvodu nemohl dobře chodit. Nebyl však poslušným pacientem, lékařská doporučení příliš nerespektoval a svoje zdravotní problémy považoval za daň dosaženého vysokého stáří (bylo mu 64 let). Teprve když potíže trvaly déle, rozhodl se vést zdravější život.“¹⁵⁹

Marie Eleonora přijela na Hlubokou za svým otce, aby o něj pečovala. Z tohoto období se zachovalo torzo Eleonořina deníku¹⁶⁰ - dvě fólie osmerkového formátu. Kníže už pobýval jen na lůžku, vstával pouze, když mu přestýlali postel. Po tu dobu pak odpočíval na lenošce, která byla podle tehdejší módy nazývána z francouzštiny přejatým pojmenováním chaise longue. Nemocného knížete ošetřovalo kromě jeho sestry Eleonory Žofie a dcery ještě šest doktorů. Nemoc, kterou trpěl, lékaři nazvaly

¹⁵⁸ August Linke jun., Taschenmeister in Prag.

¹⁵⁹ M. BADALOVÁ, *Sestra slavných bratrů*, s. 15.

¹⁶⁰ SOA Plzeň, pracoviště Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1682, kart. č. 442, Deníky, Torzo deníku.

stařeckou snětí / a když se přidala horečka, museli mu lékaři amputovat nejprve palec u nohy, později i další prsty.

Marie Eleonora si v té době dělala jen kusé poznámky. V den, kdy zemřel její otec, tedy 19. prosince, si zaznamenala: „V úterý 19. prosince jsem se vzbudila po Alfrédovi a řekla, že bych chtěla jít nahoru. Otec byl ještě slabší. Bylo krátce před tři čtvrtě na sedm. Cítila jsem, že má málo času. Oblékla jsem se, a když jsem přišla znovu k otci, nebyl při sobě. Bolest byl^o menší.“¹⁶¹ Není zde ani zmínky o tom, že její otec zemřel. Další záznamy se už nedochovaly. *o, jak*

Šlechtická společnost byla takřka neprodyšně uzavřena. Komunikace s měšťanskou vrstvou byla snížena na minimum. Historická šlechta si tak chtěla udržet odloučení od ostatního světa v době, kdy se měšťanstvo stále více zviditelňovalo.

Aristokracie se scházela v tzv. salonech, které sloužily prakticky výlučně k zábavě rovnorodých přátel. Zde se odehrávaly důležité i nedůležité rozhovory. Setkání byla doprovázena hrou na hudební nástroje, zpěvem, či divadelními představeními. Pořádaly se zde také různé soutěže či jiné zábavy, např. hraní karet. *Karel. Hra*

Další formou zábavy byly návštěvy divadel, muzeí a obrazových galerií. Ačkoliv neexistují žádné podklady, které by dokazovaly, že se Marie Eleonora podobných akcí účastnila, není důvod k tomu, abych předpokládala, že tomu bylo jinak. Stejně jako ostatní šlechtičny této doby, musela i tato kněžna respektovat dobové požadavky na trávení volného času.

Svůj volný čas trávila Marie Eleonora zařizováním či přeorganizováním některého ze sídel, nebo alespoň dokupováním bytových doplňků. Tak tomu bylo alespoň v posledních letech jejího života. Soudím tak podle dochovaných účtů. V březnu zakoupila porcelánovou lampu s květinovým vzorem u bratrů Haidingerových¹⁶² téhož roku dala opravit hned několik hodin.

Na Eleonořin příkaz byla postavena na přístupové cestě k zámku Štětkeň roku 1837 empírová brána u příležitosti návratu jejího manžela Alfréda z carských manévru u Vozněvska¹⁶³.

¹⁶¹ Donnerstag am 19. Dezember 1833 weckte nach Alfred und sagte ich möchte hinab kómen. der Vater sei schwächer. Es war kurz vor 3/4 auf 7 Uhr. Ich fühlte – er hat Zeit zu wenig. Zog ich mich an und als ich hinab kam, fand ich meinen Vater nicht bei sich. Das Schmerzen war aber wenig. SOA Plzeň, pracoviště Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1682, kart. č. 442, Deníky, Torzo deníku.

¹⁶² Niederlage der k. k. Porzellanfabrik der Gebrüder Haidinger

¹⁶³ Karel TRÍSKA a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Jižní Čechy*, Praha 1986, s. 192.

Tradiční povinností aristokratek byla charita. Podpora chudých a potřebných byla součástí ctností, které měl mít správný šlechtic či šlechtična. Dobročinnosti se učili již jako malé děti. Jak jsem už se zmínila v kapitole o Eleonořině dětství, v rámci cestování se měla šlechtická mládež seznámit s životem v sirotčincích, nemocnicích a podobných institucích, aby věděla, komu může být prospěšná v budoucnosti.

Charita byla v předbřeznové době převážně doménou žen, a to jak ve šlechtických, tak i měšťanských kruzích.

Marie Eleonora byla dámou Řádu hvězdového kříže. Získání tohoto řádu bylo podmíněno vývodem z 16 šlechtických předků. Tento řád, který založen Eleonorou Toskánskou roku 1668 jako poděkování za záchranu života při požáru, sdružoval všechny šlechtičny s náboženskými a charitativními povinnostmi. Stal se tak prvním císařským řádem pro vznešené dámy.

Jako členka tohoto řádu byla kněžna z Windischgrätzu povinna pomáhat lidem z nuzných poměrů. Myslela na ně dokonce i ve své závěti¹⁶⁴.

¹⁶⁴ Viz: Kapitola Smrt.

Smrt

12. června 1848

Marie Eleonora, kněžna z Windischgrätzu, rozená ze Schwarzenbergu zemřela za nešťastných okolností 12. června 1848. Nejprve bych se pokusila stručně nastínit poměry, které k tomu vedly.

Rok 1848 se do dějin prakticky celé Evropy zapsal jako rok revoluční. Celým světadílem otřásaly nepokoje a povstání. V rakouskouherské monarchii byla politická, sociální i ekonomická hlediska zdůrazněna ještě navíc aspekty národními a národnostními. Češi požadovali konstituční a federativní stát, v němž by byli rovnocennými partnery Rakouska. Když tuto myšlenku neprosadili politickým jednáním, začali se od března shromažďovat a ozbrojovat. Vyzbrojovali se národní gardy a studentské legie. Poměry byly neklidné.

11. března byl svolán sněm do Svatováclavských lázní na Novém městě pražském. Na tomto sjezdu byl vypracován první ucelený český politický program. Hlavním bodem programu bylo již výše zmíněné uznání jednoty zemí Koruny české a respektování národnostní rovnoprávnosti. Jeho vyhlášení však narazilo na odpor vlády. Začala jednání. Radikálnější členové tohoto sněmu podněcovali lidová povstání.

Za těchto nálad přijel do Prahy zemský vojenský velitel kníže Windischgrätz, kterého doprovázela jeho manželka a synové. Začal se připravovat na eventuální zásah proti povstalcům. Přijal řadu opatření, která měla podtrhnout jeho přítomnost v Praze. 7. června 1848 otevřeně demonstroval svou moc pod zástěrkou velkolepé vojenské přehlídky u pražské Invalidovny. O pár dní později povolal do hlavního města posily z Kutné Hory a Hradce Králové.

V Praze se mezitím ve dnech 2. – 12. června se souhlasem vlády konal Slovanský sjezd. Ten měl konečně zformulovat všechny požadavky Slovanů v rámci monarchie. Windischgrätz ale nařídil jeho ukončení.

12. června se konala na Koňském trhu, dnešním Václavském náměstí „sbratřovací mše“ u sochy sv. Václava, které se zúčastnilo asi dva tisíce lidí. Po mši se její účastníci vydali dvěma proudy do Celetné ulice k sídlu vojenského velitele.

Před budovou došlo k šarvátkám, které přerostly v ozbrojené střetnutí a během krátké doby vyrostlo v Praze několik desítek barikád. Windischgrätz okamžitě vydal

příkaz k jejich odklizení. Boje trvaly do 18. června, kdy město kapitulovalo a kníže ovládl situaci. Povstání nemělo šanci na vítězství kvůli své slabé organizaci.¹⁶⁵

Manželka zemského velitele Marie Eleonora trávila tyto rušné dny právě v budově vrchního vojenského velitelství, ve které se nacházel jejich byt. V osudný den v odpoledním hodinách pobývala v salónu v prvním patře. Společnost jí dělala její sestra Karolína, kněžna Bretzenheimová, její sedmnáctiletý syn Josef a baron Miklós Jósika¹⁶⁶. Okolí budovy již bylo prázdné.

Kněžna se chtěla podívat z okna, odhrnula záclonu a v té chvíli byla trefena střelou do hlavy. Kulka prorazila okenní tabulku a zasáhla kněžnu u kořene nosu, prošla lebeční dutinou a zůstala v kůži za levým uchem. Marie Eleonora byla na místě mrtvá. Její syn byl oškřivě zraněn do nohy. Kníže Windischgrätz okamžitě vyslal oddíl vojáků, aby chytli atentátníka. Ale vrátili se s nepořízenou.

V souvislosti s touto vraždou byl zatčen zraněný student Maxmilián Maux, kterému nebyla vina nikdy prokázána. Další vyšetřování nezjistilo nic nového, proto zůstává úmrtí kněžny nevyjasněné.

Ve spojitosti s její smrtí byl zaslán anonymní dopis z Temešváru¹⁶⁷ císařské a královské policii v Praze, který je datován dne 27. srpna 1854. Neznámý pisatel označuje za vraha kněžny jakéhosi Stetkeho. Nic bližšího ale dopis nesděluje.

Zůstávají pouze otázky, zda kněžnu zasáhla nějaká zbloudilá kulka, nebo zda to byl úmysl, jestli se někdo snažil zastřelit ji, nebo někoho jiného z budovy, např. jejího manžela.

Život Marie Eleonory, kněžny z Windischgrätzu, rozené ze Schwarzenbergu skončil náhlou a nešťastnou smrtí odpoledne 12. června 1848. Řízením osudu byl její život násilně ukončen stejně jako život její matky, která nešťastnou náhodou uhořela na plesu u v Paříži 1. července 1810.

Kníže Alfréd se ale podruhé neoženil, přestože nejmladší dceři Matyldě bylo necelých třináct let a přestože neměl žádnou jinou náhradu, která by se postarala o výchovu jeho dětí. Zbývá pouze hádat, proč se kníže rozhodl žít ještě 14 let jako vdovec.

¹⁶⁵ Otto URBAN, *Česká společnost*, s. 25 – 64.

¹⁶⁶ Miklós Jósika (1794–1865) - maďarský novelista a patriot.

¹⁶⁷ SOA Plzeň, pracoviště Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1310, sign. 1320, kart. č. 29, obálka 1320, Anonymní udání.

Poslední vůle

Ačkoliv kněžna zemřela nečekaně, zanechala po sobě svou poslední vůli.

Kdy přesně ji Marie Eleonora sepsala, není zcela jasné. Dochoval se pouze její opis¹⁶⁸ z 18. ledna 1848, který byl sepsán na zámku v Kladrubech.

Po obvyklé otevírací formulí následuje Eleonořina, původně vlastnoručně psaná poslední vůle, ve které hned na začátku prosí všechny pozůstalé o modlitbu za její duši.

V případě, že by Marie Eleonora zemřela bezdětná, stal by se univerzálním dědicem její milovaný manžel. Pokud by ale Bůh požehnal jejich manželství potomky, přenechala by svůj veškerý majetek svým dětem, a to rozdělený na stejné díly. Pouze dcera Matylda dostala o dva tisíce zlatých konvenční měny méně než její bratři, protože zdědila šperky v této hodnotě.

Z dědického vyúčtování¹⁶⁹, které vycházelo z období 13. června 1848 až konce prosince 1850, vyplývá, že jmění, které celkově činilo 175 922 zlatých konvenční měny, bylo rozděleno mezi jejich šest dětí. Synové Alfréd, Viktorín, August, Ludvík a Josef dostali každý po 29 064, 10 zlatých¹⁷⁰ a jediná dcera Matylda obdržela 27 064, 10 zlatých.

Kněžna jako správná dáma Řádu hvězdového kříže myslela i na chudé z Tachova, Kladrub a Štěkne, kterým odkázala dvanáct tisíc zlatých. Ve Štěkni měl být z těchto peněz a za pomoci církve postaven chudobinec, který se měl sestávat ze dvou obytných pokojů, ze dvou komor a jedné společenské místnosti a kuchyně. Obývat ho mělo deset až dvanáct starých, chudých lidí bez přístřeší a bez rozdílu pohlaví. Mělo o ně být postaráno stejně jako za kněžnina života a dohlížet na ně měl příslušný farář. Přijímání měli být samozřejmě přednostně štěkenští poddaní.

Aby zajistila nemocným v Tachově lepší stravování, odkázala jim obnos ve výši dvou tisíc zlatých. Alžbětinkám¹⁷¹ v Praze zanechala tisíc zlatých a pět set zlatých pak náleželo ústavu pro chudé v místě, kde kněžna zemřela.

Na jedné z držav manžela by měla být sloužena tichá mše pro klid duší její zemřelé matky a sestry Pavlíny, kněžny ze Schönburg – Hartesteinu. Dále si přála, aby na faře

¹⁶⁸ SOA Plzeň, pracoviště Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1179, kart. č. 26, Opis poslední vůle Marie Eleonory z Windischgrätzů.

¹⁶⁹ SOA Plzeň, pracoviště Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1179, kart. č. 26, Jednání o rozdělení pozůstalosti Marie Eleonory z Windischgrätzů.

¹⁷⁰ Všechny peněžní sumy uvedené v této smlouvě jsou v konvenční měně.

¹⁷¹ Alžbětinky - ošetrovatelský řád, který byl pozván do Prahy roku 1377 a zřídil tam klášter Marie Bolestné a nemocnici při něm – nazván podle Alžbětě Durynské, patronce charitativních sdružení, sirotků, vdov, nevině pronásledovaných, nemocných atd.

v Reindorfu¹⁷², ke které patří knížecí dům, bude každoročně vždy 6. července sloužena mše za její dceru Aglāju Eleonoru.

Matyldě matka odkázala své perly, šperky, stříbro, které zdědila po své matce, pak krajky a šály. K tomu její, tehdy už jediná dcera, zdědila ještě dvě brilantové kapky a knihovnu.

Manželce svého nejstaršího syna zanechala všechny smaragdy z její klenotnice a perlový náhrdelník. Brilianty, které dostala jako svatební dar, její krásné perly a perlové náušnice, které jí věnoval otec, zdědil její nejstarší syn. Kněžna ale zároveň vyjádřila přání, aby tyto klenoty zůstaly v rodině.

Svou garderóbu, kromě krajek a šálů, které zdědila Matylda, odkázala kněžna své komorné a pokojské. Její komorná měla navíc získat jako důchod 240 zlatých, pokud by u kněžny pracovala deset let a dvě stě zlatých, pokud by kněžně sloužila o rok méně. Pokud by u kněžny byla méně než čtyři roky, dostala by odbytné ve výši čtyř set zlatých. Pokojská měla obdržela za týž podmínek po smrti své paní 100 - 160 zlatých jako důchod, odbytné by dosáhlo výše dvou set zlatých.

Bývalé chůvě svých dětí, Juditě Spindler, odkázala dvě stě zlatých. Mezi ostatní služebnictvo bylo rozděleno osm set zlatých.

Kněžna myslela ve své závěti i na svou kmotřenku, Eleonoru Todeske¹⁷³, která získala sto dukátů.

Všechny zmiňované osoby Marie Eleonora poprosila, aby se modlili za spásu její duše.

Veškeré movitosti a ostatní věci odkázala svému manželu za jeho věrnou a něžnou lásku, za účast a útěchu, kterou ji poskytoval v dobrých i zlých časech.

Svým dětem pak dala nejlepší požehnání. Také poprosila Boha, aby se mohla na onom světě opět setkat se svými dětmi a manželem.

Nakonec poroučela svou duši do rukou milujícího Otce, který ji bude řídit svou milosrdenstvím a spravedlivostí.

Marie Eleonora určitě nepočítala s tím, že její poslední vůle velmi záhy vejde v platnost.

Jak je vidno, nezapomněla na nikoho ze svých nejbližších, ani na potřebné, kterým se peněz nedostávalo.

¹⁷² Nejstarší část 15. obecního obvodu Vídně.

¹⁷³ Pravděpodobně se jednalo o dceru lékaře Todeska, který se staral o její nemocnou dceru Aglāju.

Průběh pohřbu

Průběh pohřbu Marie Eleonory lze přesně zrekonstruovat na základě dochované zprávy nazvané Zápisy o přiměřených opatřeních na pohřbu milostivé nejjasnější paní kněžny¹⁷⁴ a z novinového článku o šedesátiletém jubileu smutného konce paní kněžny¹⁷⁵.

Už nabalzámované tělo Marie Eleonory bylo do Tachova přivezeno 6. července 1848 ve čtyři hodiny odpoledne. Rakev ale byla tak obrovská, že se nevešla do kostela u františkánském kláštera, proto byla postavena pouze před něj a zde byla také pokropena svěcenou vodou. Poté se smuteční průvod vydal do zámku. Rakev byla položena v obrovské jídelně a byla obklopena stovkami svíček a květin¹⁷⁶.

U těla mrtvé kněžny byla držena stráž. Vždy dva úředníci, včetně lesních úředníků, drželi u zesnulé hlídku. Střídali se po jedné hodině. Tělo bylo takto střeženo od převozu na zámek až do počátku smutečního průvodu.

Tentýž den a ještě dva dny poté byla sloužena mše za mrtvé vždy ve čtyři hodiny odpoledne. V děkanském kostele po odpolední mši zazněla 9. července Nocturn Matutini eum Laudatibus et Salve.

Smutečního průvodu se na rozdíl od průvodu při pohřbu princezny Agláji zúčastnil i nejmladší syn zemřelé princ Josef a její bratr Josef ze Schwarzenbergu. Poslední počtu zesulé kněžně přijeli vzdát také zástupci panstva ze sousedství, důstojníci nejen z Chebu, ale i z dalších měst, zástupci okolních měst a vesnic. S kněžnou se přišlo rozloučit i mnoho obyčejných lidí.

Kvůli takovému množství musel tachovský úřad učinit několik opatření, aby zabránil případnému nepořádku. Jeho úředníci vypracovali jakýsi plán, rozvrh, podle kterého pohřeb kněžny probíhal.

10. července v 10 hodin dopoledne se vydal na cestu smuteční průvod ze zámku přes náměstí do pohřební kaple¹⁷⁷. V čele průvodu kráčel muž nesoucí kříž, za ním školní mládež. Poté následoval útvar národní gardy s hudbou a zástupci cechů se

¹⁷⁴ SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, , inv. č. 1618, sign. III./B, kart. č. 381, Úmrtí Marie Eleonory z Windischgrätzů, Vormerkungen über die wegen Beerdigung des hohen Leichnam der gnädigsten Durchlauchtigsten Frau Fürstin zu treffenden Vorkehrungen.

¹⁷⁵ SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1683, kart. č. 442, Úmrtí, Ein 60jähriges Trauerjubiläum zum 10. Juni 1848, Westböhmisches Volksblatt.

¹⁷⁶ Jak vypadala rakev a její ozdoba je znázorněno na obrázku od neznámého autora v SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätz, inv. č. 1301, sign. 1309, kart. č. 29, kresba katafalku.

¹⁷⁷ Kostel sv. Václava - byl v roce 1786 uzavřen a odsvěcen. V roce 1821 jej nechal Alfred Windischgrätz upravit v gotickém slohu. V letech 1830 až 1886 kostel sloužil jako pohřební kaple Windischgrätzů. Do roku 1876 se kolem kostela pohřbívalo.

zapálenými pochodněmi. Dále šla děvčata v bílých šatech s modrými šerpami, za nimi sbor. Po sboru následovalo duchovenstvo vedené Marianem Josephem Heinlem, opatem premonstráckého kláštera v Teplé. Za nimi bylo nesené tělo zesnulé kněžny. Poté kráčelo panstvo. Vedle rakve šla děvčata v černých šatech a těsně za rakví pochodovalo třicet vojáků královské a císařské armády. Za panstvem následovali úředníci a důstojníci, pak úředníci tachovského magistrátu a jejich ženy. Za nimi pochodovali zástupci místní národní gardy, po nich měšťané, kteří byli následováni muži z řad poddaných. Po nich kráčely ženy měšťanů. V jejich těsném závěsu šly ženy z řad poddaných.

I přenesení rakve ze zámku do kaple probíhalo podle určitého plánu. Tělo kněžny vynesli v rakvi úředníci ze zámku a u hlavní brány ho položili na máry, které byly potaženy černou látkou. Tam rakev i s márami převzali úředníci tachovského magistrátu. V nošení se dále vystřídali lesní úředníci, zámečtí písaři, zástupci tachovské národní gardy, dále pak zástupci tachovských cechů a vesničtí rychtáři. Od chudobince k bráně hřbitova nesli máry další úředníci. U hřbitovní brány převzali rakev císařští a královští důstojníci, kteří ji odnesli až ke dveřím kostele. Zde byla předána opět lesním úředníkům, kteří ji donesli až do hrobky. Všichni nosiči dostali černý flór¹⁷⁸ nebo černé šerpy.

Po posledním rozloučení byla rakev spuštěna do hrobky a tělo kněžny naposledy posvěceno. Poté bylo přendáno do měděné rakve, která byla následně byla uzavřena.

Po pohřbu se celý slavnostní průvod vydal do kostela, ve kterém prelát tepelského kláštera sloužil zádušní mši. Panstvo bylo v kostele usazeno do oratoria, tedy vyššího odděleného místa. Úředníci z obou panství seděli v horním levém rohu a úředníci tachovského magistrátu naproti nim. Důstojníci a zástupci národní gardy obsadili postranní židle na levé straně. Na opačné straně byli posazeni úředníci z jiných panství. Ostatní volné židle zabraly ženy místních i přespolních úředníků. Tachovští měšťané a muži z řad poddaných stáli vlevo, na druhé straně pak našly svá místa měšťanky a ženy z řad poddaných.

Úředníci tachovského magistrátu připravili pro zúčastněné také pohoštění a ubytování. Panstvo a císařští a královští důstojníci se najedli a přespali na zámku. Ve františkánském klášteře byli ubytováni všichni členové duchovního stavu. Přespolní úředníci našli přístřeší u svých místních kolegů. V hostinci Leopolda Steinera byli

¹⁷⁸ Flór – velmi jemná, bavlněná nebo hedvábná, pavučinová látka.

2. únor 1918
ubytování všichni učitelé, hudebníci, rychtáři a příslušníci národní gardy z Plané. Hospodský Georg Steiner poskytl příbytek lesním úředníkům a důstojníkům národní gardy. U Köstlera v hospodě se najedli a ubytovali gardisté z Boru a Starého Sedliště. V Kubertově hostinci se ubytovali ostatní gardisté.

Jak je patrné, úředníci tachovského magistrátu neponechali nic náhodě. Průběh pohřbu naplánovali do nejmenšího detailu od zasedacího pořádku v kostele při zádušní mši až po ubytování a pohoštění prakticky všech příchozích.

Poslední rozloučení s kněžnou Marií Eleonorou z Windischgrätzu, rozené ze Schwarzenbergu proběhlo pokojně a úměrně jejímu postavení. Mezi obyčejným lidem byla zřejmě oblíbena, protože kromě honorace se s ní přišly rozloučit davy prostých poddaných. *- byl a měla honoraci ne oblíben*

Závěr

V mé diplomové práci jsem se snažila přiblížit život Marie Eleonory z Windischgrätzu, rozené ze Schwarzenbergu, jedné šlechtičny 1. poloviny 19. století, která byla představitelkou vysoké aristokracie.

Pokusila jsem se její postavu představit jako dceru, manželku i matku, zkrátka zmapovat její životní dráhu od narození až do smrti, která přišla zcela nečekaně.

Kněžna patřila rodem i sňatkem k nejvýznamnějším rodům v habsburské monarchii. Obě dynastie byly prastaré, proto patřily mezi tzv. historickou šlechtu, která v předbřeznové době tvořila prakticky neprodyšnou skupinu obyvatel, jež se stýkala prakticky výhradně mezi sebou a určitým způsobem bojovala proti vzestupu nově nobilitované šlechty a měšťanstva.

Jako každé mladé šlechtičně, dostalo se i této kněžně výuky, které požadovala tehdejší doba i společnost. O její výchovu a vzdělání se starali domácí učitelé a vychovatelky. Rodiče v této době hrály spíše roli dohlížitelů. Děti si k nim velmi často hledaly cestu obtížně, proto se citově upínaly spíše na své vychovatelky.

Během celkem krátké doby „školní docházky“, která u dívek v první polovině 19. století končila čtrnáctým až patnáctým rokem, musela vstřebat celkem podstatnou sumu vědomostí. Důraz byl kladen především na jazyky, které děti musely zvládat slovem i písmem, což vzhledem k internacionálnímu charakteru šlechty není nic až tak nepochopitelného.

Součástí, či spíše završením výuky, bylo cestování. Na výpravách do cizích zemí mohla šlechtická mládež aplikovat své poznatky v praxi a pokud to bylo možné, ještě více si rozšířit své obzory. Cesty sloužily také k ověření, zda se děti naučily dobře cizí řeči. Častým cílem byla Francie, převážně pak Paříž, která lákala cestovatele svou rozvinutou kulturou a infrastrukturou.

I Marie Eleonora město nad Seinou během svého dětství navštívila, a to dokonce hned třikrát. Z první výpravy zanechala, jak tehdy bývalo zvykem, cestovní deník, ve kterém své zážitky popisovala očima desetileté dívky, která se poprvé v životě vydala na cesty do neznáma.

Šlechta se také odlišovala od ostatních obyvatel svou sňatkovou politikou. Akcentována byla především tzv. zásada rovnorodosti. Pokud šlechtic nebo šlechtična uzavřeli nerovné manželství, stali se prakticky vyvrheli ve svých společenských kruzích. Takový sňatek byl totiž pro historickou šlechtu nepřijatelný a dotyčný jedinec

musel počítat s jistými neblahými následky, které s sebou jeho rozhodnutí neslo. V mnoha případech byl takový člověk vyloučen z řad své rodiny a většinou ztratil i všechny známé. Na vlastní kůži to poznal Eleonořin syn Josef, který pojal za manželku tanečnici.

Pokud byla tedy tato zásada rovnosti rodů splněna, mohlo být manželství uzavřeno. Ohledy na city partnerů byly v pozadí. V centru pozornosti stálo hledisko zajištění rodu a rozmnožení majetku.

V rámci manželství byly na ženu šlechtice kladeny nemalé nároky. Musela být dobrou hospodyní, měla mít také určitou dávku šarmu a inteligence, aby mohla dobře reprezentovat svého muže a celý rod. V neposlední řadě bylo důležitým posláním žen této společenské vrstvy porodit svému muži mužského potomka, který by zdědil panství, jež jeho otec spravoval, či rozšiřoval.

V době, kdy byla kojenecká úmrtnost celkem vysoká, porodila Marie Eleonora svému muži sedm dětí, z nichž bylo dokonce pět chlapců a všech pět se dožilo celkem vysokého věku. Předčasně zemřela jedna z dcer, protože trpěla dlouhou a závažnou chorobou. Ale i tak zvládla kněžna svou mateřskou úlohu na výbornou.

Kněžně nebylo dovoleno dožít svůj život až do konce, protože byla náhodně zasažena patrně zbloudilou kulkou při revolučních bouřích v roce 1848. Tato událost je také důvodem, proč jsem nemohla zdokumentovat její osud jako starší dámy, či dokonce babičky.

Přesto doufám, že má diplomová práce bude přínosem k poznávání životního stylu matek a manželek, které náležely k aristokracii v předbřeznové éře.

Textová příloha

Textová příloha obsahuje edici cestovního deníku desetileté princezny Marie Eleonory ze Schwarzenbergu, později provdané za Alfréda z Windischgrätzu.

Text deníku jsem přeložila do češtiny, protože se podle mého názoru jedná o přístupnější formu, která je lépe využitelná pro mnou diplomovou práci.

Stejně jako v celé mé práci, zvolila jsem i pro edici tohoto deníku počestláš vlastní jména pro osoby s českým inkolátem, nebo pro názvy měst a památek, které Eleonora za své cesty navštívila. V ostatních případech jsem zachovala úzus příslušného jazyka.

Zápisky začínají 19. září 1806 v Bruselu a končí 13. října téhož roku ve stejném městě. Jedná se o neúplný deník. Jak jsem již uvedla dříve, výprava vyrazila na cestu už 28. srpna. Deník také není ukončen dnem, který by odpovídal návratu do Vídně. Sice není přesné datum návratu známo, ale z jistotou lze říci, že to bylo po 11. květnu následujícího roku.

Pokusila jsem se editovat tu část deníku, která je v ucelené formě. Zbytek se bohužel nedochoval kompletně, proto by jeho edice nepřinesla požadovaný výsledek.

Ačkoliv se jednalo spíše o slohové cvičení, zanechala Marie Eleonora zajímavé svědectví o tehdejší době a památkách, které se v té době navštěvovaly.

Ediční poznámka

Cestovní deník obsahuje 25 fólií, z toho jsou 2 nepopsané. Deník nenes žádný název. Je psán v německém jazyce úhlednou humanistickou kurzívou.

Ačkoliv měl deník sloužit k vyjadřování se a měl být psán pod dozorem, nachází se v něm mnoho chyb. V torzu deníku, které zbylo jen na několika volných listech je sice vidět zásah někoho, kdo sepsaný výtvar korigoval, ale ne vždy to přineslo požadovaný výsledek. Občas se princezně zapletlo do psaného projevu nějaké slovo z angličtiny. V čistopisu již byl tento nedostatek odstraněn.

Malá princezna používá někdy holá slovní spojení bez infinitivu, někdy je naopak jedna věta přesycena hned několika přísudky. Tomu jsem musela přizpůsobit i svůj překlad. Holá spojení jsem někdy rozvedla, abych zabránila strohosti, která z určitých vět čišla. Jinde jsem zase naopak zvolila pouze jeden přísudek, abych zachovala smysl vět.

Ačkoliv princezna používala většinou přítomného času, já jsem v překladu zvolila čas minulý, protože je zcela jasné, že zápisky byly pořizovány zpětně. Podle smyslu jsem se také snažila doplňovat interpunkci. Dále jsem postupovala podle běžných edičních zásad.

Eleonora si psala své zápisky zprvu nanečisto, proto se v závěrečné formě vyhnula škrtům, které většinou deníky provází. Přesto se nevyvarovala některým těžkopádným formulacím, které jsem ovšem pro autenticitu textu zachovala.

V překladu jsem však nerespektovala pravopisné chyby, kterých se autorka dopouštěla a v rámci možností jsem ho opatřila vysvětlivkami. Ovšem některé z osob či reálií se mi nepodařilo určit.

Cestovní deník z roku 1806 Marie Eleonory z Windischgrätzu, roz. ze Schwarzenbergu

(SOA Plzeň, pracoviště Klatovy, RA Windischgrätz, inv. č. 1682, karton 441, cestovní deník.)

Fol.1. Brusel, 19. září 1806

Dneska jsme byli s matkou¹ v *Joliamontu*², původním a malém sídle mé tety *Dursel*³. Moji bratři⁴ jeli tentýž den s mou babičkou⁵ do *Enghien*⁶, kde přenocovali, ale můj otec⁷ měl bolesti, proto je nemohl doprovázet.

20. září

Dnešní den proběhl obvyklým způsobem. Večer jsme byli v divadle s rodiči.

Fol. 2 Když jsme se vrátili, našli jsme babičku s bratry už také doma. Z venkova s sebou přivezli květiny a koše, které mi dali k mým narozeninám.

21. září

Mé narozeniny, které jsem strávila velmi příjemně. Byla jsem obdarována několika osobami, obzvláště mou babičkou. Dopoledne jsem byla s rodiči v parku na veřejné procházce ve středu města, který je hojně navštěvován. Hned po jídle přišla *sestřenice Amélie*⁸, se kterou jsme podnikli příjemnou projížďku v úplně otevřeném voze. Doprovodili jsme ji domů a zůstali u ní do 8 hodin. Potom jsme šli na večeři a poté spát.

22. září

V 9 hodin jsme šli s babičkou a rodiči do jídelny a snídali jsme v krásném venkovském domě, kde nás velice dobře přijali. Byla to *Déjeuné a la fourchette*⁹. Sotva jsme se usadili u stolu, když jsme zaslechli pěknou hudbu

Fol. 3 ve vedlejší místnosti. Brzo odešel jeden muž ze společnosti, ale hned přišel zase zpátky s malým děvčátkem, které bylo celé oblečeno v růžovém *trikotu* a v pravé ruce neslo větvíčku ze stromu, kterou předalo mojí matce. Ta

¹ Pavlína ze Schwarzenbergu, roz. z Arenbergu (2.9.1774 – 1.10.1810) - matka Marie Eleonory.

² Joliamont – malé městečko v Belgii.

³ Flore d'Ursel, roz. z Arenbergu (25.6.1752 – 15.5.1832).

⁴ Jan Adolf II. ze Schwarzenbergu (22.5.1799 – 15.9.1888), Felix ze Schwarzenbergu (3.10.1800 – 5.4.1852) - bratři Marie Eleonory.

⁵ Louise Pauline d'Arenberg, roz. De Brancas – Villars (23.11.1755 – 10.8.1812) – babička Marie Eleonory.

⁶ Enghien – město v Belgii.

⁷ Josef Jan ze Schwarzenbergu (27.6.1769 – 19.12.1833) – otec Marie Eleonory.

⁸ Henriette Amélie d'Ursel (31.12.1782 – 3.8.1849).

⁹ Snídaně na vidličku.

zvedla dítě okamžitě do výšky. Byla tím velmi dojatá. Potom jedna zpěvačka zpívala moc hezky několik písní, až jsme se všichni radovali. Když skončila snídane, tancovaly jsme my, děti, dokola a zpívaly jsme několik slok, které nám předzpíval jeden muž ze společnosti. Tyto byly stejně jako ty předešlé mířeny na mé rodiče. Poté jsme šli všichni do zahrady a bavili jsme se velmi dobře. Chlapci honili dokola oslici. My dívky jsme jezdily na malém šimlovi. Mezitím přišla prababička¹⁰ s Amélií. Pak vedla naše cesta k zámku císaře Napoleona. Všichni jsme shledali nápadnou podobnost se zahradou našeho zámku u Vídně. Pokoje jsou zcela nově a bohatě zařízeny. Ještě jsme se pak trochu prošli v zámecké zahradě a dobře naladění jsme jeli domů, naobědvali jsme se. Večer jsem pracovala ve svém pokoji.

Fol. 4

23. září

Dneska dopoledne se nepříhodilo nic mimořádného. Při jídle jsem dělala společnost tetě Windischgrätzové¹¹ a její dceři Eulálii¹². Hned po obědě jsem šla do zahrady, poté do mého pokoje, kde jsem pracovala a psala až do večere a pak jsem šla spát.

24. září

Dnes ráno jsem pracovala až do oběda se svými učiteli. Při obědě jsem viděla arcibiskupa z Mecheln¹³. Je mu 86 let a doprovází ho další duchovní, kterému je 83 let. Oba ještě čtou bez brýlí a mají obzvláště dobrou náladu. Po obědě vyprávěl prvně zmíněný krátké francouzské příběhy, které se jako dítě musel učit z paměti a my, děti, jsme mu zato musely také něco na oplátku povyprávět. Potom nám dal požehnání. Poté jsme museli pokoj opustit, abychom pokračovali v našich obvyklých činnostech. Velkou část večera jsme strávili v zahradě, potom jsme šli do svých pokojů, kde jsem pracovala a četla až do večera.

Fol. 5

25. září

¹⁰ Louise Margharitte z Arenbergu, roz. de La Marck (1730 – 1820), nebo Elizabeth Pauline de Brancas, roz. de Gand – Vilain (1737 - ?) - prababičky Marie Eleonory.

¹¹ Františka Leopoldina z Windischgrätzu, roz. z Arenbergu (13.7.1751 – 26.8.1812) – teta a budoucí tchýně Marie Eleonory.

¹² Eulalie z Windischgrätzu (28.3.1786 – 26.6.1812) – sestra Afréda z Windischgrätzu, budoucího manžela Marie Eleonory.

¹³ Mecheln – Mechelen, Malines – belgické město, arcibiskupské sídlo od roku 1560.

Když jsem byla oblečená, šla jsem se nasnídat s rodiči a dozvěděla jsem se, že je moje sestra Matylda¹⁴ nemocná. Zdálo se, že si rodiče kvůli tomu dělali starosti. Učila jsem se až do oběda, potom jsem šla ke slečně Lindick¹⁵. Ta mi dala umělou růži a Pavlíně¹⁶ hezký košíček. Byla tak laskavá, že nás učila některým malým pracím. Večer jsme s ní vypili čaj, poté jsme šli domů spát.

26. září

Fol 6 Dneska brzy ráno jsem se dozvěděla, že se můj strýc Filip¹⁷ necítí dobře. Hned poté jsem šla k matce, abych s ní posnídala. Pak jsem měla své vyučování. Mezitím moje sestra Pavlína a Runk¹⁸ s mojí matkou navštívili jednoho malíře, který jí jednou vyučoval v tomto umění. Pavlína viděla mnoho krásných obrazů. Když přišla domů, šla jsem s matkou do jednoho obchodu koupit stužky. Potom byl čas k obědu. Arcibiskup z Mecheln a jeho doprovod byl opět pozván ke stolu, stejně jako moje *sestřenice Lanoys*¹⁹. Odpoledne přišly také její děti Gustav²⁰ a *Blanche*²¹. Šli jsme do zahrady. Když jsme se vrátili, zastavili jsme se na malou chvíli u Filipa, který musel celý den ležet v posteli. Poté jsem šla do svého pokoje a psala jsem až do večere, pak jsem šla spát.

27. září

Celé ráno jsem strávila se svými učiteli. Při obědě byl stůl bohužel moc malý, proto jsme se museli usadit u zvláštního stolu s *mademoiselle Hossner*²² a strýcem Filipem. Po jídle jsme šli ke slečně Lindick, kde jsem pracovala na svém začatém měšci. Potom byla slečna Lindick tak laskavá, že nám ukázal zahradu svého souseda. Tam jsme hráli ptačí hru. Poté jsme navštívili několik obchodů, abychom nakoupili hedvábí a další maličkosti. Pak jsme šli zase zpátky k Lindickovým, popili jsme čaj a šli domů.

Fol. 7 28. září

¹⁴ Marie Matylda ze Schwarzenbergu (1.4.1804 – 3.11.1886) - sestra Marie Eleonory.

¹⁵ Nepodařilo se mi identifikovat.

¹⁶ Marie Pavlína ze Schwarzenbergu (20.3.1798 – 18.6.1821) - sestra Marie Eleonory.

¹⁷ Philipp Joseph z Arenbergu (3.10. 1794 – 7.3. 1815) - bratr Pavlíny z Arenbergu.

¹⁸ Ferdinand Runk (1764 – 1834) – malíř a krajinář ve službách Josefa, knížete ze Schwarzenbergu, učitel Pavlíny ze Schwarzenbergu a jejich dětí.

¹⁹ Nepodařilo se mi identifikovat.

²⁰ Nepodařilo se mi identifikovat.

²¹ Nepodařilo se mi identifikovat.

²² Jedna ze sester Hossnerových – guvernanky u Schwarzenbergů.

Mé obvyklé vyučování do 12 hodin, pak v zahradě až do oběda. Odpoledne jsme šli s *Amélií* do parku, pak k prababičce. Zde jsme mohli strávit pouze pár okamžiků, protože nás matka očekávala, abychom mohli jít do divadla na velmi hezkou operu *Leon ou le Chateau de Montenerot*²³. Pak už bylo příliš pozdě, tak jsme pospíchali domů, do postele.

29. září

Hned po snídani nám byly rozdány hřeben a krásný pracovní košík, obojí od babičky. Moje malá sestra Karolína²⁴ táhla [?] . Pavlína dostala košík, já hřeben. Poté jsem šla do svého pokoje a pracovala jsem až do oběda. Odpoledne jsme šli do zahrady. Pak byl opět čas jít do svého pokoje, abych něco dělala, četla a sepisovala deník.

30. září

Fol. 8 Když bylo po snídani, navštívila jsem svou malou sestru, protože byla *Louise*²⁵ nemocná, ale nebylo to nic vážného. Poté byl čas ještě něco dělat. Šla jsem zpátky do svého pokoje, jsem byla do 12 hodin. Poté následovala obvyklá procházka v zahradě až do oběda. Při dezertu přišla *Blanche*, se kterou jsem se teď seznámila lépe, protože poprvé jsem ji viděla pouze krátce. Hrála jsem si s ní až do večera. Potom jsem musela ve svém pokoji číst a psát. Nakonec jsem musela nařezat hezké květiny, které dnes obzvláště dobře voněly. Pak byla večere.

1. října

Byla jsem právě u svého učitele klavíru, když nás navštívila slečna Lindick. Jakmile jsem skončila s vyučováním, pracovala jsem opravdu pilně na svém měšci. Potom jsem šla do zahrady, pak ke stolu, kde jsem poznala mědirytec *Cardona*²⁶. Moje matka mi přidělila místo mezi ním a Runkem, abych sloužila jako překladatelka. Odpoledne jsme shlédli několik kusů z práce jeho syna a na oplátku jsme museli ukázat naše kresby. Potom jsme navštívili některé obchody a s námahou jsme našli [?], který jsme koupili na šaty. Šli jsme domů, kde jsem pokračovala ve svém deníku a znovu jsem nařezala kytičky.

²³ Leon neboli zámek de Montenerot.

²⁴ Marie Karolína ze Schwarzenbergu (15-1.1806 – 5.5.1875) - sestra Marie Eleonory.

²⁵ Ludvika, nebo Luisa ze Schwarzenbergu (8.3.1803 – 27.7.1884) - sestra Marie Eleonory.

²⁶ Antoine Alexander Joseph Cardon (1739 – 1822) – krajinář, malř dvorských výjevů, profesor bruselské akademie.

Fol. 9 2. října

Dnes byly narozeniny mého bratra Felixe²⁷. Napsala jsem mu krátký dopis a k tomu jsem mu dala dvě malé mědirytiny, moje sestra Pavlína pak nůž. Také můj strýc Petr²⁸ měl tentýž den 16. narozeniny. Ten dostal krásný vlastnoručně udělaný měšec od Pavlíny. Po snídani šel každý do svého pokoje ke své práci. Můj otec navštívil se strýcem Petrem venkovský statek. Oba se vrátili zpátky k tabuli, která dneska vypadala opravdu slavnostně. Uprostřed stolu stál chrám z ovoce a květin a při dezertu byla mému bratrovi a mému strýci předfíkována počáteční písmena jejich jmen. Napili jsme se na jejich zdraví a přitom jsme byli opravdu veselí. Odpoledne jsme navštívili slečnu Lindick, pak jsme šli do divadla na *les fourberies de Scapin et le Deserteur*²⁹.

3. října

Narozeniny mého strýce Philippa³⁰, snídali jsme u něj. Jeho bratr Paul³¹ nám nakonec věnoval opravdu hezký klavírní koncert, kterého jsme se všichni zúčastnili s potěšením. Přesto jsme museli společnost opustit, abychom pokračovali v našem vyučování do 12 hodin, pak následovala procházka v zahradě a oběd. Večer jsme navštívili prababičku a později slečnu *Bonnard*³².

Fol. 10

Gent³³, 4. října

V 9 hodin začala naše cesta do Flander. Moji tři nejstarší sourozenci³⁴, Feldegg³⁵, Runk a mademoiselle Hossner, my všichni jsme našli místo v jednom voze, který se velmi podobal *diligenci*³⁶. Moji rodiče ale zůstávali v Bruselu a já jsem při loučení nemohla zadržet pláč. Dvě zastávky před Bruselem jsme zastavili na oběd u *Madame Huntuyis*³⁷, u jedné z přítelkyň mé matky, která v tomto kraji obývala letohrádek. Přestože jsme měli špatné

²⁷ Felix ze Schwarzenbergu (2.10.1800 – 5.4.1852) - bratr Marie Eleonory.

²⁸ Pierre z Alcantaru a z Arenbergu (2.10.1790 – 27.10. 1877) - bratr Pavlíny ze Schwarzenbergu.

²⁹ Scapinova šibalství (1671) – Moliérová komedie.

³⁰ Philipp Joseph z Arenbergu (3.10. 1794 – 7.3. 1815) bratr Pavlíny ze Schwarzenbergu.

³¹ Philemon Paul z Arenbergu (10.1. 1788 – 22.1. 1844), bratr Pavlíny ze Schwarzenbergu.

³² Nepodařilo se mi identifikovat..

³³ Gent, Gand – 2. belgický přístav ve Flandrech.

³⁴ Marie Pavlína (20.3.1798 – 18.6.1821), Jan Adolf II. (22.5.1799 – 15.9.1888), Felix (3.10.1800 – 5.5.1852).

³⁵ Norbert Feldegg – správně Fellner z Feldegg - vychovatel u Schwarzenberků.

³⁶ Dostavník.

³⁷ Nepodařilo se mi identifikovat.

počasí k pokračování cesty, přijeli jsme už v 6 hodin večer do Gentu. V *hotelu De paysbas*³⁸ jsme našli opravdu dobrý nocleh a velmi upovídáného hospodského. Poněvadž už byla skoro tma, šli jsme ihned do divadla, kde dávali malou operu *le Medicin turc*³⁹, která byla opravdu dobrá. Ženy vypadaly stejně krásně, jako dobře zpívaly. Zpátky do našeho hostince jsme se vrátili na večeri spokojeni a šli jsme hned spát.

Fol. 11 Bruggy⁴⁰, 5. října

Ráno v 8 hodin jsme opustili Gent, abychom *na bárce* pokračovali do Brugg. Počasí bylo studené a nepříjemné, přesto jsme se zdržovali na palubě, abychom se vyhnuli množství lidí, které se nacházelo dole v několika hezkých místnostech. Museli jsme poděkovat za zvláštní laskavost majitele lodi, že jsme mohli o samotě poobědvat v jedné místnosti, když ostatní společnost stolovala *a la table d'hote*⁴¹. Kolem poledne bylo opravdu krásně a my jsme mohli obdivovat krásné okolí. Do Brugg jsme přijeli ve tři hodiny a ubytovali jsme se u jedné dobrosrdečné paní v *a l'hotel de la fleure de blé*⁴². Město je staré a velké, přesto zde pro nás nebylo nic zvláštního k vidění. Museli jsme se tedy spokojit s procházkou městem. To je obklopeno ze všech stran větrnými mlýny. Naše cesta směřovala do hostince. Musela jsem napsat matce a sestavovat deník.

Fol. 12 6. října

Dnešní den byl pro nás obzvláště pozoruhodný. Projeli jsme se pohodlným otevřeným vypůjčeným vozem. V 9 hodin jsme vyjeli, abychom přijeli včas do Blankenbergu⁴³. Zde se splnilo naše přání, které jsme měli už dlouho : vidět moře. Při prvním pohledu na něj jsme byli všichni ohromeni. Každý z nás ho chtěl vidět jako první, a proto jsme skoro všichni najednou vystoupili nahoru na duny. Byl odliv, když jsme přijeli, a tak jsme měli celý den na to, užívat si tohoto výhledu a čekat na příliv. Mezitím jsme se procházeli po pláži a v dálce jsme viděli několik lodí s napnutými plachtami, z počátku jako malé body, potom stále větší a nakonec jsme mohli rozeznat celou loď. Sbírali jsme mušle, kterých zde bylo velké množství, především

³⁸ U Nizozemí.

³⁹ Turecký lékař.

⁴⁰ Bruggy, Brugge, Bruges – historické město ve Flandrech v Belgii.

⁴¹ Čestný stůl, stůl pro čestné hosty.

⁴² Hotel U Obilného květu.

⁴³ Blankenberg, Blankenberghe – lázeňské město v Belgii.

Fol. 13

těch, které jsou známé pod názvem *Slávka jedlá*. Ty jsou velmi chutné, pokud je může člověk dostat úplně čerstvé. V hostinci nám nabídli několik druhů ryb a večer jsme se vrátili spokojeni zpátky do Brugg. Byli jsme velmi unavení, přesto jsem napsala rodičům, od kterých jsme byli již několik dní odloučení.

7. října

V 7 hodin ráno jsme opustili Bruggy na *bárce*, která dnes nebyla plně obsazena, takže jsme dostali svůj vlastní pokoj. Okolí bylo střídavě krásné až k Ostende⁴⁴, kam jsme přijeli ve 12 hodin. Loď přistála u velikého mola, které bylo před několika lety zničeno Angličany a nyní bylo znovu od základu vystavěno. Až k přivozu jsme museli jít ještě půl hodiny. Pak jsme šli rovnou do *a l'hotel de la Couronne Imperiale*⁴⁵, kde jsme dostali dobrý oběd. Potom jsme navštívili *Madame Carpentier*⁴⁶, která k nám byla velmi laskavá. Dvě děvčata, 7 a 8 let staré, její děti, se snažila s námi najít ty nejkrásnější mušle na pláži. Caralie, ta starší, byla hlavně se mnou, a Adél s Pavlínou. Takto jsme šli podél pláže. Mezitím jsme viděli rybáře, který se vrátil se svou kořistí. Pak jsme obešli město a našli několik stovek lidí, kteří znovu stavěli přístav. Přiblížili jsme ke kanálu, kde stálo několik, už mnoho let nepoužívaných lodí. Obchodní lodě, fregaty a mezi jinými i holandský kaper⁴⁷, který se nedávno vrátil se značnou kořistí. Pan *Carpentier* byl tak laskav, že s námi vstoupil na velkou obchodní loď a vysvětlil nám její vnitřní dělení. Byla skoro tma a my jsme se museli co nejrychleji vydat na cestu do města, kde jsme ještě u *Carpentierů* vypili čaj a bavili jsme se opravdu dobře do 9. hodiny. Pak už byl nejvyšší čas, abychom opět vyhledali náš hostinec a šli spát.

Fol. 14

8. října

Včera večer jsme byli *Madame Carpentier* přátelsky požádáni, abychom přišli na snídani, že jsme opravdu rádi svolili a po osmé hodině jsme u ní byli přijati. Čaj, káva a *čokoláda* byly v hojném množství, stejně jako některé výtečné pečivo, které jsme snědli s chutí. Feldegg a Runk si šli prohlédnout s panem *Carpentierem* ještě nějaké městské památky. Mezitím

⁴⁴ Ostende, Ostende – přímořské lázně a přístavní město v Belgii.

⁴⁵ Hotel U Císařské koruny.

⁴⁶ Nepodařilo se mi identifikovat.

⁴⁷ Kaper – korzárská loď.

Fol. 15 jsme my ostatní vystoupali na vysokou věž, která se nalézala nad dómem a která má kvůli svému volnému výhledu na moře za úkol objevovat včas přijíždějící lodě pomocí dalekohledu, aby mohl majitel učinit nutná opatření pro jistější vplutí do přístavu. Byli jsme upozorněni, že můžeme pozorovat několik anglických lodí pouhým okem, které jsme ale mohli rozeznávat pouze jako malé body kvůli jejich velké vzdálenosti. Nikde jinde jsme neměli takový volný výhled na moře jako odtud, z této věže. Byl to opravdu nepříjemný pohled. Sestoupili jsme celkem rádi zase dolů, abychom si mohli ještě chvíli hrát s děvčaty, než jsme se museli rozloučit. V hostinci jsme se pak naobědvali a lodí jsme se zase vrátili zpátky do Brugg, kam jsme šťastně dorazili v 7 hodin večer. Zde jsem ještě před spaním napsala matce.

9. října

Fol. 16 V 9 hodin jsme vstoupili na loď, která nás odvezla zpátky do Gentu. Vyhledali jsme opět náš hostinec. Poté, co jsme se převlékli, vedla naše cesta do divadla, které nás už jednou po příjezdu potěšilo. Dneska dávali *Mariane ou la tedrehse maternelle*⁴⁸. Pak jsme šli opět veselí domů na večeři a pak spát.

*St. Nicola*⁴⁹, 10. října

Fol. 17 Nechtěli jsme opustit Gent, aniž bychom se seznámili s památkami tohoto velkého města. Byli jsme proto odkázáni na jednoho advokáta, který se nám krátký čas laskavě věnoval. Naše cesta vedla pěšky přes náměstí, kde už odnepaměti stál velmi velký kanón. Na jiném náměstí jsme našli množství lidí, shromážděných kolem jednoho člověka, který jim předzpěvoval pošetilé písničky, aby je pozval ke koupi. Pak jsme navštívili velkou kožedělnou dílnu. Pan Bauens⁵⁰, vlastník, byl tak laskavý, že nás tady sám provedl a seznámil nás se zařízením, jak jen to šlo. Odtud naše výprava pokračovala dále. Přišli jsme k velkému spřádacímu stroji. V tomto podniká pan Bauens, bratr koželužníka. Toto důmyslné dílo s mnoha a docela velkými koly je uváděno v pohyb párou. Mnoho stovek vláken bavlny je spřádáno za čtvrt hodiny, jsou rovnější a hezčí než z rukou té nejlepší přadleny. Pak naše cesta vedla přes slavný rybí trh, na kterém jsme se ale nezastavili na dlouho kvůli

⁴⁸ *Mariance aneb Mateřská láska.*

⁴⁹ *St. Nikola, St. Niklaas* – město v Belgii.

⁵⁰ Nepodařilo se mi identifikovat.

zápachu. Udivilo mě množství a velikost mořských ryb, které zde byly nabízeny k prodeji. Pospíchali jsme dále a přišli jsme ke káznici nebo donucovací pracovně, okolo které se nacházelo několik stovek nešťastných lidí, kteří byli podle svého zločinu rozděleni do tříd a byli nuceni k více či méně přísné práci. Někteří z těžkých zločinců měli dokonce železné koule, které měly připevněné řetězem na noze, a vlekli je za sebou. Muži jsou většinou zaměstnání tkaním a ženy dělají krajky. Pohled na tolik ubohých lidí nás naplnil smutnými pocity. Všem bylo mnohem lépe, když jsme přišli zase na čerstvý vzduch. Na závěr jsme navštívili katedrálu, která předčila naše očekávání svým stavebním stylem, svým bohatstvím mramoru, zlata a stříbra. Dvě řady mramorových sloupů vedou od hlavního vchodu až ke kůru, kde se nacházejí čtyři nádherné náhrobky, mezi kterými vyčnívá v kráse první zleva. Kazatelna je nápadná jako mistrovské dílo sochaře. Rádi bychom zde strávili delší dobu, ale bylo už dávno po poledni a nás očekával dobrý oběd v hostinci. Poděkovali jsme našemu průvodci a rozloučili jsme se s ním. Spěchali jsme ke stolu a brzy potom jsme zase nasedli do našeho vozu, který jsme zanechali v Gentu. V Gentu jsme se zdrželi opravdu dlouho, neboť až po desáté hodině jsme přijeli sem, do St. Nikola. Naše večeře nebyla ještě hotová a my měli čas připravit si svůj nocleh. Jelikož jsme si s sebou nevzali žádnou služebnou, musel pomáhat jeden druhému. Všechno šlo opravdu dobře. Zatímco jsme byli takto zaměstnání, postavil jeden neznámý z naší společnosti světlo tak blízko k zrcadlu (patrně, aby se prohlédl), že se roztránilo na sto kousků. Brzy potom byla ohlášena velmi dobrá večeře a poté jsme šli do postele.

Fol. 18

Fol. 19 Antverpy⁵¹, 11. října

V 8 hodin ráno jsme vyjeli ze *St. Nicola*. Obdivovali jsme krásnou velkou vesnici. toto místo vzbudilo naši pozornost širokými čistými ulicemi při projíždění okolo. V Bevern⁵² byli napojeni naše koně. My jsme mezitím opustili náš vůz, abychom navštívili pana ***. Tento dobrý stařec nás přijal velmi srdečně, stejně jako jeho žena, která nám dala na cestu něco pečiva. Den byl nadmíru hezký a už v 11 hodin jsme šťastně přijeli u přívozu přes

⁵¹ Antverpy, Antwerpen, Avers – přístavní a průmyslové město v Belgii.

⁵² Bevern – belgické město.

Šeldu⁵³, kde jsme našli právě připravenou loď, která nás dovezla v pořádku do Antverp. V hostinci *an Laboureur*⁵⁴ jsme našli dobré ubytování, poté jsme byli odkázáni na *a louis*⁵⁵. Protože nám zbyl ještě čas před jídlem, šli se někteří trochu projít. Byli jsme doporučeni jednomu z nejváženějších velkoobchodníků, který se cítil poctěn tím, že nás může seznámit se všemi pamětihodnostmi města. Jeho první nápad byl, abychom předložili pas na prefektuře pro získání povolení přihlížet stavbě lodě, ve které se právě v tomto okamžiku s horlivostí pokračovalo. Obdrželi jsme nejen

Fol. 20 povolení, ale také poddůstojníka jako doprovod, který nám toto umění vysvětlil s nejlepším francouzským chováním, abychom to mohli pochopit najednou. Karolein bylo jméno jedné lodi, kterou jsme viděli už úplně hotovou na Šeldě. *Charlesmagne*⁵⁶ a *comérce de Lion*⁵⁷ byli teprve ve výrobě a my jsme tedy po nich mohli pohodlně šplhat, abychom mohli obdivovat zvláštní rozdělení. Potom jsme šli přes *citadelu*⁵⁸ do *kasemat*⁵⁹, místo pobytu galerů – otroků, kteří tady odpočívali. Zde jsem viděla více utrpení než jsem mohla snést. Už jsem nechtěla vidět naprosto nic a nemohla jsem se zadržet pláče při prvním pohledu. Nemohli jsme ale zůstat sami pozadu, a proto jsme museli pokračovat ve výpravě. Mezi těmito nešťastníky byli mladí a staří muži všech stavů a tříd. Duchovní, *oficíři*⁶⁰, umělci a všichni ostatní lidé, kteří byli ve dne nuceni k těžké práci a v noci dali odpočinout svým unaveným tělům v *kasematech* na nuzných pryčnách, bez slámy, byli ještě k tomu spoutáni těžkými řetězy. Všichni jsme byli hluboce

Fol. 21 dojatí a já jsem toužebně očekávala okamžik, kdy se budu moci vzdálit, zatímco jsme následovali našeho průvodce zpět po té samé cestě. Jak příjemně jsme byli překvapení, když jsme se setkali s naším milým otcem, který přijel sem s jednou společností z *Hinghen*⁶¹, ale hned po obědě se tam vrátil zpátky. Tam pobývala již několik dnů i má matka, za kterou jsme hned

⁵³ Šelda, Schelde – řeka v západní Evropě, pramení v severovýchodní Francii, protéká Belgií a ústí 2 rameny v Nizozemí do Severního moře.

⁵⁴ U Oráče.

⁵⁵ Hostinec U Ludvíka.

⁵⁶ Karel Veliký.

⁵⁷ Lyonský obchod.

⁵⁸ Citadela - městská tvrz, předsunutá před obytné čtvrti.

⁵⁹ Kasemata - ve vojenství zděná chodba či sklepení v pevnostních chodbách, chráněná proti účinku střel ještě zemním násypem, sloužící jako shromaždiště vojska a skladiště.

⁶⁰ Oficíři – důstojníci.

⁶¹ Pravděpodobně Engien.

ráno spěchali, abychom ji viděli. Potom jsme si šli prohlédnout jednu celkem hezkou malou sbírku obrazů. Poté jsme se naobědvali a přestože jsme byli unaveni, nezůstali jsme doma, nýbrž jsme se prošli městem. Viděli jsme několik sbírek obrazů. Už byla docela tma, proto jsme už si nemohli rozeznat nic jiného. Nakonec jsme navštívili našeho laskavého velkoobchodníka, rozloučili jsme se s ním a vrátili se zpátky do hostince. Brzy potom jsme se navečeřeli a šli spát.

Mecheln, 12. října

Fol. 22 Naše lože jsme opustili včas, abychom jsme se vydali co možná nejdříve po mši do *Hinghen*. Tady jsme se shledali s rodiči, prarodiči a se spoustou příbuzných. Když jsme přijeli (bylo 11 hodin), nepotkali jsme v zámku nikoho. Moje *sestřenice Dursel*⁶² pořádala právě dnes malou slavnost pro venkovany, které se všemi svými hosty účastnila a částečně se na něm sama podílela. Bylo to totiž střílení na ptáky, druh zábavy, která je velmi běžná a opravdu příjemná. Někdo nám toto místo ukázal a my jsme našli všechny ještě shromážděné, neboť byla právě vyhrána cena a šťastný vítěz obdržel od vzácné paní kytici čerstvých květin. Pak se veselý průvod ubíral domů. My jsme se ještě trochu prošli až k letohrádku, který dal postavit můj zesnulý dědeček těsně u břehu Šeldy, odkud byl překrásný výhled. Už jsem tolik toužila po své milé matce, že jsem všechny prosila, abychom se vrátili do domu, abych jí mohla vyprávět o svém cestování. Netrvalo to ale dlouho a šli jsme ke stolu a o hodinu později jsme se museli zase rozdělit a vyhledat náš nocleh v Mecheln, kam jsme dorazili teprve po desáté hodině, poněvadž si náš drožkář spletl cestu. Rychle jsme se navečeřeli a šli do postele.

Brusel, 13. října

Fol. 23 Hned po snídani jsme navštívili šestaosmdesátiletého arcibiskupa, který nás přijal velmi dobře, ale přesto nás nepozval k obědu, ačkoliv jsme se chtěli vlichotit. Ukázal nám své krásné dózy, některé portréty a na rozloučenou nám dal krabici cukroví. Pak jsme šli na trh a koupili jsme nějaké koše. Poté jsme navštívili krámk mÓdistky, ve kterém jsme si já a moje sestra koupily šály a nějaké stužky. Zdrželi jsme se tu až do času oběda, který jsme našli připravený v našem hostinci *a la Gruë*⁶³. Hned poté jsme pokračovali v naší

⁶² Nepodařilo se mi identifikovat.

⁶³ U Jeřábu.

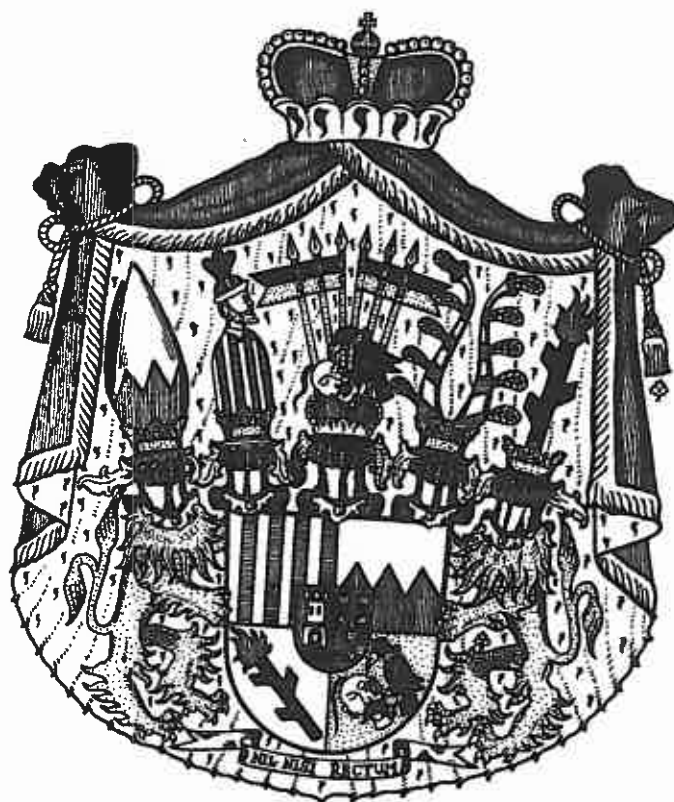
cestě do Bruselu. U *Troisfontaines*⁶⁴ byli nakrmeni naše koně. My jsme mezitím viděli přijíždět loď, na které byli moji rodiče. Potom jsme s nimi jeli na lodi do Bruselu. Babička nám vyšla dost daleko naproti i s mými mladšími sestrami⁶⁵, tak jsme všichni šťastně dorazili do Bruselu v šest hodin večer, kde jsem mohla zase vidět přátele, své strýčky, kteří nás přijali opravdu dobře.

⁶⁴ U Tří studánek.

⁶⁵ Marie Pavlína (20.3.1798 – 12.6.1821), Luisa (8.3.1803 – 24.6.1884), Matylda (1.5.1804 – 3.11.1886), Marie Karolína (15.1.1806 – 5.5.1875).

I. Erb knížat ze Schwarzenbergu.

(Pouzar, Vladimír a kol., Almanach českých šlechtických rodů, Praha 2001, s. 388.)

II. Erb knížat z Windischgrätzu.

(Pouzar, Vladimír a kol., Almanach českých šlechtických rodů, Praha 2005, s. 450.)

- III. Jan Josef II., kníže ze Schwarzenbergu (1769 – 1833) – otec Marie Eleonory, kněžny z Windischgrätzu, roz. princezny ze Schwarzenbergu.
(http://www.ckrumlov.cz/uk/osobno/i_pazesc.htm)

IV. Pavlína, kněžna ze Schwarzenbergu, roz. z Arenbergu (1771 – 1810) –
matka Marie Eleonory, kněžny z Windischgrätzu, roz. princezny
ze Schwarzenbergu.

(http://www.ckrumlov.cz/uk/osobno/i_pazesc.htm)

- V. Eleonora Žofie, kněžna ze Schwarzenbergu (1783 – 1646) – teta Marie Eleonory, kněžny z Windischgrätzu, roz. princezny ze Schwarzenbergu.
(M. Badalová, Sestra slavných bratrů. Eleonora Žofie ze Schwarzenbergu (1783 – 1846), DP PF JCU, České Budějovice 2003.)

VI. Marie Eleonora, kněžna z Windischgrätzu, roz. princezna ze Schwarzenbergu.

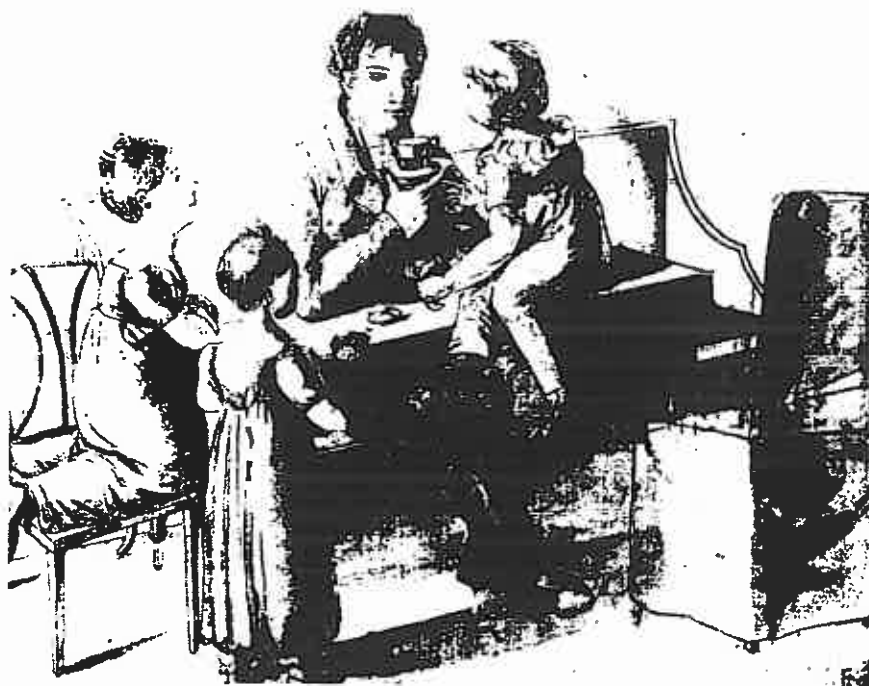
(M. LENDEROVÁ, Tragický bál. Život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu, Praha 2004, s. 350.)

- VII. Alfréd Candidus, kníže z Windischgrätzu (1787 – 1862) – manžel Marie Eleonory, kněžny z Windischgrätzu, roz. princezny ze Schwarzenbergu.
(http://pes.cojeco.cz/index.php?id_desc=106743&s_lang=2&detail=1)

- IX. Obrázek Marie Eleonory : Kníže Josef II. s Karolínou, Bertou a Bedřichem.
(M. LENDEROVÁ, Tragický bál. Život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu,
Praha 2004, s. 163.)

- X. Obrázek Marie Eleonory : Malý kardinál Bedřich ze Schwarzenbergu.
(M. LENDEROVÁ, Tragický bál. Život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu,
Praha 2004, s. 159.)

XI. Kondolenční list císaře Ferdinanda Alfrédu, knížeti z Windischgrätzu, u příležitosti úmrtí jeho manželky.

(SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätz, inv. č. 1642, sign. V. – VI., kart. č. 401.)

5
Lieber Fürst Windischgrätz!
Es geht mir aus nichts als. Bekommen
ich viel tief betrübt. Ich habe in
mangelndem Maße Freude in allem
was ich bei Euch in der Hand
und ich bin sehr dankbar für
gütlich und ich mit Freude
mich. Für Euch Freude
mich und für die Freude
wird, die Freude
denk mich. viele Jahre
Ferdinand

- XII. Úvodní strana svatební řeči, pronesené biskupem Bedřichem ze Schwarzenbergu u příležitosti dvojité svatby na Hluboké 16. června 1817. (SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätz, inv. č. 1668, kart. č. 436.)

T r a u u n g s r e d e

bei

Gelegenheit der doppelten Vermählung

des

Fürsten Alfred von Windischgraz

mit

Fürstin Leonore von Schwarzenberg,

und des

Fürsten Eduard von Schönburg

mit

Fürstin Pauline von Schwarzenberg,

gehalten

von

Fürsten Ernst von Schwarzenberg,

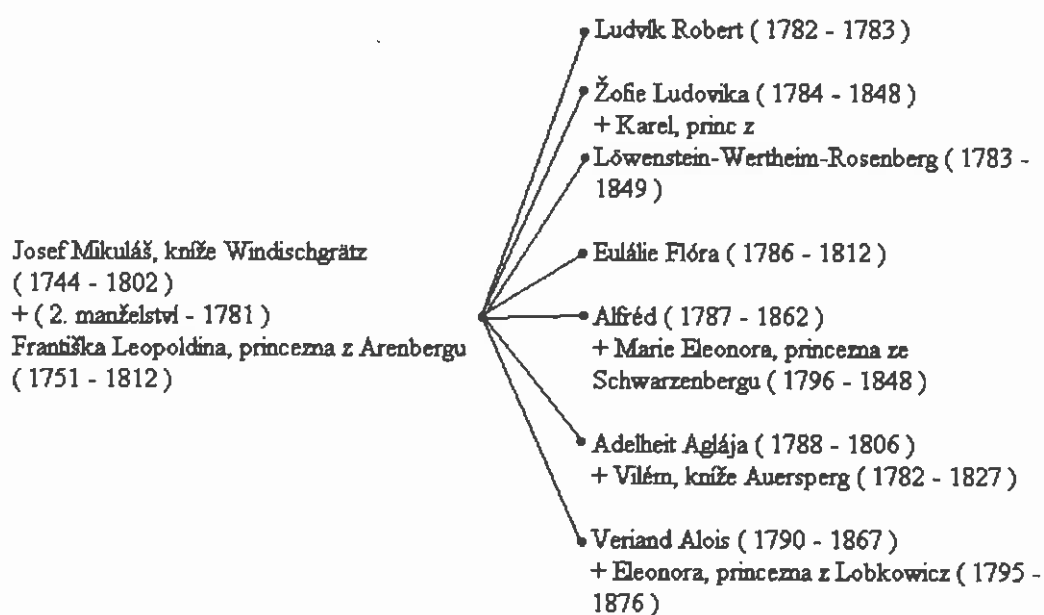
Bischofe zu Pilsen,

Erz-Dechante von Schönbürg, des Graner Erz-Kapitels Domherrn.

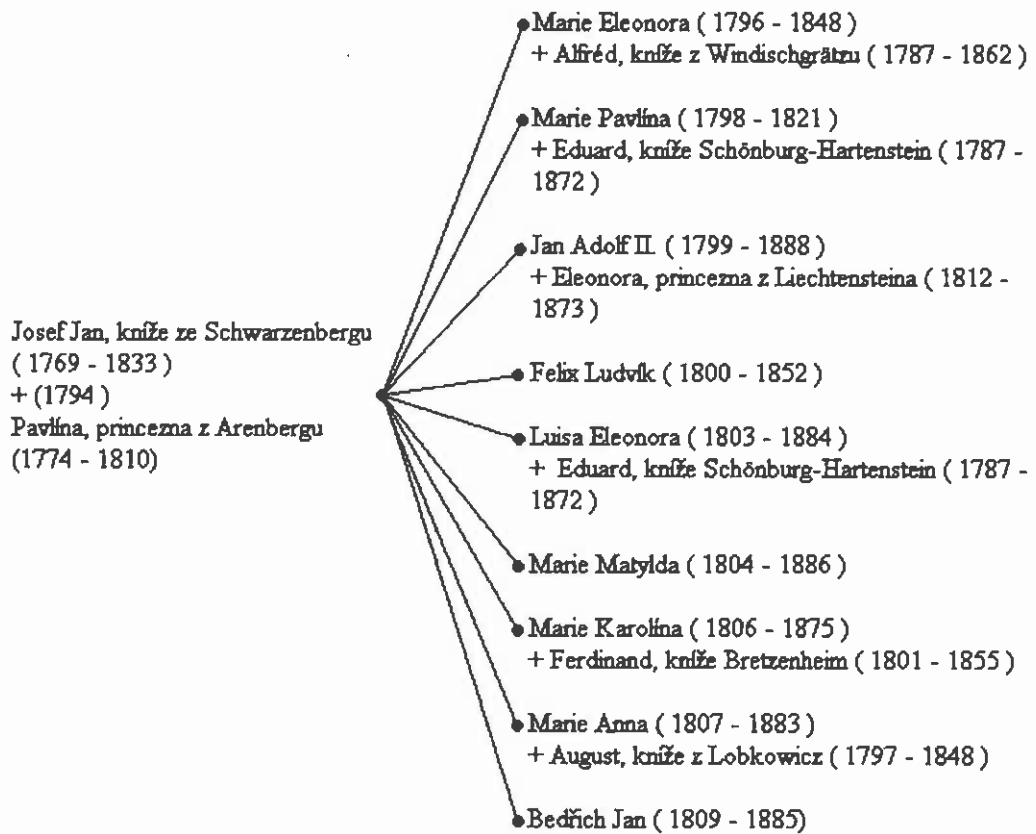
L y r n o u ,

gedruckt bei Wenzel Seidel, k. k. priv. Buchdrucker. 1817.

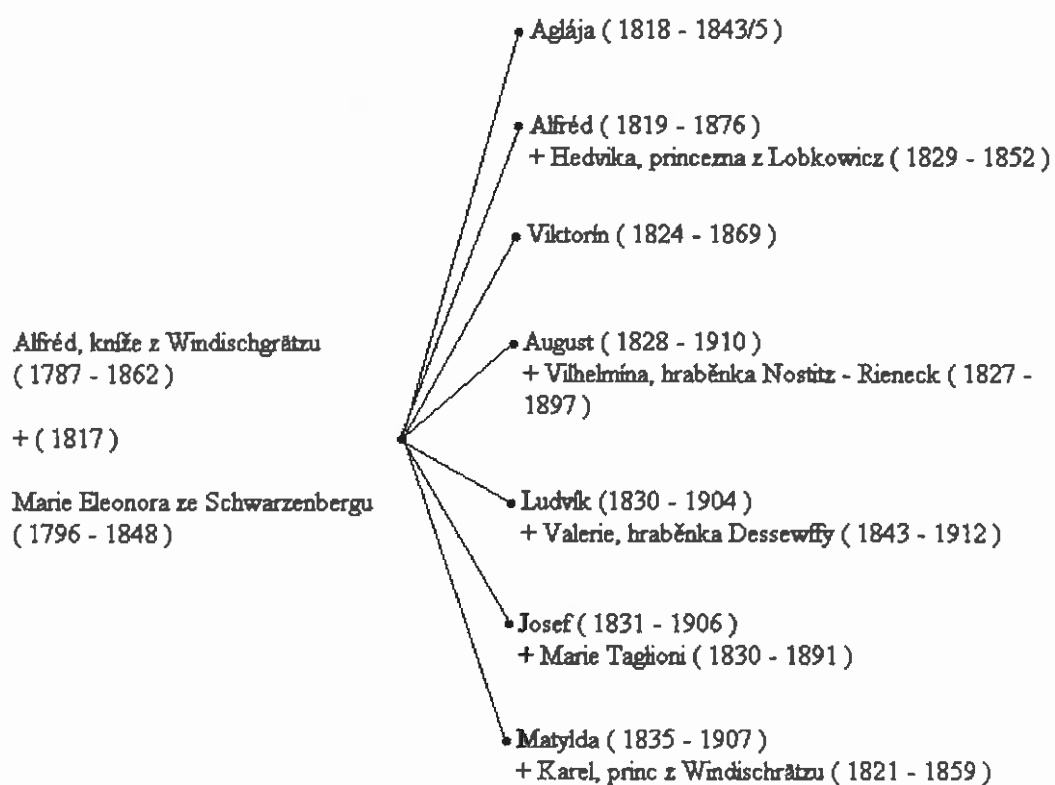
XIII. Rodokmen Alfréda, knížete z Windischgrätzu.

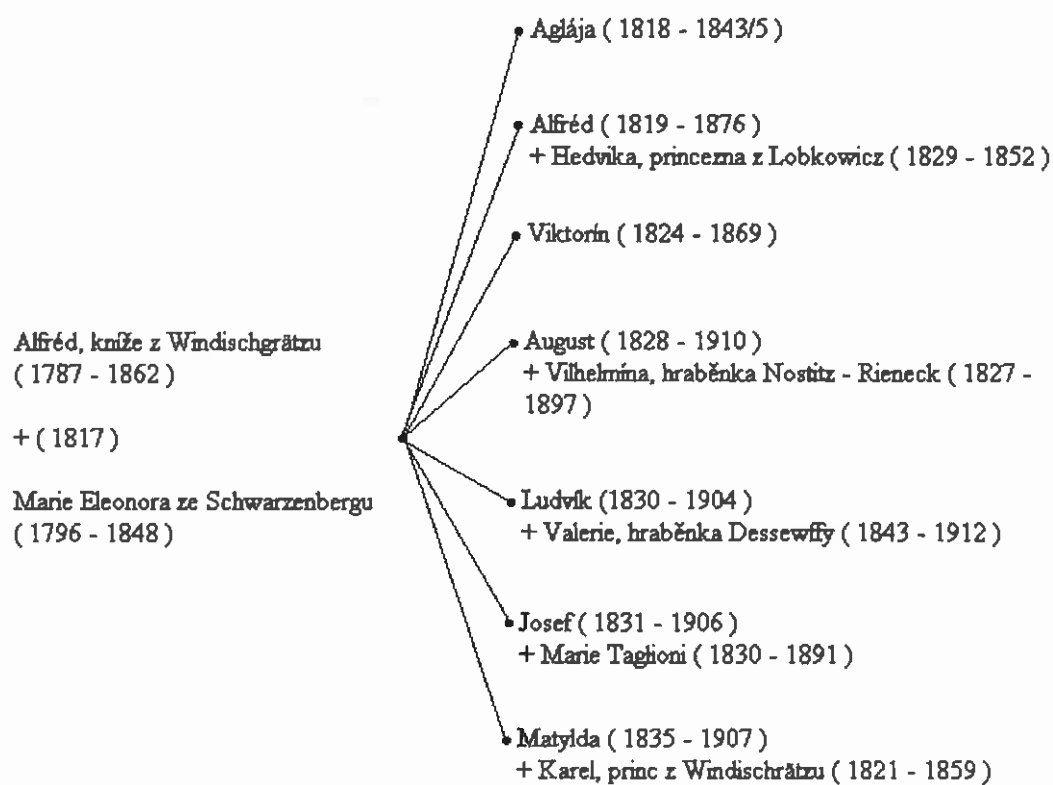
XIV. Rodokmen Marie Eleonory, kněžny z Windischgrätzu, roz.
ze Schwarzenbergu.

XV. Rodokmen dětí knížete Alfréda a jeho ženy.

XV. Rodokmen dětí knížete Alfréda a jeho ženy.

Seznam obrazových příloh

I.	Erb knížat ze Schwarzenbergu.....	86
II.	Erb knížat z Windischgrätzu.....	87
III.	Jan Josef II., kníže ze Schwarzebergu, portrét.....	88
IV.	Pavčina, kněžna ze Schwarzenbergu, portrét.....	89
V.	Eleonora Žofie, kněžna ze Schwarzenbergu, portrét.....	90
VI.	Marie Eleonora, kněžna z Windischgrätzu, portrét.....	91
VII.	Alfréd Candidus, kníže z Windischgrätzu, portrét.....	91
VIII.	Ukázka rukopisu kněžny Marie Eleonory, cestovní deník z roku 1806.....	93
IX.	Obrázek Marie Eleonory: Kníže Josef II. s Karolínou, Bertou a Bedřichem.....	94
X.	Obrázek Marie Eleonory : Malý kardinál Bedřich ze Schwarzenbergu....	95
XI.	Kondolenční list císaře Ferdinanda Alfrédu, knížeti z Windischgrätzu, u příležitosti úmrtí jeho manželky.....	96
XII.	Úvodní strana svatební řeči, pronesené biskupem Bedřichem ze Schwarzenbergu u příležitosti dvojité svatby na Hluboké 16. června 1817.....	97
XIII.	Rodokmen Alfréda, knížete z Windischgrätzu.....	98
XIV.	Rodokmen Marie Eleonory, kněžny z Windischgrätzu	99
XV.	Rodokmen dětí knížete Alfréda a jeho ženy.....	100

Seznam pramenů a literatury

Prameny nevydané

SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1055, sign. 1081, kart. č. 18, obálka č. 1051, Oddací list.

SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1137, sign. 1132½, kart. č. 23, Cesta do Itálie.

SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1179, sing. 1175, kart. č. 26, Jednání o rozdělení pozůstalosti Marie Eleonory z Windischgrätzu, Opis poslední vůle Marie Eleonory z Windischgrätzzu.

SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1225, sign. 1222, kart. č. 27, Úmrtní list Alfréda I. z Windischgrätzu

SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1301, sign. 1309, kart. č. 29, Kresba katafalku.

SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1618, III./B, kart. č. 381, Úmrtí Marie Eleonory z Windischgrätzu.

SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1642, sign. V. – VI., kart. č. 401, Soustrast císaře Ferdinanda při úmrtí Eleonory z Windischgrätzu, Opis závěti Alfréda z Windischgrätzu z roku 1859.

SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1668, kart. č. 436, Svatební řeč.

SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1680, kart. č. 441, Školní sešity, studijní poznámky.

SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1681, kart. č. 441, Soukromá korespondence.

SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1682, kart. č. 442, Deníky.

SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1683, kart. č. 442, Úmrtí.

SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1684, kart. č. 442, Majetkové záležitosti.

SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1685, kart. č. 442, Poetische Versuche.

SOA Plzeň, pobočka Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1054, sign. 1050, ul. L 439, Svatební smlouva.

SOA Plzeň, pracoviště Klatovy, RA Windischgrätzů, inv. č. 1310, sign. 1320, kart. č. 29, obálka 1320, Anonymní udání.

Prameny vydané

Hochfürstlich Schwarzenbergischer Schematismus auf das Jahr 1822. Markbreit, gedruckt und zu haben bey Johann Val. Knenlein, hofürstl. privil. Buchdrucker, b. d.

LENDEROVÁ, Milena, *Paříž, rok 1808. Deník Eleonory ze Schwarzenbergu.* *Minulosti Západočeského kraje* 33, 1998, s. 161 – 197.

POUZAR, Vladimír, *Almanach českých šlechtických rodů*, Praha 2001.

POUZAR, Vladimír, *Almanach českých šlechtických rodů*, Praha 2005.

WURZBACH, Constantin von, *Bigraphisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* XXVII, Wien 1874.

WURZBACH, Constantin von, *Bigraphisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* LVII, Wien 1884.

<http://pages.prodigy.net/ptheroff/gotha/gotha.htm>

<http://www.genealogy.euweb.cz/index.html>

Literatura

BADALOVÁ, Marie, *Sestra slavných bratrů: Eleonora Žofie ze Schwarzenbergu (1783 – 1846)*. Diplomová práce. Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 2003.

BARTOŠÍKOVÁ, Miloslava, *Belgie; Lucembursko: průvodce do zahraničí*, Praha 1998.

BEZECNÝ, Zdeněk, *Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. století a na počátku 20. století*, České Budějovice 2005.

BEZECNÝ, Zdeněk, *Sňatky české šlechty ve druhé polovině 19. století*, in: Václav Petrbock (ed.), *Sex a tabu v české kultuře 19. století*, Praha 1999, s. 88 – 93.

BROKETT, Oskar G., *Dějiny divadla*, Praha 1999.

BUBEN, Milan M., *Schwarzenberkové. I. část, Primogenitura*, *Rodopisná revue*, 2001, s. 5-16.

- BUBEN, Milan M., *Schwarzenberkové. II. část – Sekundogenitura*, Rodopisná revue, 2001, s. 1-7.
- BUDÍKOVÁ, Alena, *Výchova šlechtice v 1. polovině 19. století*. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity. České Budějovice 2001.
- ČAPKA, František, *Dějiny země Koruny české v datech*, Praha 1999.
- DIEMEL, Christa, *Adelige Frauen im bürgerlichen Jahrhundert. Hofdamen, Stiftdamen, Salondamen 1800 – 1870*, Frankfurt am Main 1998.
- HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav, NOVÝ, Rostislav, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 1997.
- HOFMANN, Gustav, *Pohled na hospodaření šlechty v první polovině 19. století. Hospodářské a majetkové poměry Alfréda Candida Ferdinanda z Windischgrätzu v letech 1802 – 1806*, Studie k sociálním dějinám 4, 1999, s. 53 – 100.
- HOFMANN, Gustav, *Rodinný archiv Windischgrätzů - rozbor fondu*, Sborník archivních prací, 43, 1993, s. 411-551.
- HOFMANN, Gustav, *Rodinný archiv Windischgrätzů, I. – IV., (1226 – 1945)*, Klatovy 1970 – 1975.
- LEDVINKA, Václav – MRÁZ, Bohumír – VLNAS, Vít, *Pražské paláce. Encyklopedický ilustrovaný přehled*, Praha 1995.
- LENDEROVÁ, Milena a kol., *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002.
- LENDEROVÁ, Milena, *Dny všední a sváteční Filipiny Ludmily hraběnky Šlikové a Pauliny kněžny ze Schwarzenbergu*, in: M. Lednerová - Z. Bezecný - J. Kubeš (edd.), *Proměny elit v moderní době. Sborník k narozeninám docenta Roberta Saka*, České Budějovice 2003
- LENDEROVÁ, Milena, *K hříchu i modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.
- LENDEROVÁ, Milena, *Tragický bál. Život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu*, Praha 2004.
- MARKUS, Antonín, *Rod knížat ze Schwarzenbergu*, Třeboň 1936.
- MAŠEK, Petr, *Knihovna rodu Windischgrätzů*, Sborník archivních prací, 43, 1993, č. 3, s. 555-568.
- MAŠEK, Petr, *Modrá krev. Minulost a přítomnost šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 1992.
- MAŤA, Petr, *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*, Praha 2004.

MRÁZEK, Štěpán, *Výchova a cestování schwarzenberských šlechticů na přelomu 18. a 19. století*. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice 2000.

Ottův slovník naučný na CD-Romu.

STEKL, Hannes - WAKOUNIG, Maria, *Windisch – Grätz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert*, Wien – Köln 1992.

STEKL, Hannes, *Österreichs Aristokratie im Vormärz. Herrschaftsstil und Lebensformen der Fürsthäuser Liechtenstein und Schwarzenberg*, Wien 1973.

susi.e-technik.uni-ulm.de:8080/meyers/servlet/showSeite?ID=10223511410127&Band Nr=16.

TŘÍSKA, Karel a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Jižní Čechy*, Praha 1986.

URBAN, Otto, *Česká společnost 1848 – 1918*, Praha 1982.

URBANOVÁ, Milada, *Pavčina a Eleonora ze Schwarzenbergu. Život šlechtičny v první polovině 19. století*. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice 1996.

ZÁLOHA, Jiří, *Schwarzenberkové – knížata česká*, *Obnovená tradice* 6/2/1995, s. 7-8.

ZÁLOHA, Jiří, *Stručné dějiny rodu knížat ze Schwarzenberku*, Hluboká nad Vltavou, b. d.

ŽUPANIČ, Jan - STELLNER, František - FIALA, Michal, *Encyklopedie knížecích rodů země Koruny české*, Praha 2001.